



T.C.

ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ

İSLAMİ ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ

**4-6 YAŞ ÇOCUKLARIN DİN EĞİTİMİNDE AİLELERİN KULLANDIKLARI
KAYNAKLAR ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA**

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep KAYAR ARVASI

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KAYA

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Ocak 2023

TEŞEKKÜR

Çalışmamı hazırlarken çalışma disiplini ile beni gayretlendiren, değerli katkılarını esirgemeyen, sorularıma her daim anlayışla dönütler veren kıymetli hocam Dr. Zeynep KAYA'ya teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini hep yanımda hissettiğim, verdiğim her kararı saygıyla karşılayıp arkamda duran iki büyük çınarım; annem Nurten Kayar'a ve babam Vedat KAYAR' a, çalışma sürecim boyunca stresimi sabrıyla yumuşatan, kendisini ihmalimi mazur gören, pes ettiğimde devam edebilmem için azimlendiren kıymetli eşim Bedrettin ARVASI 'ye ve çalışmamı titizlikle okuyarak fikirleriyle katkıda bulunan arkadaşım Fatma YILDIZ' a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
ÖZET	5
ABSTRACT.....	6
KISALTMALAR	7
TABLO LİSTESİ.....	8
GİRİŞ.....	9
1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ	9
2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	10
3.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI	11
4.İLGİLİ LİTERATÜR.....	11
BÖLÜM 1	13
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	13
1.1. GELİŞİM	13
1.1.1. Gelişim Kavramı	13
1.1.1.1. Gelişimin Tanımı.....	13
1.1.1.2. Gelişimin Temel İlkeleri	14
1.1.1.3. Gelişimi Etkileyen Temel Faktörler	15
1.1.1.3.1 Kalıtım.....	15
1.1.1.3.2 Çevre	16
1.2. 4-6 YAŞ DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ.....	18
1.2.1. Fiziksel Gelişim	18
1.2.2. Motor Gelişim	19
1.2.3. Dil Gelişimi	20

1.2.4. Bilişsel (Zihinsel) Gelişim	21
1.2.4.1. Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı.....	22
1.2.4.2. Vygotsky ve Zihinsel Gelişimi	23
1.2.5. Sosyal Gelişim	24
1.2.6. Ahlaki Gelişim.....	26
1.2.7. Dini Gelişim	27
1.2.7.1. Dini Gelişim Kuramları.....	27
1.2.7.2. Din Duygusu	29
1.2.7.3. Tanrı Tasavvurları.....	31
1.2.7.4. Dua ve İbadet Anlayışları.....	32
BÖLÜM 2	33
4-6 YAŞ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ	33
2.1. Din Eğitimi.....	33
2.2. 4-6 Yaşta Din Eğitimi.....	34
2.3. 4-6 Yaş Din Eğitiminde Etkili Olan Faktörler	36
2.3.1. Aile (Anne-Baba Tutumları).....	36
2.3.2. Sosyal Çevre	40
2.4. 4-6 Yaş Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar	42
2.4.1. Ödül ve Ceza.....	42
2.4.2. Hoşgörü ve Disiplin.....	43
2.4.3. Model Olma	44
2.4.4. Çocuğa Görelik İlkesi	45
2.5. 4-6 Yaş Din Eğitimde Kullanılabilecek Kaynaklar.....	47
2.5.1. Din Eğitim Kurumları	47
2.5.2. Basılı Kaynaklar	49
2.5.3. Kitle İletişim Araçları.....	50

2.5.3.1. Televizyon	51
2.5.3.2. Bilgisayar	52
2.5.3.3. Sosyal Medya Platformları.....	53
BÖLÜM 3	55
YÖNTEM	55
1.Araştırmanın Modeli	55
2. Veri Toplama Aracının Oluşturulması ve Uygulanması.....	55
3. Araştırmanın Örneklemi ve Katılımcıların Nitelikleri.....	57
4. Verilerin Çözümleme Süreci.....	57
BÖLÜM 4	58
BULGULAR VE YORUM.....	58
4.1. ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİ.....	59
4.1.1. Ebeveynin Aldığı Din Eğitime Dair Bulgular	59
4.1.2. Çocuğun Din Eğitimi Alması Konundaki Düşüncelere Dair Bulgular	64
4.1.3. Ailede Çocuğun Din Eğitime Dair Bulgular	69
4.1.4. Çocuğun Din Eğitimde Takip Edilen Yol ile İlgili Bulgular	75
4.2. ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE KULLANILAN KAYNAKLAR	77
4.2.1. Çocuğun Din Eğitiminde Kaynak Kullanma İhtiyacı ve Kullanılan Kaynakların Katkısına Dair Bulgular	77
4.2.2.	80
Çocuğun Din Eğitiminde Ebeveynleri Kaynak Seçimini Etkileyen Faktörlere Dair Bulgular	80
4.2.3. 4-6 Yaş Din Eğitiminde Kullanabilecek Kaynakların Yeterliliğine Dair Bulgular	82
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	86
KAYNAKÇA.....	90

EKLER

.....	100
EK 1.....	100
EK 2.....	101



ÖZET

Okul öncesi dönemde ailede verilen eğitim çocuğun karakterini şekillendirmede etkin rol oynamaktadır. Çocuk sosyal hayatını etkileyen ahlak, din ve değer öğelerini barındıran davranışlarla ilk olarak ailede karşılaşmaktadır. Bu nedenle ailenin eğitim sürecinde kullandığı yöntem ve kaynaklar eğitimin istendik yönde ilerleyebilmesi için önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı; 4-6 yaş aralığında çocuklarına din eğitimi veren ebeveynlerin, bu eğitim sürecinde hangi kaynaklardan istifade ettiklerini ve kullanılan kaynakların hangi türler üzerinde yoğunlaştığını tespit etmektir. Çalışmada 25 katılımcıya nitel veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşmeden elde edilen veriler ebeveynlerin çocuklarına din eğitimi verirken kullandıkları kaynakları, en çok kullanılan kaynağın türünü ve bu kaynağın sağladığı yarara yönelik ebeveynlerin düşüncelerini tespit etme gayretiyle, içerik analizi yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, ebeveynlerin en fazla dijital kaynakları tercih ettiği tespit edilmiştir. Ebeveynlerin yöntem ve kaynak seçimine; çocuğun kardeşler arasındaki doğum sıralaması, ebeveynin aldığı din eğitiminde kullanılan yöntemlere dair izlenimleri ve eğitim seviyeleri gibi faktörler etki etmektedir. Ebeveynler 4-6 yaş din eğitiminde kullanılabilecek kaynakları yetersiz görmektedirler. Katılımcılar, var olan dijital kaynakların da nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Aile, Ebeveyn, 4-6 Yaş Çocukluk, Din Eğitimi Kaynakları.

ABSTRACT

The education given in the family in the pre-school period plays an active role in shaping the character of the child. The child first encounters behaviors that include moral, religious and value elements that affect his social life in the family. For this reason, the methods and resources used by the family in the education process are important for the education to progress in the desired direction. The aim of this study; The aim of this study is to determine which resources the parents who give religious education to their children between the ages of 4-6 benefit from in this education process and on which types of resources are used. In the study, a semi-structured interview form, one of the qualitative data collection methods, was applied to 25 participants. The data obtained from the interview were analyzed using the content analysis method, in an effort to determine the sources that parents used while giving religious education to their children, the type of source most used, and the thoughts of the parents about the benefit of this source. As a result of the research, it has been determined that parents prefer digital resources the most. Parents' choice of methods and resources; Factors such as the child's birth order among siblings, the parents' impressions of the methods used in religious education, and education levels are influential. Parents consider the resources that can be used in 4-6 years old religious education insufficient. Participants think that existing digital resources should also be improved in terms of quality and quantity.

Keywords: Religious Education, Family, Parents, 4-6 Years Childhood, Religious Education Resources.

KISALTMALAR

Bk./ bk.	Bakınız
c.	Cilt
Dr.	Doktor
Der./der.	Derleyen
Ed./ed.	Editör
Erişim.	Erişim Tarihi
Prof.	Profesör
sy.	Sayı

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcılara Dair Kişisel Bilgiler	61
Tablo 2: Katılımcıların Din Eğitimi Kurumunu Tercih Etme Durumları	68
Tablo 3: Çocuğun Din Eğitiminde Ağırlıklı Olan Ebeveyn	71
Tablo 4: Ebeveynler Tarafından En Fazla Tercih Edilen Kaynak	80
Tablo 5: 4-6 Din Eğitiminde Kullanılabilecek Kaynakların Yeterliliğine Yönelik Görüşler	84

GİRİŞ

1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Eğitim, doğumla başlayıp hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu sürecin en önemli safhalarından biri, şüphesiz ahlaki gelişimin oluşmaya başladığı ilk çocukluk dönemidir. Çocuğun gelecekteki kişiliği ve ahlaki özellikleri, çocukluk döneminde aldığı eğitim ve maruz kaldığı tutumlara göre şekillenmektedir. Ahlak eğitimi ailede informal eğitim yolu ile başlamaktadır. Dinin sosyal hayat başta olmak üzere insanın tüm yaşam biçimini etkilediği düşünüldüğünde ahlakın dinden bağımsız şekillenmediği görülmektedir. Bu bağlamda ahlak eğitimi ve din eğitiminin birbiri ile iç içe geçmiş, sıkı bir ilişki içinde oldukları sonucu çıkmaktadır.

Din eğitimi; bireyin bulunduğu toplumla uyumlu hale gelmesi, sosyalleşmesi ve doğru bir din anlayışına sahip olabilmesi için önemlidir. Genel olarak eğitimde, özelde ise din eğitiminde bireysel özelliklerin yanı sıra sosyal çevrenin etkili olduğu bilinmektedir. Dini gelişim çocukluk döneminden itibaren başlamakta, doğuştan gelen inanma duygusu çevresel faktörlerle ve eğitim yolu ile şekillenmektedir. Çocuğun ilk sosyal çevresi ailesidir. Aile, aynı zamanda çocuğun temel ihtiyaçlarını karşıladığı ve eğitiminin ilk başladığı kurumdur. İlk çocukluk döneminde eğitimin taklit yolu ile başladığı bilinen bir gerçektir. Bu nedenle aile bireylerinin doğru rol modeller olması önemlidir. Aynı zamanda anne-babanın çocuğa karşı tutumu, eğitiminde kullandığı yöntem ve metotlar da çocuğun eğitimini etkilemektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle bireylerin bilgi edinme kaynakları farklılaşmış; bu durum, ailelerin eğitimde kullandıkları metotlar ve kaynakların çeşitlenmesine yol açmıştır. Ailelerin kullandıkları kaynaklar ise çocuğun din eğitimini etkilemektedir. Bu çerçevede çalışmanın konusunu; 4-6 yaş aralığında çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarının din eğitimindeki kaynak kullanımları oluşturmaktadır. Bu kapsamda kullanılan kaynakların çocuğun din eğitimine katkısı ve yeterliliği de araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. Araştırmanın genel problemi şu şekilde belirtilebilir: “4-6 yaş din eğitiminde ebeveynlerin kullandıkları kaynaklar ve bu kaynakların yeterliliği hakkındaki görüşleri nelerdir?” Konuyla ilgili alt problemler ise aşağıda ifade edilmiştir:

- Ebeveynler çocukların din eğitimi almalarının gerekliliği konusunda ne düşünüyorlar?
- 4-6 yaş din eğitiminde ebeveynler tarafından hangi kaynaklar kullanılmaktadır?
- Ebeveynler en çok hangi kaynakları tercih etmektedirler?
- Kaynakların seçiminde ebeveynleri yönlendiren etmenler nelerdir?
- Ebeveynler kaynak seçiminde zorluk yaşıyorlar mı, yaşıyorlarsa bu zorluklar nelerdir?
- Ebeveynler 4-6 yaş din eğitiminde kullanılacak kaynakları yeterli görülmekte midir?
- Yeterli kaynak olmadığı düşünülüyorsa bu kaynaklara alternatifler nelerdir?

2.ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

4-6 yaş arası çocukların din eğitiminde ailenin etkisi bilinmektedir. Aileler bu dönemde çocuklarının din eğitimini desteklemek amacıyla pek çok kaynağa müracaat etmektedir. Araştırma, 4-6 yaş aralığında çocuklarına din eğitimi veren ebeveynlerin, bu eğitim sürecinde hangi kaynaklardan istifade ettiklerini tespit etmeyi ve kullanılan kaynakların hangi türler üzerinde yoğunlaştığını belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda araştırma şu soruların cevabını aramaktadır. Aileler bu yaş grubu çocukların din eğitiminde ne tür kaynaklardan yararlanmaktadırlar? Kaynak tercihinde hangi tür (basılı- dijital) kaynaklar ön plana çıkmaktadır? Ailelerin kaynak tercihinde etki eden faktörler nelerdir?

Literatürde okul öncesi dönemde verilen din eğitimine dair nicel ve nitel yöntemlerle hazırlanmış pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak ailelerin kaynak tercihlerine dair bir araştırma tespit edilememiştir. Bu nedenle çalışma literatürdeki bu boşluğa katkı sağlamayı hedeflemektedir. Okul öncesi din eğitimine dair yapılan çalışmalardan farklı olarak bu çalışmada, ailelerin kullandıkları kaynaklar araştırılarak ailelerin en çok hangi araçlarla –dijital ve basılı yayınlar- din eğitimi verdikleri tespit edilecek ve bu araçların güncelliği, yeterliliği üzerine değerlendirmelerde bulunulacak, bu kaynaklara yönelik yeni öneriler sunulmaya çalışılacaktır.

Araştırma verileri, okul öncesi dönem din eğitimi ile ilgilenen araştırmacı, eğitimci, ebeveynlerin kullandıkları kaynakların özelliklerinden hareketle, kaynak konusunda yönelimin seyrini görmek ve yeni kaynaklar üretme konusunda yararlı olacaktır. Ayrıca bu çalışma, okul öncesi din eğitiminde kullanılan kaynaklara dair çalışmalar yapacak araştırmacılar için genel nitelikte bilgiler sunması bakımından faydalı olma gayreti taşımaktadır. 4-6 yaş grubu çocukların din eğitiminde kullanılabilecek materyal üretme gayretinde olan eğitimci, yayıncı vb. kişiler için ise yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

3.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Çalışmada katılımcılar İstanbul, Konya, Gaziantep, Düzce Yozgat ve Şanlıurfa’da yaşayıp 4-6 yaş aralığında çocuğu olan 8’i erkek olmak üzere 25 ebeveyn ile sınırlandırılmıştır. Katılımcıların farklı şehirlerden seçilmesinin sebebi; verilerin çeşitliliğini artırarak objektif sonuçlar elde edebilme gayretidir. Katılımcıların yaşadığı şehirler seçilirken araştırmacının mülakat yapabilmek için katılımcının bulunduğu şehre kolay ulaşım sağlayabilmesi esas alınmıştır.

Katılımcıların yaşları, sosyo-ekonomik durumları, eğitim seviyeleri farklılık göstermekle beraber tamamı Müslüman ve çocuğuna din eğitimi verme gayretinde olan bireylerdir. Ebeveynlere birtakım kişisel bilgilerinin yanı sıra din eğitimine ve din eğitiminde kaynak seçimine dair 16 tane açık uçlu soru yöneltilmiştir. Görüşmeler telefon araması ve yüz yüze olacak şekilde 2020 ve 2022 yılları arasında yapılmıştır. Çalışma; amaca uygun olarak yapılandırılan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden elde edilecek verilerle ve konu ile ilgili ulaşılabilen literatür ile sınırlıdır.

4.İLGİLİ LİTERATÜR

Literatürde okul öncesi dönem din eğitimi ile ilgili nicel ve nitel yöntemlerle hazırlanmış pek çok çalışma yer almaktadır. Yapılan çalışmalarda okul öncesi dönem çocuklarının dini gelişim süreçlerini ve dini tasavvurlarını konu edinen araştırmalar bulunmaktadır. Zeynep Nezahat Özeri’nin “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din ve Ahlak Eğitimi” adlı doktora çalışması, 3-6 yaş dönemi çocukların genel gelişim özelliklerini incelemekte, okul öncesi din eğitiminin önemi, din eğitimi kurumlarının program akışını, okul öncesi din eğitimine yönelik etkinlik ve eğitim yöntemi önerileri, ABD ve Almaya’ da okul öncesi din eğitimine dair araştırmaları ve okul öncesi dönem

din eğitimi program önerileri sunmaktadır. Bu çalışma okul öncesi dönem din eğitimi ile ilgili yapılmış en kapsamlı araştırmalardan biridir. Mualla Selçuk'un "Çocuk Eğitiminde Dini Motifler", adlı makalesi de çocukların üç evrede (okul öncesi, ilköğretim birinci evresi ve ilköğretim ikinci evresi) dini karakteristik özelliklerini inceleyen önemli nitel çalışmalardandır.

Literatür, okul öncesi din eğitimiyle ilgili yalnızca çocukları inceleyen çalışmalarla sınırlı kalmamış; okul öncesi din eğitime yönelik ebeveyn görüşleri, 4-6 yaş Kur'an Kursu öğretmenlerinin okul öncesi din eğitime bakışı, yeterlilikleri, bu öğretmenlere göre öğretmenlerin, velilerin ve çocukların beklentilerini inceleyen nitel çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmalara: Tuğba Öztürk'ün "Veli ve Öğretici Görüşleri Doğrultusunda 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursunda Verilen Eğitimin Yaşa Göre Yarattığı Etkiler" ve Zülfi Doğan'ın "4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğreticilerinin Eğitim-Öğretim Yeterlik Algıları (Kayseri Örneği)" yüksek lisans tezleri, Teceli Karasu'nun "Kur'an Kursu Öğreticilerine Göre Okul Öncesi Dönemde Din Eğitimi: Muş İli Örneği", "İlyas Erpay'ın "Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi Erken Dönem Din Eğitimine İlişkin Ebeveyn Görüşleri", Muhammed Ali Yazıbaşı'nın "Kur'an Kursu Öğreticilerine göre 4-6 Yaş Kuran Kursu Öğreticisi, Öğrencisi ve Öğrenci Velisinin İhtiyaç Ve Beklentileri Kırıkkale Örneği", Semra Akto ve Akif Akto'nun "Okul Öncesi Öğretmenlerinin Din Eğitimi Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi" makaleleri örnek olarak verilebilir.

Görüldüğü gibi okul öncesi din eğitime dair çocukları, öğretmenleri ve ebeveynleri konu edinen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak ailelerin kaynak tercihlerini ve bu kaynaklara yönelim oranını tespit eden bir çalışma bulunmamaktadır. Bu araştırmada, kaynaklara yönelim seyrini belirleyerek ebeveyn görüşlerine göre bu araçların yeterliliği üzerine değerlendirmelerde bulunulacak, bu kaynaklara yönelik yeni öneriler sunulmaya çalışılacaktır. Araştırma bu bağlamda literatürdeki boşluğu doldurma gayretindedir. Çalışma boyunca istifade edilen tüm kaynaklar dipnotlarda ve kaynakça kısmında ayrıntılı künyeleri ile belirtilmektedir.

BÖLÜM 1

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GELİŞİM

Bu bölümde öncelikle gelişim kavramının tanımı, gelişimin ilkeleri ve gelişimi etkileyen faktörler üzerinde durulacak, daha sonra çalışmaya konu olan 4-6 yaş çocukların fiziksel, motor, dil, bilişsel, sosyal, duygusal, ahlaki ve dini gelişim alanları ayrı ayrı ele alınacaktır.

1.1.1. Gelişim Kavramı

1.1.1.1. Gelişimin Tanımı

Doğumla başlayıp yaşam boyu devam eden bir süreç olan gelişimin literatürde birden çok tanımı bulunmakla birlikte, Semenoğlu gelişimi: “Organizmanın döllenmeden başlayarak bedensel, zihinsel, dil, duygusal, sosyal yönden belli koşulları olan, en son aşamaya ulaşıncaya kadar sürekli ilerleme kaydeden değişimi” olarak tanımlamaktadır.¹ İleriye dönüklük ilkesi gelişim ile büyümenin ortak özelliğidir. Büyüme ise; vücudun belli bir olgunluğa ulaşana kadar boy, kilo gibi fiziksel artış göstermesidir. Bu tanımlardan hareketle büyümenin sayısal verilerle açıklanabilen bir olgu olduğu, gelişimin ise yalnızca sayısal veriler ile açıklanamayan, büyümeye göre daha geniş bir anlamı olduğu sonucu çıkmakta ve iki kavram birbirinden ayrılmaktadır.

Gelişim uyumlu ve düzenli değişiklikleri kapsamakta ve gelişim evrelerinden her biri kendinden sonraki evreyi olumlu yahut olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu da gelişim evreleri arasında yapısal bağlantı ve bütünleşme olduğunu göstermektedir.² Gelişimin fizyolojik ve psikososyal süreçleri barındıran bütünsel yapıda bir olgu olduğu düşünüldüğünde, bu süreçlerdeki ilerlemeyi etkileyen kalıtsal ve çevresel tüm faktörlerin gelişimi de doğrudan yahut dolaylı şekilde etkileyeceği düşünülebilir.

¹ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim* (Ankara: Yargı Kitabevi,2013), 3.

² Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi,2015), 24.

Değişimi ve sürekliliği barındıran gelişim kavramını daha iyi anlayabilmek için çalışmanın ilerleyen bölümlerinde gelişim süreçlerini etkileyen bu faktörlere yer verilecektir.

1.1.1.2. Gelişimin Temel İlkeleri

Gelişime dair yapılan çalışmalarda araştırmacılar gelişimin birtakım evrensel ilkeler doğrultusunda gerçekleştiği noktasında fikir birliği içerisindeyler. Bireylerin gelişim sürecinde geçirdikleri bu temel ilkelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

Gelişim, kalıtım ve çevre etkileşiminin bir ürünüdür: Doğuştan getirdiğimiz saç rengi, cinsiyet, göz rengi gibi özellikler kalıtım yolu ile gelen özellikler kapsamına girmektedir. Bu kalıtsal özelliklerin yanında kişinin yaşadığı sosyal çevresi, maruz kaldığı tutum ve davranışlar, beslenme şekilleri, etrafındaki uyarıcı zenginliği gibi etmenler ise çevresel faktörler içerisinde zikredilebilir. Gelişimi kalıtsal faktörlerle birlikte çevresel faktörler de doğrudan yahut dolaylı şekilde etkilemektedir. Bu temel ilkeye kalıtım ve çevrenin ortak etkileşimi ile şekillenen zekâ gelişimi örnek verilebilir. Nitekim birey, kalıtım yolu ile getirdiği zekâ kapasitesini en yüksek formda kullanabilmek için çevresinde bilişsel gelişimini destekleyen unsurlara ve zengin yaşantı çeşitliliğine ihtiyaç duymaktadır.³

Gelişim alanları girişik, iç içedir ve birbirlerinden soyutlanamaz: Gelişim alanları birbirinden bağımsız değildir, her gelişim alanı kendisinden farklı bir gelişim alanına etki etmektedir. Örneğin dil gelişimi bireyin sosyal gelişimine etki ederken kas gelişimi de psikomotor gelişimini etkilemektedir.

Gelişim süreklidir ve belli aşamalar izler: Gelişimde evrelerin hızları zaman zaman yavaşlasa da tamamen durmaz. Bu, gelişimin sürekliliği ilkesi ile açıklanmaktadır. Gelişimde her aşama kendisinden önceki aşamadan etkilenmekle beraber aynı zamanda kendisinden sonraki aşama için de hazırlık görevi görmektedir. Birbirini takip eden bu evreler keskin çizgilerle ayrılmamakla birlikte, benzer yahut iç içe geçmiş olabilir.⁴

³ Semenoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 6.

⁴ Azize Ummanel- Aytaç Dilek, *Gelişim ve Öğrenme, Öğretim İlke ve Yöntemleri*, ed. Süleyman Çelenk, (Ankara: Pegem Akademi, 2021), 37.

Gelişim hızı her evrede aynı değildir: İnsan yaşamında her evrede gelişim özellikleri aynı hızda ilerlemez. Bu ilkeye örnek olarak çocuğun fiziksel gelişimi verilebilir. Çocuğun en hızlı geliştiği dönem anne karnındaki dönemdir. Bebeklik dönemini takip eden yıllarda gelişim hızı anne karnındaki gelişim hızına göre daha düşüktür. İkinci hızlı gelişim dönemi ise ergenlik dönemi olarak kabul edilmektedir.⁵

1.1.1.3. Gelişimi Etkileyen Temel Faktörler

Gelişimi etkileyen faktörler şu başlıklar altında incelenebilir:

1.1.1.3.1 Kalıtım

Ebeveynlerden genler yoluyla aktarılacak özelliklere kalıtım denmektedir. Bireyin göz, saç ve ten rengi, saç tipi, çene ve yüz tipi gibi özellikleri kalıtımla gelen özelliklere örnektir. Kalıtımla gelen özellikler bireyin sosyal, bilişsel, motor gelişim başta olmak üzere birçok gelişim alanında da etkili olmaktadır. Bu özelliklerin gelişimi etkileme oranını ise anne yumurtası ve baba sperminin her birinde bulunan 23 kromozom belirlemektedir.⁶ Bu 23 kromozom, zigotun çekirdeğinde birleşerek 46 kromozomu oluşturur. Her kromozom, ebeveynlerden çocuğa aktarılan özellikleri taşıyan farklı kombinasyonlarda 20.000 gen dizisinden oluşmaktadır. Her hücre yaklaşık bir milyon gen içerir. Bu genler, bireye geçecek kalıtsal özellikleri taşımaktadır. Bazı özelliklerin, davranışların ve koşulların ise kesin olarak genetik faktörler tarafından belirlendiği bilinmektedir. Örneğin; cinsiyet tamamen kromozomların dizilişiyle belirlenmektedir.⁷

Bireye kalıtım yoluyla geçen özelliklere diğer bir örnek olarak bireysel farklılıklarda ön planda olan, çocuğun bilişsel gelişiminde önemli etkiye sahip zekâ verilebilir. Son yıllarda genel olarak kabul edilen Gardner'in çoklu zekâ kuramına göre, her bireyin farklı zekâ türlerinde farklı gelişim düzeyleri veya yetenekleri vardır.⁸

⁵ Ziya Selçuk, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayınları,2004), 174.

⁶ Semenoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 8-9.

⁷ Hasan Bacanlı, *Gelişim ve Öğrenme* (Ankara: Nobel Yayınları,2005), 126.

⁸ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık ve Ölüm* (Ankara: İmge Kitabevi, 1997), 72.

Araştırmacıların bazıları mizacın da doğuştan getirildiğini düşünmektedir. Bunların arasında bulunan Cüceloğlu, çocukların zor ve kolay mizaçlı olarak dünyaya geldiğini ve bu mizaç türlerinin çocuğun sosyal gelişimini etkilediğini savunmaktadır. Örneğin; ağlama sıklığı az olan ‘kolay mizaçlı’ çocukların ebeveyn ilişkileri, bebeklik dönemlerinden itibaren iyi devam etmekte, bu çocukların çevreleriyle sosyal ilişkileri de ebeveyn ilişkilerine benzer şekilde gelişmektedir. Kolay mizaçlı çocukların okulda öğretmenleriyle ve akranlarıyla iyi iletişim kurdukları, daha başarılı oldukları gözlenmiştir.⁹

1.1.1.3.2 Çevre

Bireyin kişiliğini, davranışlarını etkileyen, kalıtım yolu ile gelmeyen faktörleri çevre kavramı ile ifade etmek mümkündür. Bireyin içine doğduğu aile, iletişim halinde olduğu akran grupları, bireyi öğrenme yoluyla etkileyen kitle iletişim araçları gibi unsurlar çevre faktörünün içinde yer almaktadır. Çocuk çevresinde yaşayan insanların oluşturduğu koşullar içerisinde kendi karakteri ve biyolojisi ile yoğrulmakta, yaşamında karşılaştığı durum ve olaylara kalıtım ile getirdiği özellik ve ebeveynlerinin tutumlarına göre uyum sağlamak ya da sağlamamaktadır.¹⁰

Bireyin gelişimini etkileyen çevresel faktörlerin başında aile gelmektedir. Aile, sosyalleşmenin ilk başladığı, maddi manevi değerlerin öğrenildiği, toplumun en küçük ve en önemli yapı taşıdır. Aynı zamanda aile, bireyin ilk iletişime geçtiği ilk topluluk olması özelliği ile bireyin ilk sosyal çevresidir. Aile, bireyin gelişimi için hayati öneme sahip olan beslenme, barınma, sevgi ve değer ihtiyacı gibi temel ihtiyaçların karşılanması ve bu şekilde topluma sağlıklı bireyler yetiştirme yönü ile sosyal yapılar içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Ailenin sorumluluklarından ilki, savunmasız ve çevresindekilere muhtaç şekilde doğan çocuğun barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Çocuğun doğumunu takip eden ilk yıllar aynı zamanda kişiliğinin de temellerinin de atıldığı, bu nedenle ihtiyaçlarının karşılanmasının önem arz ettiği yıllardır. Özellikle benlik ve kişilik gelişiminin temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde çocuk başkalarına karşı kibar ve sevecen davranmayı ailesinden öğrenir. Aile, okul öncesi dönemde verdiği eğitim ile

⁹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1997).

¹⁰ Kemal Sayar-Mehmet Dinç, *Psikolojiye Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2017), 110-115.

çocuğu aslında hayata hazırlamakta, kendini ve hayatı keşfetmesinde ona rehberlik etmektedir.¹¹

Çevre bireyi öğrenme yolu ile de etkilemektedir. Bu nedenle kişilik gelişiminin tamamlanmadığı çocukluk ve ergenlik dönemlerinde bireyin sağlıklı bir kişisel gelişim sağlayabilmesi için içerisinde bulunduğu çevrenin kalitesi oldukça önem arz etmektedir. Araştırmalara göre bireyin mutluluğu ve hayatta karşılaştığı olumsuzluklara dayanıklılığının oranı, sevgi ve şefkatle büyütölmüş, tutarlı kuralları olan bir ailede büyütölmüş olup olmaması ile değişmektedir. Bebeklik döneminde çocuğa sevgi ile verilen cevaplar ve çocuk ile ilgilenilmesi çocuğun duygusal ve zihinsel gelişimini desteklemektedir.¹²

Çocukların davranışlarının oluşumunda toplum etkisi büyüktür. Çocuklar doğumlarından itibaren toplumsal normları ve davranış şekillerini örtük şekilde öğrenirler. Örneğin bir çocuğun yatmadan önce yatağına gitmesi, pijamalarını giymesi, ışığın kapatılması gibi davranış örüntüleri çocuklarda gizil öğrenmeyle gerçekleşen davranışlardır. Toplum duygular sonucunda oluşan tepkilerin oluşumunda da örtük öğrenme yolu ile çocukların gelişimini etkiler. Çocukların durumlara verdikleri tepkiler genellikle toplumdan edindikleri çerçevelerle paraleldir.¹³

Kitle iletişim araçları çocuğun psikososyal gelişimini etkileyen çevresel faktörlerden biridir. Yaşadığımız yüzyılda çocuklar kitle iletişim araçlarıyla erken yaşlarda tanışmakta, bu durumdan kimi zaman olumlu kimi zamanda olumsuz etkilenmektedir. Çocuklar bulundukları çevreyi anlamlandırmada, dünyaya dair düşüncelerini şekillendirmede kitle iletişim araçlarından öğrenme yolu ile etkilenmektedirler.¹⁴

¹¹ Zeynep Nezahat Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 88.

¹² Sayar – Dinç, *Psikolojiye Giriş*, 112.

¹³ David Elkind, *Çocuk ve Toplum Gelişimi Üzerine Denemeler*, çev. Demet Öngen (Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999), 132.

¹⁴ Rengim Sine Nazlı-Gölşah Sarı, “Kitle İletişim Araçlarının Çocukların Algısına Etkisi: 15 Temmuz Örneği”, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi Özel Sayı* (2019), 14.

1.2. 4-6 YAŞ DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

1.2.1. Fiziksel Gelişim

Fiziksel gelişim: “Bedeni oluşturan tüm organların gelişmesi, boyun uzaması, kilonun artışı, kemiklerin elişimi, dişlerin çıkması ve değişmesi, kas, beyin ve tüm sistemler ve duyu organlarının gelişimi.” olarak tanımlanmaktadır.¹⁵Fiziksel gelişim, diğer gelişim alanlarının temeli niteliğindedir. Çocuğun diğer gelişim alanlarının gerektirdiği davranışları gerçekleştirebilmesi sağlıklı bir fiziksel gelişime sahip olması ile doğru orantılıdır.

İnsan yaşamı döllenmeden ölüme kadar olan bir süreç olarak görülmekte, bu süreç başından itibaren fiziksel gelişimle devam etmektedir. Fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönem doğum öncesi dönemdir. Doğum öncesi dönemden sonra yaşam boyu fiziksel gelişimin en hızlı olduğu dönem ise bebeklik dönemidir.¹⁶ Bebekler dünyaya geldiklerinde vücutlarında 270 kemik bulundurmakta, bu dönemde çocuk bir bütün olarak büyümekte ve hayatının ilk yıllarında gösterdiği gelişim, sonraki yıllardaki gelişiminin temelini oluşturmaktadır.¹⁷

Erkek ve kız çocuklarının fiziksel gelişim düzeyleri arasında zaman zaman farklılıklar vardır. Örneğin okul öncesi dönemde erkek çocukları kız çocukların göre fiziksel olarak daha kilolu ve uzun olmakta, kız çocuklarının ise motor gelişimi erkek çocuklarına göre ileri düzeyde olmaktadır. Özellikle makas tutma, düğme ilikleme, defter-kitap sayfalarını çevirme gibi ince motor kasların kullanımını gerektiren durumlarda kız çocukları erkek çocuklarına göre daha başarılı olmaktadır.¹⁸

¹⁵ Neriman Aral – Baran Gülen, *Çocuk Gelişimi* (İstanbul: Ya-Pa,2011), 59.

¹⁶ Aysel Köksal Akyol (ed.), *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I* (Ankara: Anı,2019), 180.

¹⁷ Münire Erden- Yasemin Akman, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme* (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006).

¹⁸ Nuray Semenoğlu, “İlk Çocukluk Döneminde Gelişim. Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi”, *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi*, ed. Esra Ceyhan (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2006), 121-141.

1.2.2. Motor Gelişim

Motor gelişim; özünde hareketlilik olan davranışların edinilmesi ve bu hareketliliği istendik davranışlar olarak ortaya çıkarma becerisi olarak tanımlanabilir.¹⁹ Motor gelişimi vücudun boy, şekil ve boyut değişikliği gibi görünür büyümeleri kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir. Çocuklar da yetişkinler gibi hareket etmeye ihtiyaç duymakta, doğumdan itibaren bu ihtiyacını karşılamak için elleri, kolları ve bacakları hareket ettirme, yuvarlanma gibi davranışları kazanmaktadır. Düşünmeden yapılan bu ilk hareketler daha sonra bedensel hareketlere dönüşmektedir. Bireyin eklem, kas ve ses tellerinin bilinçli kullanımına ise motor hareketler denmektedir.²⁰

Motor gelişimi sinir sistemi ve kas gelişimi kilo alımında, boy uzamasında ve kas gelişiminde yani hareket ve becerilerin kazanılmasında ve ayrıca fiziksel gelişimde önemli rol oynamaktadır.²¹ Çocuk eğitiminde motor gelişimine dair bilgi sahibi olmak önem arz etmektedir. Zira çocuk için seçilecek etkinlikler çocuğun motor gelişimine uygun olması çocuğun eğitimini desteklemekte, uygun olmayan etkinlik dizeleri ise çocuğun gelişimini olumsuz etkilemektedir.²²

Her yaş döneminde çocuklar farklı motor beceriler kazanmaktadır. “1-3 yaş aralığında çocuklar fiziksel becerilerini zihinsel becerileri ile birleştirerek öğrenme, anlama becerilerini geliştirmektedirler. 9 aylıktan 12 aylığa kadar birçok çocuk; destek olmadan kendi başına oturur, yarımsız ayakta durur, yardım alarak kısa süre yürür, nesneleri fırlatır nesneleri işaret parmağıyla başparmağı arasında tutar. 12 aylıktan 24 aylığa kadar birçok bebek; tek başına yürür, geri geri yürür, koşar ve zıplar, yardımla merdivenleri inip çıkar. 24 aylıktan 36 aylığa kadar birçok çocuk İleri koşar, iki ayakla

¹⁹ Hakkı Çoknaz, *Psiko-Motor Gelişim Doğum Öncesinden Ölüme Kadar* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 3.

²⁰ Diğdem Müge Siyez, “Fiziksel Gelişim”, *Eğitim Psikolojisi*, ed. Alim Kaya (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2.Baskı,2007), 47-81.

²¹ Ümit Davaslıgil, “Bebeklik dönemi”, *Ana-Baba Okulu*, ed. Haluk Yavuzer (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1993) 9-34.

²² Siyez, “Fiziksel Gelişim”, 62.

bir yerden zıplar, parmak ucunda yürür, yuvarlanan topu yakalar.”²³ Üç yaş çocuğunda büyük kasların gelişmesiyle hareketlerde rahatlama ve düzenlilik görülmektedir. Bu yaş grubu çocukların ince motor kasları da düğme ilikleme, ayakkabı giyme gibi olgunluğa gelmiştir, bu becerileri çocuklar kendileri yapabilmelidir. Bu yaş grubu çocukları çatal ve kaşık kullanabilir düzeye gelmiştir. Aynı zamanda üç yaş grubu çocukları nesneleri üst üste koyabilmekte ve büyük boncukları ipe dizebilmektedir.²⁴ Dört yaş çocuklarına yeterli öğrenme sağlandığında tek üzerinde sıçrayabilir, topu atabilir, su dolu kabı yardım almadan taşıyabilir, hatta enstrüman çalmayı başarabilmektedirler.²⁵ Beş ve altı yaşlarında ince motor kasların gelişimi ileri düzeydedir. Bu yaş grubu çocuklarının motor kasları kendi kendilerine diş fırçalayabilme, basite geometrik şekilleri çizebilme, dikiş dikebilme gibi becerileri öğrenebilme olgunluğundadır.²⁶

1.2.3. Dil Gelişimi

Dil gelişimi, kelimelerin, sayıların ve sembollerin dil kurallarına göre edinilmesi, saklanması ve kullanılmasıdır.²⁷ Dil, öğrenmeyi kolay hale getirmede ve çocuğun iletişim kurma ihtiyacının giderilmesinde önemli bir araçtır. Çocukların dil gelişimine dair araştırmacılar tarafından farklı kuramlar ortaya koyulmuş, çocukların dil gelişimi sürecinde geçirdiği aşamalar farklı dönemlere ayrılarak incelenmiş ve isimlendirilmiştir. Doğumdan itibaren geçen ilk iki aydan sonra altıncı aya kadar ki evre cıvıldaama dönemi olarak kaydedilmiştir. Cıvıldaama döneminde çocuğun çıkardığı sesler öğrenme yoluyla edinilmemiş, sık sık tekrarlanan seslerdir. Bu evre heceleme dönemi için hazırlık niteliği taşımaktadır. 6-12 ayları arasında çocuklar fısıltıları birleştirerek heceler oluşturmaya başlamaktadır. Tek sözcük dönemi olarak incelenen 12-18 ayları arasında ise uyarıcılarla iletişim kurulmaya başlanmakta, insan ve eşya isimleri seslendirilmeye çalışılmaktadır. 18-24 aylarını kapsayan iki sözcük döneminde ise çocuklar sözcüklerin

²³ Çocuk Gelişimi ve Çocuk Eğitimi, “Fiziksel gelişimin tanımı ve özellikleri” (Erişim 3 Haziran 2022)

²⁴ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 25.

²⁵ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 24.

²⁶ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 39.

²⁷ Mehmet Kâmil Özer- Dilara Sevimay Özer, *Çocuklarda Psikomotor Gelişim* (Ankara: Nobel Yayınları, 2007)

birbiri ile ilişkisini kavramakta ve kullandıkları kelimelerin büyük çoğunluğunu isimler oluşturmaktadır.²⁸

Dil gelişiminde çocukların anlamlı cümleler kurabildiği, olayları oluş sırasına göre açıklayabildikleri ve fiilleri zaman kipleriyle çekimleyerek kullandıkları, dil gelişiminin belirgin şekilde kendini gösterdiği evre; 3-6 yaşı kapsayan “gramer kurallarına uygun konuşma” dönemidir.²⁹ 3 yaşında çocuklar üç-dört kelimelik cümleler kurabilmekte, kendi isimlerini söyleyebilmektedir. Bu yaşta çocuklar genel olarak hikayeleri ilgi ile dinlemekte, basit şarkılar seslendirebilmektedirler. 4 yaşında çocuk artık kurallı cümleler kurarak hemen hemen bir yetişkin gibi konuşabilmektedir. 5-6 yaşlarında ise çocuk artık yavaş yavaş çocuksu ifadeleri kullanmayı bırakmış, duygularını net ve anlaşılır şekilde ifade etmeye başlamıştır.³⁰

1.2.4. Bilişsel (Zihinsel) Gelişim

İnsan doğumundan itibaren çevre ile etkileşim halindedir. Bilişsel gelişim, bu etkileşimin anlaşılmasını sağlayan ilginin kazanılması, kullanılması, saklanması ve değerlendirilmesindeki zihinsel süreçleri barındıran bir gelişim alanıdır. Bilişsel gelişim, çocuğun iletişim kurduğu her türlü nesne hakkında düşündüklerini ifade eder. Bu düşüncenin örgütlenmesi, nesneler arasında zıtlık ve yakınlığın anlaşılması gibi kazanımlar da bilişsel gelişimin alanına girmektedir.³¹

Bilişsel gelişim alanları psikologlar tarafından incelenmiş, gelişim ile ilgili süreçler kuramlara konu olmuştur. Çalışmada bu kuramlardan bilişsel gelişim alanında ilk çalışmaları yapmış olmasından dolayı Jean Piaget’in “Bilişsel Gelişim Kuramına” ve zihinsel gelişimde sosyo-kültürel faktörlerin etkisinin olduğunu ortaya koymuş olması dolayısıyla Vygotsky’nin “Zihinsel Gelişimi Kuram” ına yer verilecektir.

²⁸ Fahri Temizyürek, “Çocukta Dil Gelişimi”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)* 7 (2007), 172.

²⁹ Pınar Aksoy- Gülen Baran, “Dil Gelişimi”, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II*, ed. Aysel Köksal Akyol (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020), 146.

³⁰ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 26-33-40.

³¹ Muhammet Altıntaş (ed.), *0-6 Yaş Grubu Çocuk Gelişimi Eğitimi ve Sağlığı* (İstanbul: Ekbil Matbaacılık, 2007), 41.

1.2.4.1. Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı

Bilişsel gelişim; bireyin dünyaya gelişi ile başlayan, organizmanın çevreden aldığı uyarıcıları işlediği, değiştirdiği, kabul ettiği ve bunları bir araya getirerek bütünleştirdiği bir süreçtir.³²

Bilişsel gelişim kuramının öncüsü Jean Piaget bireylerin yaşa bağlı olarak farklılaşan bilişsel değişimlerini incelemiş, bu gelişimin aşamalar halinde, sıralı, kesintisiz şekilde ilerlediğini kabul etmiş ve bu aşamaları duyuşsal zekâ ve motor, işlem öncesi, somut ve soyut işlemler dönemi olarak dörde ayırmıştır.³³ İlk çocukluk veya oyun dönemi olarak adlandırabileceğimiz 2-6 yaş grubu, Jean Piaget'in bilişsel gelişim kuramında "İşlem Öncesi Dönem"e karşılık gelmektedir. Kurama göre kişilik gelişiminin temelleri bu dönemde atılmaktadır. Bu dönem, korunumun henüz kazanılamadığı, kendi kendine yetmenin öğrenildiği ve öğrenmelerin en hızlı olduğu evredir.³⁴

İşlem öncesi dönem kendi içerisinde "Sembolik/Kavramsal Öncesi Dönem" ve "Sezgisel Dönem" olmak üzere iki grupta incelenmektedir. 2-4 yaş dönemini kapsayan sembolik dönemde çocuğun dili hızlı gelişmekte, çocuk kendine özgü ve kimi zaman hayali semboller geliştirmektedir.³⁵ Bu dönemde çocukların zorlandığı bir alan da yeni durumlara uyum sağlamaktır. Bu, çocukların korkularının artmasına sebep olmaktadır. Korkuların sebebi çocuğun yeni durumlara uyum sağlamada zorlanmasıdır. Çocuğun içinde bulunduğu açlık, uykusuzluk, yorgunluk gibi faktörler de heyecanını ve korkularını etkilemektedir. 3 yaşından itibaren zamanla gelişim seyri içerisinde bu korkular kaybolur. Bunun yanında kıskançlık, endişe gibi duygular ve savunma mekanizmalarının sık kullanılması bu dönemin getirdiği özelliklerdendir.³⁶ Çocuklar zihinsel olarak bu dönemde kendilerine yoğunlaşmışlardır. Başkalarının görüş açılarını kavrayamazlar. Bu

³² Emine Nihal Ahioğlu Lindberg, "Piaget ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim", *Kastamonu Eğitim Dergisi* 19/1 (Ocak 2011), 1.

³³ Barry J. Wadsworth, *Piaget'in Duyuşsal ve Bilişsel Gelişim Kuramı*, çev. Mehmet Kandemir, vd. (Ankara: Pegem Akademi, 2015), 26.

³⁴ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 50.

³⁵ Ziya Selçuk, *Eğitim Psikolojisi*, (Ankara: Nobel, 2007), 72.

³⁶ Ahmet Ali Çanakçı, "Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (2018) 51-93.

dönem çocuklarında özellikle dilin gelişmesi ile düşüncede yaygınlık ve hız görülür. Çocuğun dili kapsamlı, oyunları ise sembollerle doludur.³⁷

Sezgisel dönem olarak adlandırılan 4-6 yaş aralığında çocuklar işlemleri tersine çeviremez, dönüştürme yapamazlar. Çocuklar 4 yaşından itibaren kavramları sembolik döneme göre daha iyi anlarlar. Sorunları çözerken özelden özele akıl yürütmeyi terk ederek, mantıklı olan sezgilerini kullanmaya başlarlar. Fakat bu dönemde tam olarak mantıklı düşündüklerini söylemek olanaksızdır. Parçalarını birleştirdiği bir yapbozu nasıl yaptığı sorulduğunda mantıklı açıklamalar getiremez, zira parçaları hislerine göre birleştirmiştir.³⁸ 5-6 yaşlarında çocuklar artık daha kararlı, uyumlu, dengeli ve kendi kendine yetebilir özelliklere sahip olurlar. Bu dönemin karakteristik davranışları şunlardır. Taklit, kolay inanırlık, çevrelerinde iletişim kurdukları kişiler gibi olmak isteme, aileleri dışındakilerden öğrendikleri farklı değerleri ve bilgileri evde deneme, daha önce öğrendikleri bilgiler ile yeni öğrendikleri bilgileri farkında olmadan birbirleriyle karşılaştırma ve daha sonra benimseme. Çocuklar bu dönemde bazen talepkâr, bazen de işbirlikçi olurlar.³⁹

1.2.4.2. Vygotsky ve Zihinsel Gelişimi

Rus kökenli Lev Vygotsky gelişim psikolojisi üzerine araştırmalar yaparak bireylerin zihinsel gelişiminin bulundukları çevre ile şekillendiğini iddia etmiştir. Onun konuyla ilgili görüşleri “Zihinsel Gelişim Kuramı” olarak bilinmektedir. Vygotsky zihinsel süreçlerin şekillenmesinde dil ve kültürün belirleyici olduğunu savunmuştur. Çevre, çocuğun zihinsel gelişiminin şekillenmesine öncülük, dış dünyayı yorumlamasına ise kaynaklık etmektedir.⁴⁰ Vygotsky çocukların zihinsel gelişim süreçlerinde pasif birer alıcı olmadıklarını ve öğrenmelerini düzenleyebildiklerini düşünmektedir. Fakat ona göre bu düzenlemeler yalnızca sosyal çevre etkileşimi ile mümkün olmaktadır. Çocuğun öğrenmelerini yapılandırmasında sosyal çevreden gördüklerinin rolü büyüktür. Çocuğun

³⁷ Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi*, 123.

³⁸ Ayşe Rezan Çeçen Eroğul- Filiz Yurtel (ed.), *Eğitim Psikolojisi El Kitabı* (Ankara: Mentis, 2014), 103.

³⁹ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 35.

⁴⁰ Ageliki Nicolopoulou, “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, çev. Melike Türkân Bağlı, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37/2 (2004), 147.

karşılaştığı problemleri yorumlama ve çözüm üretmesinde çevresinden gördükleri belirleyici olmaktadır.⁴¹

Vygotsky'ye göre çocuğun bilişsel gelişiminin desteklenmesinde yetişkinlerden ve akranlarından aldıkları destek önemlidir. Yetişkinler çocuk ile iş birliği yaptığında bilişsel gelişim ilerleme kaydetmektedir. Yetişkinler, öğretmenler yahut ebeveynler çocuğu öğrenme sürecinde tamamen bağımsız bırakmamalı, iş birliği yapmalıdır. Yetişkin tarafından verilen destek zamanla azalmalı ve çocuğun içsel denetimini destekler nitelikte olmalıdır.⁴²

1.2.5. Sosyal Gelişim

Çocukların sosyal gelişimi insanla etkileşim kurdukları başka bir ifade ile doğdukları andan itibaren başlamaktadır. Çocuğun ilk sosyal çevresi annesi ve aile fertleri iken büyüdükçe bu sosyal çevre genişlemekte, etkileşime geçtiği insan sayısı artmaktadır. Sosyal gelişimin sağlıklı ilerleyebilmesi için bebekle ebeveyni arasında kurulan güvenli bağlar önemlidir. Bireylerin özellikle bebeklik döneminde bakımını üstlenen yetişkin ile kurdukları bağ sosyal ilişkilerini etkiler. Doğum ile başlayan ilk iki yılda çevresi ile güvensiz bağ kurmak bebeklerin ilerideki yaşamlarında güvenen ve güvenilen bireyler olmalarını zorlaştırırken, güvenli bağlar kurmak özgüvenli bireyler olmalarını kolaylaştırmaktadır.⁴³

Bireylerin sosyal gelişim evrelerini ve bu evreleri etkileyen unsurlara dair çeşitli sosyal gelişim kuramları ortaya konmuştur. Erik Erikson'un "Psikososyal Gelişim Kuramı", Skinner'in "Edimsel Öğrenme Kuramı", Bandura'nın "Sosyal Öğrenme Kuramı", Freud'un "Psikoseksüel Gelişim Kuramı", Etolojik Kuram ve Ekolojik Sistemler Kuramı ortaya konulan sosyal gelişim kuramlarına örnek olarak verilebilir.

⁴¹ Köksal, *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II*, 127.

⁴² Nuray Semenoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*, (Ankara: Pegem, 2009), 59-60.

⁴³ Rasim Bakırcıoğlu, *Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı*, (Ankara: Anı, 2020), 259.

Çalışmanın odak noktasından uzaklaşmama sebebiyle çocukların sosyal gelişimi bu kuramlar çerçevesinde -teorik bağlamda- ele alınmayacak, yalnızca okul öncesi dönem çocuklarının genel sosyal gelişim özelliklerine değinilecektir.

Çocukların sosyal gelişimlerinin ilk olarak ailede başladığı ifade edilmiştir. Bu gelişim süreci çocuğun akran gruplarıyla iletişim kurmasıyla gelişerek devam etmektedir. Çocuklar akranlarıyla iletişime geçmeye ve oyun grupları içerisinde oynamaya yaklaşık iki yaşında başlamaktadırlar. Çocuğun aktif olarak çevresine yöneldiği, dış dünyayı keşfetmeye çalıştığı, insan yaşamına dair temel becerileri kazandıkları dönem ise işlem öncesi dönemdir.

Bu dönemde çocuklar cinsiyet ayrımlarını fark eder, bedenlerini tanımaya başlarlar. Aynı zamanda bu dönemde çocuklar sosyalleşmeye de başlar, başkalarını keşfeder ve onlarla birtakım kurallar çerçevesinde bir araya gelmeye çalışırlar. Çocukların bu dönemde kazandığı beceriler, sonraki yıllarda sosyal ilişkilerinin temel yapı taşlarını oluşturmaktadır.⁴⁴ Çocuklar toplumsal kuralları öğrenmeye ve çevreleriyle uyumlu hale gelmeye bu dönemde başlarlar. Yaklaşık üç yaşlarında çocuklar yaşları kendilerine yakın olan sosyal çevreleri ile sık oyun oynar, oyunlarına öğretmencilik, doktorculuk gibi gerçek hayattan kısa roller koyarlar. Bu yaş grubunda çocuklar aile kurallarını, paylaşma ve sabretme gibi sosyal kaideleri de öğrenmeye başlamaktadırlar. Çocuklar artık toplumun bir ferdi olma yolunda ilerlemektedirler.⁴⁵

Dört yaşlarında çocuklar yetişkinlerin davranışlarını iyi-kötü fark etmeksizin taklit etmeye başlar, kendi davranışlarını onlarınkine benzetmeye çalışırlar. Akranlarına lakaplarla hitap edebilir, kötü kelimeler kullanabilirler.⁴⁶ Beş-altı yaşlarında çocuk artık ebeveynlerinin desteği olmadan bazı beceriler gerçekleştirebilir, akran gruplarıyla, sosyal çevresiyle bağımsız ilişkiler kurabilir.⁴⁷

⁴⁴ Aral-Gülen, *Çocuk Gelişimi*, 65-68.

⁴⁵ Atalay Yörükoğlu, *Çocuk ve Ruh Sağlığı* (Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1986), 42.

⁴⁶ Güler Okman Fişek- Zafer Sükan, *Çocuğunuz ve siz* (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1983), 74.

⁴⁷ Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı*, 355.

1.2.6. Ahlaki Gelişim

“İnsanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine neden olan manevi özellikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya konan iradeli davranışlar bütününe ve bunlarla ilgili ilim dalına “ahlak” denir.”⁴⁸ Okumuş’a göre “Ahlak; akıl sahibi kişinin iradi olarak, yani kendi özgür iradesi ile yaptığı davranışları; insanın karakter yapısını, neyi yapıp neyi yapmayacağını belirleyen, insanın yaptıkları hakkında iyi ve kötü şeklinde değerlendirmelerde bulunulmasını sağlayan kurallar bütünü ve değer yargıları sistemini ifade eder.”⁴⁹ Ahlak gelişimi ise bireyin, tanımda söz edilen değer yargılarını içselleştirip, kendine has kurallarını oluşturarak toplumla uyumlu hale gelmesindeki sürecidir. Ahlak gelişiminin amacı, bireyin evrensel ahlak ilkelerini öğrenmesi ve bu ilkeler çerçevesinde kendi ahlaki değerlerini oluşturmasıdır. Kişi aynı zamanda ahlaki gelişimle toplumda nasıl davranması gerektiğinin farkına varmaktadır.⁵⁰

Ahlak gelişimi çocukluk döneminden itibaren başlamakta, bu gelişim sürecini aile, okul, çevre ve akran grupları etkilemektedir. Ahlaki gelişimi etkilen bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda sosyal gelişim ile ahlaki gelişimin birbiri ile ilişkili olabileceği görülmektedir. Toplumsal normların ahlaki içerikleri bulunmaktadır. Bu nedenle ahlak gelişimi ile sosyal gelişim net çizgilerle ayrılamaz.

Tarihte çocukların ahlaki gelişimi hakkında temel üç felsefî öğreti vardır. Bunlardan ilki Aziz Augustine gibi ilahiyatçılar tarafından savunulan "ilk günah" doktrinidir. Bu teoriye göre, çocuklar günahkâr olarak dünyaya gelmektedirler. Bu nedenle çocuklar yetişkinler tarafından eğitime ihtiyacı duyarlar. John Locke tarafından başlatıldığı düşünülen diğer bir teori ise; çocuğun ahlaki olarak tarafsız olduğunu, eğitim ve deneyimin çocuğu erdemli veya günahkâr bir insan yapacağını savunur. Üçüncü felsefî öğretiyi ise Jean Jacques Rousseau savunmaktadır. Rousseau çocukların "doğal olarak saf ve temiz" yaratıklar olduklarını ve onların yaptığı mantıksız

⁴⁸ Mustafa Çağrı, “Ahlak”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (21 Kasım 2022).

⁴⁹ Ejder Okumuş, *Din Sosyolojisi* (Ankara: Maarif Mektepleri, 2018),203.

⁵⁰ *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* (Ankara: Meb,2011), 3.

davranışların yetişkinlerin yozlaşmış davranış kalıplarından kaynaklandığını düşünmektedir.⁵¹

Tüm peygamberler insanlara iman esasları ile ahlaki öğretileri tebliğ etmiştir. Tamamı insanlara merhamet, doğruluk, yardımlaşma gibi değerleri açıklayarak toplumun değişimini amaçlamışlardır. Bu perspektiften bakıldığında dinin iman eden bireylerden aynı zamanda ahlaklı bireyler olmalarını istediği görülmektedir. Kur'an-ı Kerimde: “Onlar (takva sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.”⁵² buyurularak müminlerden istenilen ahlaki prensiplerden bazıları belirtilmiştir. Kitab-ı Mukaddes'te geçen: “Gelin ey çocuklar, dinleyin beni; size Rab korkusunu öğreteyim. Kim yaşamdan zevk almak iyi günler görmek istiyorsa dilini kötülükten, dudaklarını yalandan uzak tutsun.”⁵³ ifadesi de ilahi dinlerin ahlakla olan ilişkisine örnek olarak verilebilir. Görüldüğü gibi din ve ahlak birbirlerinden bağımsız değildir. Ahlak gelişimi de din gelişiminden ayrı düşünülemez. Bu nedenle çalışmanın bu başlığında ahlak gelişimi kısa tutulup dini gelişim başlığında kapsamlı ele alınacaktır.

Konuyla ilgili olarak literatürde çokça müracaat edilen Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg gibi psikologların ahlaki gelişim kuramları bulunmaktadır. Ancak çalışmanın sınırlılığı sebebiyle bu kuramlara burada yer verilmeyecektir.

1.2.7. Dini Gelişim

1.2.7.1. Dini Gelişim Kuramları

Batılı psikoloji ve eğitim bilimcileri bireylerin dini gelişim süreçleri üzerine uzun araştırmalar yapmış ve bu araştırmalar neticesinde 1925'li yıllarda dini gelişim kuramları ortaya çıkmıştır. Dini gelişim kuramlarının geliştirilmesi ise 1960'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Bu kuramların içeriğinin belirlenmesini bilişsel gelişimle ilgili çalışmalarıyla tanınan Jean Piaget büyük oranda etkilemiştir. Öyle ki, yapılan bu

⁵¹ Yasemin Akman- Münire Erden, *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme* (Ankara: Arkadaş Yayınları,2008)

⁵² *Kur'an Yolu* (Erişim 15.10.2022), Al-i İmran 3/133.

⁵³ *Kitap-ı Mukaddes* (Erişim 15.12.2022), Mez. 34:8-14.

çalışmalar Piaget’ci ve Piaget sonrası olarak kategorileştirilebilmektedir.⁵⁴ Çalışmada dini gelişimle ilgili Piaget’in görüşlerine, Fowler’ın inanç gelişim teorisine, Elkind’in dini gelişim kuramlarına değinilecektir.

Piaget’in dini gelişimle ilgili görüşlerinde dini duygunun doğuştan getirilip getirilmediği hususunda açıklık bulunmamaktadır. Piaget, dinin çocuğun bilişsel ihtiyaçlarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını düşünmektedir. Piaget’in çalışmalarında aşkın ve içkin Tanrı anlayışındaki yaptığı ayrım göze çarpmaktadır. O, Tanrı’yı aşkın bir varlık olarak kabul ederken daha sonra bu düşüncesini Tanrı’nın kalpte ve içkin olması fikri ile değiştirmiştir. Kısaca Piaget’nin dini gelişim kuramı Tanrı’nın aşkınlığından içkinliğine doğru evrilmesi üzerinde derinleşmiştir.⁵⁵

Fowler ise inanç gelişim kuramını hem genetik bilgiye hem de dini geleneğe dayandırmaktadır. Onun kuramında güven ve bağlılık önemli kavramlardır. Fowler inancı, insanın bir çağrıya verdiği karşılık olarak ifade etmektedir. O, inanç gelişimini doğumla başlayan ve evrensel inanç evresine kadar aşamalar halinde devam eden bir süreç olarak inceler.⁵⁶ Ona göre iman kişinin öz benliğinde var olan bir hakikattir. Bu hakikat dini geleneklerde semboller, ibadetler ve totemler aracılığıyla ifade edilmektedir. Fowler’ın İnanç Gelişim Kuramında 6 evre bulunmakta ve bu evreler arasında geçiş olmamaktadır. Fowler kuramını oluştururken yaklaşık üç yüz kişinin hayat hikayesini dinlemiştir. Bunlardan dikkatini çeken iki husus vardır. Birincisi ilk çocukluğun gücü, ikincisi iman ile kişisel kimlik arasındaki yakın ilişkidir. Fowler göre iman ilişkiyle başlayıp, bir başkasına güvenmeyi ve dayanmayı ifade geçmektedir.⁵⁷ Okul öncesi dönem, Fowler’ın kuramında 0.Aşama olan “Temel İnanç” ve kısmen, 1. Aşama olan Sezgisel- İmgesel İnanç evrelerine denk gelmektedir. 0-4 yaş aralığını kapsayan temel inanç döneminde çocuğun Tanrı’ya dair ilk izlenimlerinden oluşmaktadır. 4-7 yaş

⁵⁴ Cemil Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* 8/8 (2013), 974.

⁵⁵ Mustafa Köylü-Cemil Oruç, “Çocukluk Dönemi Din Eğitime Gelişimsel Bir Bakış Açısı”, *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (2021), 32.

⁵⁶ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *İnanç Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Çamlıca, 2013), 90-97.

⁵⁷ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Teorileri* (İstanbul: Dem, 2007), 190-194.

arasında sezgisel inanç evresinde olan çocuk, zihnindeki hikayelerle ilişkilendirerek Tanrı'yı tasavvur etmeye çalışır. Bu aşama da inanç taklide dayalıdır.⁵⁸

Elkind inanç gelişim teorisini Piaget'in bilişsel gelişim teorisini uyarlamış ve 4 evre ile açıklamıştır. Okul öncesi dönem bu evrelerden ilk ikisini kapsamaktadır. 0-2 yaş aralığını kapsayan "Korunma- Himaye" arayışı evresinde çocukta nesne devamlılığı kazanırken aynı zamanda sürekli var olma fikri oluşmaktadır. Ona göre dini düşüncenin temelinde nesne sürekliliğinin kazanımı vardır. 2-6 yaş evresini kapsayan "Temsil Arayışı" evresinde çocuk zihninde Tanrı tasvirini çevresine bağlı olarak hayal etmeye başlar ve sorularına cevabı dinde bulur.⁵⁹

1.2.7.2. Din Duygusu

İnsanlar doğduklarında herhangi bir dine inanmaya yatkın olarak dünyaya gelirler. Zamanla dini öğeleri öğrenerek inandıkları dini içselleştirirler. Dini gelişim bebeklik döneminde başlamaktadır. Dini gelişimin en temel unsuru ise dini duygudur. Dini duygunun temeli bebeklik döneminde atılmaktadır. Bebeklik dönemi bireyin ilerleyen yıllarda Allah ile ilişkisini ve dini yaşantısını etkilemektedir. Bunun sebebi çocuğun bu dönemde kazandığı güven duygusudur. Yaratıcıya duyulan inanç da bu dönemde duyulan güven duygusuyla ilişkilidir. Din duygusu tek bir duygu şekli değildir. Dini konular karşısında bireylerde beliren duyguların genel adıdır. Din ve ahlak, duygular içerisinde en yüksek duygular olarak sınıflandırılmışlardır. Din duygusu devamlı olarak ilahi olana yönelme, oraya yükselme çabası olan bir duygudur. Dini duygu aynı zamanda yöneltici, bağlayıcı bir özelliكتedir. Bu duygu bağlanma duygusundan farksızdır. Bu dönemde bebekler kendilerine bakan kişilerle olan ilişkilerine göre Allah ile olacak ilişkilerine dair modeller edinmektedirler. Psikolojik çalışmaların birçoğu, bebeklik döneminde

⁵⁸ James W. Fowler, *Faith Development at 30: Faith Development at 30: Naming the Challenges of Faith in a New Millennium*: Religious Education, 2004), ss. 121-133. Akt. Zeynep Kaya, *Din Eğitimi Açısından İnanç Gelişim Teorisi Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme* (İstanbul:Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 102-103.

⁵⁹ Asım Yapıcı, "Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi)", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Özel Sayısı* (Nisan 2016), 88-89.

bağlanma ihtiyacını tam ve doğru karşılayan bireyler ile karşılayamayan bireyler arasında kutsala bağlanmada ve dindarlık oranlarında farklılık olduğunu göstermektedir.⁶⁰

Çocukluk döneminde anne-babanın himayesi altında olmak çocuğa güven vermektedir. Bu duygu daha sonra çocukta gelişmekte ve dini yaşantının temelini oluşturan Allah'a sığınma ve bağlanma duygularının gelişimini etkilemektedir.⁶¹ Çocuğun ihtiyaç duyduğu güven ve bağlanma duygusu, onu bir arayışa sevk eder. Çocukta uyanan istek, duygu ve düşünce ile dini inanışın oluşması arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Çocukta dini yönde bir istek ve duygu olursa, kendisinin güvenip inanabileceği Allah arayışı başlamaktadır. Bu arayışla birlikte çocuk, yaşı ilerleyince dini yönde bir duygu, düşünce ve istekle beraber asıl güven verene sığınmak ister. Çocuğun duyduğu bu bağlanma ve sığınma ihtiyacı aynı zamanda Allah'a sığınma ve bağlanma duygusunun gelişimini de etkileyen, dini yaşantının temelini oluşturan duyguların başında gelmektedir.⁶²

Çocuk dünyaya, dini bakımdan tamamen boş olarak gelmemektedir. Araştırmalar çocuğun doğuştan getirdiği dini kabiliyetleri ve eğilimlerinin bulunduğunu göstermektedir. Zamanla bu eğilim taklit, telkin ve farklı öğrenme yolları ile din algısına ve dini davranışlara dönüşmektedir.⁶³ Çocuğun doğuştan getirdiği dini kabiliyetlerinin gelişimine etki eden faktörlerin başında aile gelmektedir. Çocukta var olan dini yönelimin gelişmesi ancak eğitim ve yönlendirme ile mümkündür. Dini eğilimin doğru bir eğitim ve yönlendirme ile desteklenerek din duygusunun ortaya çıkarılması konusunda ilk ve en büyük görev aileye düşmektedir. Ailenin çocuğa tutarlı ve doğru bir disiplin uygulaması, hoşgörü ortamında bir din eğitimi sunulması çocukta doğru bir din anlayışı oluşmasına olanak tanımaktadır.

⁶⁰ Ali Köse- Ali Ayten, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 114-117.

Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Dem Yayınları, 2012), 106.

⁶¹ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 127.

⁶² Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 58.

⁶³ Kerim Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, (İstanbul: Boğaziçi, 2012), 38.

1.2.7.3. Tanrı Tasavvurları

Tasavvur bir düşünme biçimidir. Bireylerin zihin dünyasında önceden oluşan nesnelerin zihinde tekrar canlandırılması olarak da tanımlanabilir.⁶⁴ Bireylerin zihinsel gelişim süreçleri, çevreyle olan etkileşimleri ve bağlı olunan dini inanç yapıları Tanrı'nın zihinlerde anlamlandırma ve algılanma biçimini etkilemektedir.

Bu nedenle dini gelişim süreci boyunca bireylerin zihninde çocukluk döneminden itibaren farklı Tanrı tasavvurları oluşmaktadır. Tanrı tasavvurları aynı zamanda bireylerin duygu, düşünce, tutum ve davranışları üzerinde önemli ölçüde etkili olmaktadır.⁶⁵

Okul öncesi dönem çocukları bilişsel gelişim özellikleri sebebiyle somut düşünmektedirler. Bu nedenle duydukları kavramları zihinlerinde somutlaştırmaktadırlar. Dini kavramlardan olan Tanrı kavramı da somut olarak algıladıkları kavramlardan biridir. Örneğin çocuk çevresinden sık duyduğu Allah kavramını zihninde güçlü bir baba, dede, çatıda oturan bir insan ve yahut Süpermen şeklinde somutlaştırabilir. Çocuğun Allah tasavvuru bilişsel gelişiminin yaşına bağlı olarak ilerlemesi ile gelişmekte ve değişmektedir.⁶⁶

Çocukların Allah tasavvurunda, onların zihin yapılarını belirleyen “gerçeklik” “benmerkezcilik” ve “insan biçimcilik” gibi psikolojik özelliklerin etkisi açıkça görülmektedir. Çocuk, Allah ile ilgili bir şeyler öğrendiğinde onun şüphesiz ve yoruma kapalı bir değeri olduğunu düşünmektedir. Allah çocuğun hayatına itirazsız girmiş ve böylece onda büyük bir yer tutmuştur. Çocuk gördüğü ve göreceği iyiliklerin Allah ile içten ilişkisini kurar. Çocuğa göre Allah, çocuğun özel isteklerini yerine getirmektedir.⁶⁷

⁶⁴ Yavuz, *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, 155.

⁶⁵ Celal Çayır, “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2013), 15/2, 29.

⁶⁶ Cihandide, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 67.

⁶⁷ Şükran Öztürk Zurnacı, *İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru* (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 32-33.

1.2.7.4. Dua ve İbadet Anlayışları

Çocuklarda taklit özelliklerinin gelişmeye başlamasıyla -yaklaşık 2 yaşlarında- dua ettikleri görülmektedir. Bu dönemde yapılan davranış anlamlı değildir.⁶⁸ İlk çocukluk dönemindeki çocuk her ne kadar ebeveynlerinin din davranışlarını anlamlandıramasa da onları taklit eder. Çocuklar ebeveynleri ve yahut çevrelerindeki yetişkinler gibi namaz kılmaya, dua etmeye çalışırlar. Çocuklar, dil yeteneklerinin gelişmesi ile öğrendikleri yeni kelimelere çevrelerinden duydukları dini kavramları da eklerler. Allah, peygamber, sevap, günah gibi dinlere dair yeni kavramları öğrenir, mahiyetini tam kavrayamasalar da ezberletildiği takdirde bu kavramları günlük hayatlarında kullanırlar. Özellikle 5-6 yaşlarında onları uygulamaya başlar, büyüklerini de bu yönde uyarmaya başlarlar. Örneğin yemeğe başlarken besmele çekmeyen ve yahut yalan söyleyen ebeveynlerine öğrendikleri dini ilkeleri hatırlatırlar.⁶⁹

Okul öncesi dönemde çocukların, dini kavramlarının mahiyetlerini tam olarak anlayamamalarına rağmen ibadetlere ilgileri de yüksektir. Çocuklar genellikle Allah'ı sevdikleri için ona yakın olmak ve dua etmek istemektedirler. Büyükleri ile kalıp duaları ezberlemek bu süreçte birçok çocuğun hoşuna giden bir eylemdir. Dua, çocuğun bilfiil katılımında bulunduğu ve bu nedenle belki de çocuk ruhuna ve çocuğun heyecan gelişimine en uygun ibadettir. Dua ederek çocuk, yaratıcı güce sığınma, sıkıntılı anlarında kimseye söylemediklerini O'na açma fırsatı bulur. Allah ile vasıtasız kurulan bu bağın, onun kendini gerçekleştirmesinde önemli bir işlevi bulunmaktadır. Çocuk sonsuz kudret sahibi Allah'a inanmakla kendisini güçlenmiş ve emniyette hissetmekte ve rahatlatıcı, sakinleştirici bir inanç ile Allah'a isteyerek ve samimiyetle bağlanmaktadır.⁷⁰ Dua, dinî duygunun geliştirilmesinde ve duyguların eğitilmesinde ile ilgili önemli unsurlardandır. Dua, çocuğun Allah'ın varlığını hissetmesini sağlamakta, çocuğun O'na yaklaşmasına imkân tanımaktadır. Dua aynı zamanda okul öncesi dönemde korkuları heyecanı zaman zaman artan çocuklara güven hissi vermekte ve kaygılarını azaltmaktadır.⁷¹

⁶⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003), 123.

⁶⁹ Köse-Ayten, *Din Psikolojisi*, 117.

⁷⁰ Esra Türk, "Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* (2015), 450.

⁷¹ Asım Yapıcı, "Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2005), 6.

BÖLÜM 2

4-6 YAŞ DÖNEMİ DİN EĞİTİMİ

2.1. Din Eğitimi

Din, üzerinde uzlaşılmış tanımı bulunan bir kavram değildir. Kavramın anlamı hangi disiplin tarafından tanımlandığına göre değişmektedir. Örneğin Emile Durkheim din tanımında: “Din bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan inançlar sistemidir.” diyerek dine sosyolojik olarak yaklaşmış, Feuerbach ise: “Din; dua, kurban ve inançla kendini gösteren arzudur.” diyerek din kavramını din psikolojisi açısından anlamlandırmıştır.⁷² Her ne kadar din kavramının tanımında birlik sağlanamamış olsa da genel bir din tanımı yapmak mümkündür. Çalışkan’a göre din genel olarak şöyle tanımlanabilir: “Din insanın doğal yapısındaki derinliğinden gelen bağlanma ve yüceltme duygusunun zorunlu bir şekilde yaşama yansıyarak bağlanmanın imana dönüşmesidir.”⁷³

Dinler genel olarak insanı iyi ve güzele iletme, ahlaklı bireyler yetiştirme amacı taşırlar. Bu ise insanı eğitmekle mümkündür. Bu nedenle din ve eğitim kavramları varoluşları itibarıyla birbirleriyle ilişkili iki kavramdır. “Din” ve “eğitim” kavramları ilk çağlardan beri insanlığın gündeminde olmakla birlikte, bunların bir bilim olarak değerlendirilmesi, yüzyıllar sonra gerçekleşmiştir. Din ve eğitim gibi iki önemli alanın kesiştiği noktada yer alan “din eğitimi bilimi” ise en genç bilimler arasındadır.⁷⁴ Dolayısıyla “din eğitimi bilimi” ile ilgili olarak ortaya çıkan değerlendirmeler çok yenidir ve konuyla ilgili olarak ifade edilen tanımlar son derece azdır.

Din eğitimi kavramına dair ortaya konulan tanımlardan birkaçı aşağıda yer almaktadır:

⁷² Baki Adam, Din Hakkında Genel Bilgiler, *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2016), 42.

⁷³ İsmail Çalışkan, *Kur'an' da Din Kavramı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 25

⁷⁴ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Yayınları, 2002), 33.

“Din eğitimi, dinî bilgilerin, beden, zihin ve duygu gelişimleri dikkate alınarak bireylere aktarılması ve onlarda dini biçimlenmenin sağlanması sürecidir.”⁷⁵

Cebeci ise amaç ve hedefleri merkeze alarak şöyle bir tanım yapmaktadır: “Din eğitimi; kime, neyi, niçin öğretilim savlarına cevaplar arayan, bu konuda hedefler, ilkeler, metotlar ve teoriler geliştirmeye çalışan bir bilimdir.”⁷⁶

Din eğitimi bilimiyle ilgili olarak ifade edilebilecek en kısa tanım ise şöyledir. “Din eğitimi bilimi, eğitim gerçekliğinin dini boyutunu araştıran disiplindir.” Bu tanıma göre; din eğitimi, hayatın bir gerçeğidir. Bu gerçekliğin açıklaması, kontrol altında tutulması ve daha yüksek seviyelere ulaştırılması ihtiyacı, din eğitimi gerçeğinin bilimsel açıklama ve temellendirme ihtiyacını doğurmuştur.⁷⁷ Tanımlarda da görüldüğü gibi din eğitimi; eğitim bilimlerinin verileri ile dinin muhtevasını, insanı merkeze alarak bütünleştiren bir bilim dalıdır. Bütün bu tanımlardaki ortak nokta; din eğitiminin bir bilim olması ve bu bilimin, bireyin dini davranışlarında belirli değişimleri gerçekleştirmenin metotlarını sunduğu gerçeğidir.

2.2. 4-6 Yaşta Din Eğitimi

Çocukluk dönemi, kişinin gelecekteki yaşamının temelini oluşturması ve tüm yaşamını şekillendiren davranışlar geliştirerek karakter oluşturması açısından oldukça önemlidir. Psikologlardan birçoğu karakterin %90'ının çocukluğun ilk 6 yılında gerçekleştiğini iddia etmektedirler.⁷⁸ Dini hayatın, çocuğun işlem öncesi dönemden somut işlemler dönemine geçtiği ve psiko-sosyal açıdan aile ve sosyal çevreye alışmaya başladığı çocukluk döneminden bağımsız geliştiği düşünülemez.⁷⁹ Çocukların doğuştan inanma duygusuna sahiptir. Bu duygunun ise tatmin edilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Bireyin yetişkinlikte sahip olacağı dini ve ahlaki yapısı, okul öncesi

⁷⁵ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 70.

⁷⁶ Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1996), 27.

⁷⁷ Süleyman Hayri Bolay- Kazım Sarıkavak, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2001) 33.

⁷⁸ Mustafa Köylü “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Dini Eğitimi”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2 (2004):141.

⁷⁹ Mustafa Doğan Karacoşkun, “Okul Öncesi Çocuklarında Dua”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9/1 (2005):121.

dönemde alacağı eğitime bağlı olarak şekillenmektedir.⁸⁰ Kişinin Allah tasavvuru, Allah'a olan bağlılık tarzı, ibadet hassasiyeti çocukluk yıllarına dayanan oluşumlardır.

Çocukluk dönemi din eğitiminde dini gelişim açısından en önemli soru Allah inancının kökeni ile ilgilidir. Tanrı inancının doğuştan olup olmadığı çoğu filozof tarafından ele alınmış ve birçok argüman ileri sürülmüştür. Örneğin Descartes, W. James ve Spancer gibi bazı düşünürler inancın doğuştan geldiğini savunurken, Berkeley, Freud, Dewey ve Hume gibi düşünürler bunun tersini iddia etmişlerdir.⁸¹ İnsanın Tanrı inancıyla doğduğu fikrini benimseyen Friedrich Schleiermacher, insanın doğuştan kutsallığa sahip olduğunu ve bunun duygu olarak deneyimlendiğini iddia etmektedir.⁸²

Çocukların doğuştan dini düşünceye sahip oldukları görüşü kadar çocuklarda bir himaye arayışının doğuştan olduğu da genel olarak kabul görmektedir. Koruma arayışı, çocukluğun ayırt edici özelliğidir. Doğumdan sonra çocuk tamamen ilgiye, korunmaya muhtaç ve son derece savunmasızdır. Koruma altında olduğu duygusu çocuğun dünyasında büyük bir haz yaratır. Çocuğun fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Çocuğun bu ihtiyaçlarının ve korunma ihtiyacının karşılanması için bağlı olduğu kişi çoğunlukla ebeveynidir. Bu ihtiyaç vazgeçilmezdir ve çocuğun yaşamını sürdürebilmesi için beslenme ihtiyacı kadar önemlidir.⁸³ Çocukların koruma arayışı zamanla kaybolmaz veya azalmaz. Buna karşın tüm yaşam boyu devam eder ve Allah'a sığınma duygusuna benzer bir duyguya dönüşür. Dolayısıyla, ebeveynler tarafından sağlanan koruma arayışındaki doğuştan gelen duygu zamanla Tanrı'ya inanmaya yol açar. Bir çocuk kendini ne zaman umutsuz hissetse veya kendini güvende hissetmek istese, yardım istemek amacıyla Allah'a sığınır. Çocuk Allah'a inandığında kendini rahat ve güvende hisseder, dolayısıyla Allah'ı iyi tanımaya çalışır ve ibadete ilgi gösterir.⁸⁴

⁸⁰ Özeri, *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, 255.

⁸¹ Ali Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/12 (2012), 36.

⁸² Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi” 38.

⁸³ W.Houston Clark, “Çocuklukta Din”, Çev. Adil Çiftçi- Murat Yıldız, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1998), 185.

⁸⁴ Celalettin İçemli, “Çocuklukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi”, *Konuralp Tıp Dergisi* 5/3 (2013), 65.

Konuya gelişim psikolojisi açısından bakılacak olursa, Piaget bilişsel gelişim evrelerindeki aşamalarında -animizm, yapaycılık ve benmerkezci düşünce- 3 yaşı dini düşüncelerin oluşumu açısından eşik olarak görmektedir. Piaget, 3 yaş öncesini din öncesi dönem olarak adlandırılmaktadır. Bunun nedeninin dini düşüncelerin ortaya çıkmasında görülen bazı sınırlılıklar olduğu söylenilebilir. Örneğin bir çocuk, çocukluğunun başında mantıklı düşünemez. Ayrıca benmerkezci düşünce çocuğun olayları doğru anlamasını engeller. Tek odaklı düşünceye sahip bir çocuk olaylara tek bir yaklaşımla bakar ve bu düşünce inşası 7 ve 8 yaşına kadar sürer.⁸⁵ Diğer sebep ise dilin kullanımının kısıtlı olmasıdır. Günümüzde bir çocuğun 3 yaşında konuşmayı öğrendiği için dini gelişimi gözlenebilmekte ancak bu yaştan önce çocuklar yeterli dil bilgisine sahip olmadığından çocukların daha önce bu dini düşüncelerinin var olup olmadığı bilinmemektedir.

2.3. 4-6 Yaş Din Eğitiminde Etkili Olan Faktörler

2.3.1. Aile (Anne-Baba Tutumları)

Dini gelişimi etkileyen faktörlerden biri de ailedir. Ailede dinî gelişimle ilgili ipuçları aranmasının nedeni, ailenin kişiliğin ve davranışların, tutum ve algıların, sosyal beceri ve yargıların oluşumunu etkileyen ve belirleyen bir ilişkiler ve etkileşimler ağına sahip olmasıdır. Ev, çocuğun kişiliğinin şekillendiği, duygularının yönlendirildiği, tutum ve alışkanlıkların kazanıldığı, geleneksel eğitim biçimlerinin kazanıldığı bir kültürleşme ortamı olarak tanımlanmaktadır.⁸⁶ Bu işlevleri nedeniyle aile biyolojik, psikolojik, yasal, ahlaki, ekonomik, kültürel temellere dayanan temel bir sosyal birim, kurum ve sistem olarak kabul edilmektedir. Dini hayatın en önemli kaynağı ve modeli olan ailenin dini yapısı, dini davranışlar ve uygulamalar, çocuğun dini duygularının uyanışında, dini inançların şekillenmesinde, dini alışkanlık, uygulama ve deneyimlerin kazanılmasında esastır.⁸⁷ Aile, dini duygunun uyanması, uygulanması, dini bilginin ve alışkanlığın kazandırılmasıyla eğitim görevlerini yerine getirmektedir. Anne-babalar bu görevini

⁸⁵ Kuşat, “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, 43.

⁸⁶ Mustafa Usta, *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, 2001), 70.

⁸⁷ Günay Ünver, *Din Sosyolojisi*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 239.

informal ortamlarda yerine getirmektedir. Çocuklar, ilk din ve ahlak bilgisini ailelerinden öğrenir.⁸⁸

Ailede çocuklar ve yetişkinler sürekli bir etkileşim içindedirler. Anne-baba ve çocuk arasındaki etkileşim, bir yandan çocuğun davranışlarını biçimlendirirken diğer bir yandan gelecekteki davranışları üzerinde etkili olur.⁸⁹ Anne ve babalar çocuklarını yetiştirirken gösterdikleri tutum ve davranışlarıyla çocuğun davranışlarını etkilemekle kalmayıp aynı zamanda bu tutum ve davranışlarıyla çocuklar için bir özdeşim modeli oluşturmaktadırlar.

Anne-baba tutumlarına yönelik literatürde farklı kategorizasyonlar bulunmaktadır. Baumrind, ebeveyn tutumları üzerine kapsamlı araştırmalar yapmış, bu araştırmalarında üç tür ebeveyn tutumu belirlemiştir: demokratik, otoriter ve koruyucu.⁹⁰ Ünal, anne-babanın çocuklarına yönelik geliştirdiği tutumları ilgisiz, baskıcı (otoriter), aşırı koruyucu, aşırı serbest, dengesiz /tutarsız ve dengeli ana-baba tutumu olmak üzere beş ayrı sınıfta incelemiştir.⁹¹ Araz, çocukla iletişim açısından anne-baba tutumlarını otoriter-reddedici, hoşgörülü-kabul eden, güven veren-demokratik; dengesiz-tutarsız ve mükemmeliyetçi aileler olmak üzere yine beş grupta sınıflamıştır.⁹² Ucur; anne baba tutumlarını aşırı koruyucu, demokratik/destekleyici-yetkili ve güvenilir, baskıcı ve otoriter, tutarsız ve kararsız, reddedici ve gevşek anne baba tutumu olmak üzere beş sınıfta incelemiştir.⁹³ Bu çalışmada otoriter, demokratik, aşırı koruyucu ve kayıtsız tutum olmak üzere dört tutum üzerinde durulacaktır.

⁸⁸ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*, (Ankara: Nobel Yay., 2008), 9.

⁸⁹ Sevda Uluğtekin, “Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana-Baba Çocuk İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi* 2 (2004), 46-47.

⁹⁰ Hacer Araz, *Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunların Çocuğun Din Eğitimine Etkileri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2007),54-57.

⁹¹ Dilek Ünal, *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecik Örneği* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2008), 27.

⁹² Araz, *Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunların Çocuğun Din Eğitimine Etkileri*, 54-57.

⁹³ Z. Elvan Ucur, *Farklı Aile Tutumlarının Okul Öncesi Dönem 5 Yaş Çocuklarının Bilişsel Performans Düzeylerine Etkisi*, (İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 65.

Demokratik Tutum: Ebeveynlerin çocuklara hoşgörölü davrandıkları, sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler kurdukları, sorunları konuşarak çözdükleri tutumdur. Aile içerisinde çocuğun da söz hakkı vardır. Aile de kurallar vardır fakat bu kurallar baskı ve zorlamayla değil, gönüllü benimsetilmeye çalışılır.⁹⁴ Çocuklar kurallara uymadıklarında yaptırım uygulanır. Çocuklara aile içerisinde sorumluluklar verilir. Bu aile ortamında sevgi ve güven ön plandadır. Çocuk değerli olduğunu hisseder. Demokratik ebeveyn tutumu ile güven ortamında çocuklar düşüncelerini çekinmeden ifade eden, girişken, kendilerine ve çevrelerine saygılı, eleştirmekten korkmayan bireyler olarak yetişirler.⁹⁵ Buradan hareketle demokratik tutum sergileyen ebeveynlerin aile içi iletişimde çocuğun kendisini ifade etmesine imkân verdiklerini söyleyebiliriz. Kendilerini ifade etmekten çekinmeyen çocukların ise otoriteye körü körüne bağlanmayan, açık fikirli bireyler olarak yetişmeleri öngörülebilmektedir. Ebeveyni tarafından demokratik tutum ile yetiştirilen bireylerin, aile içerisinde dini eğitim gördükleri takdirde daha dindar oldukları, dini eğitim almayanların ise dine olumlu yaklaştıkları yapılan çalışmalarla ortaya konulmaktadır.⁹⁶

Otoriter Tutum: Otoriter veya baskıcı tutum olarak adlandırılan bu tutumda, çocuğun kurallara katı bir şekilde itaat etmesi beklenir. Kurallar belirlenirken çocuğun ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınmaz. Çocuk sürekli sıkı bir kontrol altındadır. Kurallara uymadığı zaman cezalandırılır. Kınama, ayıplama, korkutma, bağırma bu cezalara örnektir.⁹⁷ Otoriter tutumun yaygın olduğu aile yapılarında çocuğun fikirleri önemsenmez, çocuğa kendini ifade etmesi için rahat bir ortam oluşturulmaz. Çocuk aile bireyleriyle iletişim kurarken çekimserdir. Yavuzer'e göre bu tutum çevresindekilerin fikirlerini kolayca kabul eden, çekimser bireylerin yetişmesine sebep olurken otoriter baba tutumu çocukların olumsuz ve uyumsuz davranışlara bürünmesine sebep olmaktadır. Suçlu gençlerle ilgili yapılan bir çalışmada, evden kaçma nedenleri arasında

⁹⁴ Mevlüt Kaya, "Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (1997), 193-204.

⁹⁵ Özcan Sezer, "Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi" *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2010) 1-19.

⁹⁶ Tetik, "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi", 148.

⁹⁷ Kaya, "Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü", 198.

babaları tarafından cezalandırılma korkusu en yüksek düzeyde bulunmuştur.⁹⁸ Otoriter tutumla yetişen bireylerin dindarlıkları bulundukları çevreye göre şekillenmektedir. Otoriter ebeveyn tutumuyla dindar bir ailede din eğitimi alan bireyler genellikle gençlik yıllarına kadar bu tutumun yarattığı baskıcı ortamda istemese de ibadetlerini yerine getirmekte, fakat bu çevreden kurtulunca dini sorumluluklarını seyrekleştirmekte yahut tamamen terk etmektedir.⁹⁹

Kayıtsız/İlgisiz Tutum: Özellikle iletişim kopukluğu olan ailelerde ebeveynleri tarafından çocuğun görmezlikten gelinmesi, dışlanması sonucu gelişen tutumdur. İlgisiz tutumda çocuğun ihtiyaçları yeterince karşılanmaz, aile içi sevgi ve merhamet eksiktir, ailede kurallar yoktur. Çocuk genellikle kendi haline bırakılmıştır. Bu tutumun yaygın olduğu ailelerde yetişen çocukların genellikle arkadaşlarına, öğretmenlerine zarar verdikleri saptanmıştır.¹⁰⁰ İlgisiz tutumun hâkim olduğu ortamda yetişen bireylerin genellikle din eğitimi almadıkları ve dindar olmadıkları saptanmıştır.¹⁰¹

Aşırı Koruyucu Tutum: Bu tutumda ebeveynlerin çocuk için aşırı endişelenmesinden dolayı çocuğun deneyerek öğrenebileceği şeyler anne-baba tarafından yapılır.¹⁰² Anne-babanın bir yanlış yapacağı endişesiyle çocuğun üzerine fazlaca titremesiyle gelişen bu tutum ile yetişen çocuklar kendi kendilerine yetmekte, kendisini yönetmekte güçlük çekerler. Ayrıca bu tutum çocuğun sosyal gelişimini ve bulunduğu ortama uyum sağlayan bir birey olmasını da engeller.¹⁰³ Koruyucu tutumda çocuklar sosyal ilişkileri de dâhil olmak üzere birçok ihtiyaçlarında anne-babalarından yardım beklerler. Özgüvenleri az gelişmiş, diğer insanlarla ilişki kurmakta zorlanan bireyler olarak yetişirler. Aşırı koruyucu tutumda olan ebeveynler genellikle çocuklarını din eğitim kurumlarına göndermezler, kendi çabalarıyla din eğitimi vermeye çalışırlar.

⁹⁸ Haluk Yavuzer, Ana- Baba ve Çocuk (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 141.

⁹⁹ Sümeyra Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 15/33, (Haziran 2017), 23; Hayati Tetik, “Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi”, *Universal Journal of Theology* 5/2 (Aralık 2020), 159.

¹⁰⁰ Bilecik, “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”, 28.

¹⁰¹ Tetik, “Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi”, 148.

¹⁰² Sezer, “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi”,

¹⁰³ Kaya, “Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”,

Çalışmalar bu tutumla büyüyen bireylerin çocuk dindarlığının oluşmadığı, dindarlıklarının ilerleyen yaşlarda şekillendiğini göstermektedir.¹⁰⁴

2.3.2. Sosyal Çevre

Dini gelişme, yaşama ve hissetme açısından bireysel, etkileri açısından toplumsal bir niteliğe sahiptir. Bireysellik açısından öznel bir karaktere sahip olan dinî gelişme, toplumsal tezahürleri bakımından nesnel ve gözlemlenebilir bir yapıya sahiptir. Belli bir sosyal sistem içinde dünyaya gelen her birey, aynı zamanda belli bir kültürün ve o kültür ve toplumdaki dini inanç, gelenek ve değerlerin devamı niteliğindedir.¹⁰⁵

Toplumun bir üyesi olarak dünyaya gelen birey, çevresindekilerle sosyalleşmek durumundadır. İbn-i Haldun bu durumu "İçtimaî hayat insanlar için bir zarurettir." Cümlesiyle ifade etmektedir.¹⁰⁶ Çocukluğunda zamanının uzun bir bölümünü genellikle aile ile geçiren çocuk, belli bir yaştan sonra dışarı açılmaya, yeni ortamlar edinmeye ve çevresi ile iletişim kurarak daha sosyal bir varlık haline gelmeye başlamaktadır. Bu da çocukların birçok konuda çevreden etkilenebilmesinin yolunu açmaktadır. Ailede anne, baba ve ailenin diğer fertleri ile olan münasebetler, akran grubunun yönlendirmeleri, akrabalar ile iletişim, okuldaki öğretmenler ve arkadaşlar ile olan diyaloglar, ergeni kendine has bir düşünce sistemi kurma noktasında etkileyen sosyal ağları oluşturmaktadır.

Toplumun sürdürdüğü yaşam tarzı ile çocuklarda dinî tutumların ortaya çıkmasında çok farklı değişkenlerin rol oynadığı bilinmekle beraber bireyin yaşadığı kültür ve sosyalleşme çevrelerinin etkisinin diğer değişkenlere göre daha başat bir etki olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁷ Toplumun kültürü ve dini mirası içerisinde yer alan hikâyeler, semboller, anlatı ve değerler, bir çocuğun kişisel hayat hikâyesi ve dini

¹⁰⁴ Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", 30.

¹⁰⁵ Günay, Din sosyolojisi, 241

¹⁰⁶ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul:Milli Eğitim Basımevi, 1986), 82.

¹⁰⁷ Şahin Doğan, "Dini Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler", *Toplum Bilimleri Dergisi* 8 (2010), 110.

gelişimini oluştururken faydalandığı en önemli kaynaklardır. Bir çocuğun gelişiminin hikâyesi, içinde yetiştiği toplumun daha geniş hikâyesinde gömülüdür.¹⁰⁸

Çocuğun geleceğini belirleyecek olan toplumsal ve ahlaki değerlerin aktarımı yaşamın ilk yıllarında başlar. Çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi, duysal, fiziksel ve zihinsel gelişimine paralel olarak oluşur ve onu çeşitli aşamalardan geçerek topluma katılmaya hazırlar. Bu nedenle, çoğu tutumun kökü çocukluktan kaynaklanır ve genellikle doğrudan deneyim, pekiştirme, taklit ve sosyal öğrenme yoluyla edinilir. Aslında insan doğduğu andan itibaren inanç, ağırlıklı olarak kendi grubu ve sosyal çevresi tarafından kurulan ilişkiler ağı içinde şekillenir.¹⁰⁹

Çocuğun ilk yıllarındaki sosyal deneyimleri sonraki yaşamını önemli ölçüde etkiler, çocukluk döneminde çevresi tarafından eleştirilmeden öğrenilen duygu yönelimli bilgiler sonraki yıllarda zihin yönelimli bilgilerin temelini oluşturur. Çocukluktaki içsel yaşantılar ve bu yıllarda kazanılan davranışların çoğu, yetişkinlikte bireyin kişilik yapısını, alışkanlığını, inancını ve yargılama standartlarını şekillendirir ve/ onun tutum ve davranışlarını etkiler. Bu nedenle sosyal çevresinin tutum, davranış, onay ve takdirleri çocuğun dini düşünce ve davranış gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır.¹¹⁰

Bireyin inanç, tutum ve algılarının arkasında önemli bir etkiye sahip olan sosyal çevre, çocuğun kişiliğinin ve egosunun gelişmesinde güçlü bir etkiye sahiptir. Sosyal çevredeki tutum ve davranışların derin etkisi altındaki çocuk, kendisine verilen her şeyi kabul eder ve kendisine yöneltilen her şeye yatkındır. Bu nedenle çocuğun ilk sosyal davranışları, anne babası ve sosyal çevresinin hassas noktalarının yankısıdır.¹¹¹

¹⁰⁸ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Tanrıyı Tasavvur Etmek* (İstanbul: Dem Yayınevi, 2011), 49.

¹⁰⁹ Şahin, “Dini Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler”, 110.

¹¹⁰David Wolpe, *Teaching Your Children About God*, (New York: Harper Collins Publishers Inc: 1995), 216-217.

¹¹¹ Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*, 49.

2.4. 4-6 Yaş Din Eğitiminde Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

2.4.1. Ödül ve Ceza

Ödül kavramı eğitim sözlüklerinde genellikle, "iyi bir çalışma veya üstün bir beceri gösteren öğrenci, öğretmen veya yöneticilere verilen armağan" ifadeleriyle tanımlanmaktadır.¹¹² Her ödül, bireye istenilen davranışları yaptırmak için uygulanan özendiricileri, istenilen davranışları yaptığında ise bu davranışın yerleşmesini sağlayan pekiştiricileri içerir. Ödül çocuğun veya öğrencinin başarılarını övmek, hoş giden davranışları ve iyi hareketlerinin tekrarını sağlamak amacını taşır.

Ödüllendirme çocuk üzerinde oldukça etkili olmaktadır. Özellikle toplum içinde ve ölçülü ifadelerle çocuğun övülmesi, tebrik ve takdir edilmesi onu birçok maddî ödülünden daha çok sevindirebilir. Zira her insanda yaratılıştan var olan beğenilme ve takdir edilme arzusu özellikle çocukluk ve okul yıllarına rastlayan ergenlik çağlarında daha yoğundur. Ancak burada çocuk için önemli olan yerine getirilen isteğin niteliği değil, arzu ve isteklerine karşı anne baba veya öğretmenin olumlu yaklaşımıdır.¹¹³

Genel olarak; "belli bir davranışın tekrarlanmasını önlemek veya işlenen bir suçun önünü almak amacıyla, bir kimse veya birtakım insanlar hakkında alınan maddî veya manevî tedbir" şeklinde tanımlanan ceza kavramı için eğitim sözlüklerinde şu açıklama yer almaktadır: "Suç işleyen bir kimseyi eğitme, ıslah etme veya başkalarına örnek olmak gibi amaçlarla işlenmiş suçun derecesine göre çektirilen her türlü acı haldir". Ceza psikolojik bir yaklaşımla, "üzüntüyle sonuçlanan herhangi bir durum" şeklinde de tanımlanabilir.¹¹⁴ Bu yönüyle ceza, kişiyi, istenmeyen davranıştan alıkoymak için uygulanan önleyiciler ve istenmeyen davranış yapıldıktan sonra bu davranışın tekrarlanmaması için konulan yasaklamalardır.

Cezanın amacı yanlış davranışların kayıtsızlıkların ve dikkatsizliklerin tekrarına engel olmak ve kötü alışkanlıkların meydana gelmesini önlemektir. Cezanın etkili olması,

¹¹² Ruşen Alaylıoğlu- Ferhan Oğuzkan, *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap ve Aka,1996), 236.

¹¹³ Orhan Çaplı, *Çocukların ve Gençliğin Eğitimi*, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974), 99.

¹¹⁴ TDK Sözlüğü, "Ceza" (19 Kasım 2022).

uygun olmayan davranışların tasarlanması ile uyandırılan acı duygusu arasında kuvvetli ve devamlı bir çağrışım meydana getirmesindendir. Dolayısıyla cezanın eğitimde götüğü amaç, öğrenciyi birtakım hatalı davranışlara yönelmekten alıkoymak, suç sayılabilecek fiilleri işlemekten menetmek ve disiplin kurullarınca yasaklanan fiil ve davranışları işleyenlere birtakım müeyyideler uygulayarak, diğer öğrencileri bu gibi fiillere yönelmekten caydırmaktır denilebilir. Eğitim-öğretimin ceza ile ilişkili olduğu bilinen bir gerçektir. Çünkü ceza da eğitim-öğretimde disiplini sağlama vasıtalarından biri olarak görülmekte ve bu özelliği ile eğitimin işlerliği açısından da ayrıca önem kazanmaktadır. İstenmeyen davranışlarda bulunan kişiye karşı ilgisiz davranarak memnuniyetsizliğini ifade etmek şeklinde tanımlayabileceğimiz sevgi ve ilgiyi azaltmak olayı, manevî cezanın en hafif şekli olup, yerine göre birçok nasihatten daha çok etkili olabilmektedir.¹¹⁵

Ödül ve ceza yöntemi çocuğun din eğitiminde kullanılabilecek etkin yöntemler arasındadır. Ödül verildiğinde çocuğun güzel davranışı tekrar etme ihtimali artmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, her yanlış davranışa ceza verilmemesi hususudur. Ödül ve cezanın neye göre verileceği çocuğa önceden bildirilmeli, pekiştireçler geciktirilmemeli ve ceza verilirken çocuğa görelilik ilkesi ihlal edilmemelidir.¹¹⁶

2.4.2. Hoşgörü ve Disiplin

Hoşgörü ve disiplin toplum huzurunun tesisinde en önemli ilkelerdendir. Hoşgörünün hâkim olduğu topluluklarda bireylere kendilerini ifade etme özgürlüğü tanınır, bireyler fikirlerini özgürce paylaşabilir, farklılıklara saygı duyabilir.¹¹⁷ Çalışmada çocukların davranışları okul öncesi dönemde taklit yolu ile öğrendiğine değinilmiştir. Bu pencereden bakıldığında hoşgörü ve disiplinin hâkim olduğu toplumda, erken yaşlardan itibaren hoşgörüyü öğrenen çocuklar, olumlu şeyleri özümseyecek ve hoşgörüyü toplumdaki yaşamlarının temeli haline getirecektir. Çocuklara hoşgörüyü aşlamaya farklı dinlerin ve kültürlerin olduğu anlayışını vererek, çeşitliliğin tanıtma ile

¹¹⁵ Halil Fikret Kanad, *Ailede Çocuk Terbiyesi* (İstanbul: MESY Yayınları, 1986) 108.

¹¹⁶ Muhammed Aydın, “Kur’an ve Sünnete Göre Çocuk Gelişiminde Ödül ve Ceza”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 0/13 (2014), 82.

¹¹⁷ Hüseyin Yılmaz, “Hazreti Peygamberin Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2004), 111.

başlanmalıdır. Çocuğa, diğr insanların farklı dinleri veya kabileleri olsa da insanların aslında aynı olduğunu ve ayrımcılığa uğramaması gerektiği anlatılması da hoşgörünün çocukta oluşmasına zemin hazırlamaktadır.¹¹⁸

Disiplin, genellikle insanlara bazı özellikleri kazandırmayı amaçlar. Bu yönden bakıldığında disiplinlerin amacı, "kişilere belli alışkanlık kazandırma: onu, kendi ve çevresiyle uyumlu yaşaması için hazırlamaktır." şeklinde belirtilir, diğr taraftan disiplin, belli maksadı oluşturmak isteyen kimselerin ya da toplulukların varlıklarını emniyete alarak onlara elverişli yaşam olanakları sunmak" şeklinde de düşünülebileceği gibi, "kişileri toplumların genel düşüncesi ve davranışına intibak ettirme adına onları bu düşünce ve davranışa yatkın hale getirme" biçiminde de algılanır.¹¹⁹ Görüldüğü gibi disiplinler birey ve toplum ilişkisinde bir düzenleyici görevi sunmaktadır.

Din ve disiplinin ilişkili kavramlar olduğu yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Deneysel araştırmalar, din eğitimi veren kurumların ahlaki değerlere ve disipline yüksek bir bağlılık sergileme eğiliminde olduğunu göstermiştir.¹²⁰

Din eğitiminde de sevgi temelli bir hoşgörünün ve disiplin yöntemlerinin kullanılması eğitimi daha cazip ve anlaşılır kılmaktadır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de: "Allah'tan bir rahmet dolayısıyla, onlara yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın onlar çevrenden dağılır giderlerdi."¹²¹ buyurularak, hoşgörülü, yumuşak bir tavrın önemi vurgulanmıştır.

2.4.3. Model Olma

Ebeveynlerin çocukların büyüme ve gelişme sürecinde önemli bir model olma rolü vardır. Rol model olma sadece fiziksel açıdan değil, aynı zamanda zihinsel, sosyal, karakter ve hatta kişiliktir. Anne ve babaların sadece çocuk sahibi olmakla değil, aynı

¹¹⁸ Bilecik, "Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi", 19; Aysel Çağdaş- Şahin Seçer, *Anne Baba Eğitimi* (Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2011), 134.

¹¹⁹ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003): 87.

¹²⁰ Âdem Güneş, *Şiddet, Din Eğitimi ve Değerler*, (İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2016),105.

¹²¹ Â-li İmrân 3/159.

zamanda onların refahını gözetmek ve onları insan olarak yetiştirmekle de yükümlülükleri vardır. Ebeveynler, çocukların her zaman onların ilgi ve rehberliğine ihtiyaç duyduklarının farkındadır.¹²²

Yalnızca beyan etmenin veya söylemenin yanında yaşayarak, bizzat uygulayarak, model oluşturmak sureti ile öğretmek, öğretim metotları içerisinde en tesirli metotlardan birisidir. Uygulayarak, yaşayarak öğretme, insanın özellikle de çocukların zihninde, verilmek istenen mesajın daha iyi anlaşılmasına ve kolayca hayata geçirilmesine imkân sağlamaktadır.

Çocuklarda dinin gelişmesi anne babalarının rol modelliklerine bağlıdır. Çocukların eğitiminde anne babaların örnek tavırları, iyi ve olumlu model eylemleri gereklidir. Anne ve babalar iyi örnek olmalı ve çocuklarına beklendiği gibi doğru yolu göstermede rol model olmalıdır.¹²³

Model olma yalnızca ebeveynler için değil, eğitimciler içinde dikkat edilmesi gereken bir husustur. Her eğitimci öğrencisinin gözünde sözden öte bir örnek teşkil etmektedir. Öğrenci veya çocuk, hocasından, anne babasından duyduğu sözü onların hayatlarında görmek istemektedir. Eğitimcinin söz ile davranışlarının çelişmesi halinde ise eğitimde istenilen başarıya ulaşılamamaktadır. Günümüzde de gerek din eğitimi gerekse farklı alanlarda verilen eğitimlerden istenilen sonucun alınamamasının altında, bu önemli sorun yatmaktadır.¹²⁴

2.4.4. Çocuğa Görelik İlkesi

Görelik ilkesi, çocuklara verilecek olan eğitim ve öğretim etkinliğinin; çocuklarda zihinsel yeteneğe, ilgisine, heyecanına ve eğilimine uygun olması durumudur. Çocukların tüm özelliğine göre tanınarak ona uygun eğitimin verilmesi esasına dayanır.¹²⁵

¹²² Beyza Bilgin, “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar” *M.E.G.S.B. Yayını Din Öğretimi Dergisi* 8-9 (1986),26.

¹²³ Mehmet Zeki Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2013), 14.

¹²⁴ Mehmet Emin Yıldırım, *Nebevi Eğitim Modeli Daru’l Erkam*, (İstanbul: Siyer Yayınları, 2018)

¹²⁵ Mehmet Küçük- Selami Yangın, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2012), 19.

Okulöncesi kurumlar, çocukların ön eğitim almaları, sosyal etkileşimde bulunmaları ve ebeveynlerinin çalışma saatlerinde ilgilenilmeleri için çok işlevli bir yerdir. Benzer yaştaki çocukların aynı mekân ve zamanda etkileşime girip deneyimlerini paylaşması büyüleyici bir gözlemsel ortamdır.¹²⁶ Her yaş grubunda ortak olan bilişsel ve motor becerilerinde yerleşik benzerlikler vardır. Benzer bir durumu birlikte paylaşmanın, homojenliklerinin belirli yönlerine daha fazla katkıda bulunabileceği belirlenmiştir. Böyle bir küçük çocuk grubu için, bireyler ve grup arasındaki göreceli farklılıkları keşfetmenin, onların bireysel ve sosyal gelişimlerini desteklemek için önemli dersleri veya bilgeliği ortaya çıkarabileceğidir. Grup daha fazla benzerlik paylaştıkça, birinin diğerlerinden farklılıkları daha muhtemel ilgi noktaları haline gelir ve görecelik ilkesi devreye girmiş olur.¹²⁷

Çocukların bireysel farklılıklarından dolayı öğrenme süreleri ve yöntemleri de birbirlerinden farklıdır. Bu nedenle düzenlenecek olan eğitim politikaları ve eğitimde kullanılacak metotlarda bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır. Her birey doğal olarak farklı yeteneğe, zekâyâ, ön bilgiye, öğrenme biçimine ve farklı motivasyonlara sahiptir. Eğitim; bireylerdeki bu farklılıkları dikkate alıp, farklılıklarına göre onları yönlendirmek ile yükümlüdür.¹²⁸ Ebeveynler tarafından çocuğun bireysel özelliklerinin görmezden gelinip, davranışlarının ebeveynin istediği yönde oluşturulması çocuğu iki farklı davranışa yönlendirmektedir. Çocuk ya anne-babasının istediği kalıba girebilmek için üzülmeye söylenele içselleştirmeden yapmakta ya da kendisinden taviz vermemek için ebeveynleri ile çatışma yoluna giderek mutsuz olmakta, inatlaşmakta ve bazende söylenele aldırış etmeme yolunu seçmektedir.¹²⁹

¹²⁶ Ahmet Hamdi Akseki, *Yavrularımıza Din Dersleri* (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1968), 3.

¹²⁷ Leyla Küçükahmet, *Öğretim İlke ve Yöntemleri* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011), 49.

¹²⁸ Vedat Aktepe, “Eğitimde Bireyi Tanımının Önemi”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2, (2005), 20.

¹²⁹ Çağla Gür, *Çocuk Eğitiminde Önemli Noktalar* (İstanbul; İkinci Adam yayınları, 2011), 103.

2.5. 4-6 Yaş Din Eğitimde Kullanılabilecek Kaynaklar

2.5.1. Din Eğitim Kurumları

Din eğitimi, devletin dine karşı tutumunu belirleyen temel göstergelerden biridir ve dolayısıyla her bir devletin sekülerleşme deneyimiyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Ebeveynlerin çocuklarının eğitime karar vermede sahip oldukları özgürlüğün kapsamı, vatandaşların sahip olduğu din özgürlüğünün iyi bir işareti olduğundan, din özgürlüğünün değerlendirilmesinde önemlidir. Türkiye'de din eğitimi tartışması üç ana konu etrafında dönmüştür: halk eğitimindeki din derslerinin durumu, mesleki din eğitimi ve ilahiyat fakülteleri. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana, toplumun laik ve dindar muhafazakâr kesimleri arasındaki uzun ve uzun süreli bir kültür kampı ile ilişkilendirildiği için bu üç alan da hararetli tartışmalara konu oldu.¹³⁰

Türkiye'de okul öncesi din eğitimini, çocukların altı yaşına kadar devam edebildikleri ve okul öncesi eğitimi kapsayan, ilköğretim okulları gibi kurumsal çerçeveler ile temellendirmek mümkündür.¹³¹ Cumhuriyet döneminde okul öncesi din eğitimiyle ilgili herhangi bir çaba bulunmamaktadır. 1974 yılında ise Türkiye'de okul öncesi eğitim din eğitimi yeniden gündeme gelmiş ve 2006 yılında XVII. Milli Eğitim Şurası'nda okul öncesi eğitimin zorunlu hale getirilmesiyle birlikte özel din eğitimi ağırlıklı okulöncesi eğitim kurumları da açılmıştır.¹³²

Okul öncesi dönem dini ve ahlaki gelişim için kritik olmakla birlikte, çocuğun sosyal gelişimi için ahlaki ilkelerin kazandırılması hedef olarak belirlenmiştir.¹³³ Okul öncesi dönem; büyüme, olgunlaşma ve gelişmenin hızlı olduğu sürekli bir değişim sürecidir. Bu süreçte kazanılan bilgi ve deneyimler, bir çocuğun kişiliğinin ve

¹³⁰ Hasan Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yayınları, 2013), 64.

¹³¹ Bilal Yorulmaz, “Okul Öncesi Din Eğitimi ve Tarihsel Süreci”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Öğretici Kitabı 4- 6 Yaş Grubu* (Ankara: DİB Yayınları, 2014), 16.

¹³² Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, “Okul Öncesi Eğitim Programı” (Ankara: MEB Yayınları, 2013).

¹³³ Muhammet Fatih Genç “Diyanet İşleri Başkanlığı’na Bağlı 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kurslarında Din Eğitimi”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 509.

karacterinin oluşmasında temeldir ve bu daha sonra tutum ve davranışların şekillenmesinde büyük önem taşır.¹³⁴ Bu özel din eğitimi veren anaokulları 4-6 yaş öğrencilerde manevi yönün gelişmesiyle birlikte dini duygularının da gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu uyanışta etkili olan unsurlardan biri de Kur'an kurslarıdır.¹³⁵

Çocuğun ailesinde gözlemlediği dini davranışlar, onun dini konulara olan ilgisini ve öğrenme isteğini besler. Bu ilginin kaybolmaması için çocuğun sorduğu dini soruların gelişim düzeyine göre cevaplanması gerekir. Yine bu dönemde çocuğun ilgi ve merakının doyurulması yönünde Kur'an kursları 4-6 yaş çocuklar için büyük bir öneme sahiptir.¹³⁶ Erken çocukluk döneminde özel dini anaokulları ve Kur'an kursları tarafından verilen din eğitimi, ileriki yıllarda bireyin dindarlığının belirleyici çerçevesini oluşturabilir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı 4-6 yaş grubuna din eğitimi veren kurslar 2013-2014 eğitim öğretim yılında yaygın eğitim kapsamında resmiyet kazanmıştır. Böylece örgün eğitimde yer bulamayan erken çocukluk dönemini kapsayan Kur'an-ı Kerim kursları, daha önce sıralanan yasal dayanakları ve projeleri ile DİB çatısı altında yaygın eğitimde yer bulmuştur. Yaygın eğitim kapsamında 4-6 yaş (48-72 ay) çocuklara yönelik hazırlanan müfredatın genel amaçları, çocukların gelişim düzeylerine göre şu şekilde sıralanmıştır:¹³⁷

- Türk dininin değerlerini kazandırmak. Hayatı anlamlandıran bir unsur olarak İslam'ı öğrenmek,
- Edindiği değerlerin hayata yansımalarını sağlamak,
- Çocukların bilişsel gelişim düzeylerine göre Kur'an-ı Kerim'i tanıtabilmek ve öğretebilmek,
- Sevgiye dayalı Allah inancını ve yaratılıştaki düzeni gerçekleştirebilmeyi,

¹³⁴ Cemil Oruç "Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi", *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi* 2 (2010), 39.

¹³⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2021).

¹³⁶ Mustafa Tavukçuoğlu, "Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002), 53.

¹³⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DİBEHGM), "Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)", 7. (Erişim: 20 Ocak 2022).

- Peygamberimizi güzel ahlak örneği olarak tanıtmayı ve örnek almalarını sağlamak,
- Dinî ve ahlaki olgunluğa sağlıklı bir şekilde ulaşmalarına rehberlik etmektedir.

2.5.2. Basılı Kaynaklar

İnsanoğlu var olduğundan ve iletişim kurabildiğinden beri, bilgi paylaşmanın, öğretmenin veya eğlendirmenin birincil yolu ister sözlü ister yazılı olsun, hikâye aracılığıyla olmuştur. İyi bir hikâyeyi dinledikten onlarca yıl sonra verdiği mesaj hatırlanabilir. Ebeveynler, çocuğun ilk hikâye anlatıcılarıdır. Sadece davranışlarıyla değil, anlattıkları hikayelerle de çocuklarına model olurlar. Bir çocuğun verimli hayal gücünde hikayeler kendi başlarına bir hayat sürer. Anlatılan hikayeler çoğu zaman resmedilebilir. Hikayeler, çocukların dünyayı anlamlandırmasına, başkalarının anlaşılmasına ve nasıl etkileşim kurulacağına bilinmesine yardımcı olur. Geçmişten günümüze din eğitiminde, insan davranışına ışık tutmak, öğretmek ve rehberlik etmek için hikayeler kullanılmıştır.¹³⁸ Din eğitiminde kullanılabilecek basılı kaynaklar genellikle hikayeler, resimler, dergiler, masal kitaplarıdır.

Çocuk kitaplarındaki resimler süsleyici, açıklayıcı, yorumlayıcı ve tamamlayıcı resimler şeklinde gruplandırılır ve her birinin işlevi diğerinden farklıdır. Din eğitiminin resimlerle çocuklara verilmesi, manevi, ahlaki, kültürel ve zihinsel gelişimin desteklenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Resimlerle verilen din eğitimi, ahlaki yargılarda bulunma ve olumlu ve sağlıklı seçimler yapmak için farklı bağılıklar türlerini değerlendirme kapasitesini güçlendirerek gerçeği ve iyiliği ayırt etmek ve değer vermek için bilgi, beceri ve anlayış verir. Din eğitimi, hayatın nihai anlamı ve amacı, Allah hakkındaki inançlar, benlik ve gerçekliğin doğası, doğru ve yanlış meseleleri ve insan olmanın ne anlama geldiği hakkında birtakım soruları cevaplandırmaya ışık tutar. Öğrencilerin resimlerle eğitilmesi İslam, diğer başlıca dinler, diğer dini gelenekler ve bunlara benzer sorulara cevaplar sunan dünya görüşleri hakkındaki bilgilerini ve

¹³⁸ Âdem Akıncı, *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*, (İstanbul: Feza Yayınları, 2001),36.

anlayışlarını geliştirebilir. Resimli basılı kaynaklarla verilen din eğitiminin temeli, her öğrencinin öz-değerinin teşvik edilmesi, onların insan olarak eşsizlikleri üzerinde düşünmelerini, duygu ve hislerini başkalarıyla paylaşmalarını ve olumlu ilişkiler kurmanın ve sürdürmenin önemini takdir etmelerini sağlamaktır.¹³⁹

Basılı kaynaklardan din eğitiminde en etkili olan yayınlar genellikle süreli yayın yapan dergilerdir. Bu dergilerin düzenli periyotlarla basılmakta, yazarları fikirlerini özgürce ifade etmektedirler. Bu nedenle hitap ettikleri yaş grubu geniştir. Çocuklara yönelik hazırlanan, din ve değer eğitimine dair öğeler içeren dergiler de bulunmaktadır. Diyanet Çocuk Dergisi, Cim Çocuk Dergisi, Şeker Ağacı, Semerkand Çocuk Dergisi ve Altınoluk Çocuk Dergisi bunlara örnek verilebilir.

2.5.3. Kitle İletişim Araçları

“Birtakım bilgilerin mesajların ortak bir dil ve sembollerle kişi veya gruplar tarafından üretilip geniş insan topluluklarına iletilmesi ve bu insanlar tarafından yorumlanması sürecine kitle iletişimi” adı verilmektedir

Toplumda en çok kullanılan kitle iletişim araçları; televizyon, bilgisayar, sosyal medya başlığı altında incelenecek olan video kayıtlarıdır. Bu araçların en önemli amacı mesaj iletmektir. Bunun yanı sıra kültürü aktarma, eğlendirme, bilgi verme, kültürel geçişi sağlama gibi amaçları da vardır.¹⁴⁰ Halkın günlük yaşamında kitle iletişim araçlarının etkisinin arttığı bilinen bir gerçektir. Kitle iletişim araçları dünyanın dört bir birbirine bağlı sorumluluk zincirleri hakkında bilgilendirerek, uzaktaki diğerlerinin karşılaştığı sorunlar konusunda uyararak ahlaki ilgi alanını genişletme potansiyeline sahiptir.¹⁴¹ Bununla birlikte, diğer etkenlerin yanı sıra 4-6 yaş çocuklarda din eğitimi ile ilgili yardımcı olabilir.

¹³⁹ Fatih Erdoğan, *Çocuk Açısından Resimli Kitap Üzerine* (İstanbul: 1987 Çocuk Edebiyatı Yıllığı, 1987), 499.

¹⁴⁰ Ceyda Ilgaz Büyükbaykal, “Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* (Ocak 2012),72.

¹⁴¹ Üstün Dökmen, *İletişim Çatışmaları ve Empati*, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995), 39.

2.5.3.1. Televizyon

Medya günümüzde siyasi, sosyo-ekonomik, dini ve stratejik istikrarın anlam kazanmasında en önemli unsurlardan biri haline gelmektedir. Din, sadece önceki dönemlerdeki geleneksel yaşamda olduğu gibi günümüzde de modern yaşamda toplumsal yaşamın en önemli dinamiklerinden biri olarak etkin bir role sahiptir. Medyanın bireyin şekillenmesinde olduğu kadar toplumun gelişmesinde de önemli katkıları olduğu bilinen bir gerçektir. Kitle iletişim araçlarının din konusunda bazı ön yargılara sahip olup olmadığı kullanılmadan önce dikkate alınmalıdır.¹⁴²

Televizyon gibi teknolojik araçlar, geleneksel din anlayışından modern din anlayışına geçişinde etkili olarak düşünülebilir. Modern din eğitimi, eski din öğretiminin hem eğitim bilimlerindeki hem de Türk toplumunun din anlayışındaki yeni gelişmeleri birleştirmedigini savunmaktadır.¹⁴³ Kökleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan modern Türk toplumunun geleneksel kültürel yapısı, özellikle sosyal ve dini yaşamda/alanlarda kendini göstermektedir. Günlük insan ilişkilerine içkin olan dini ve kültürel değerler, farklı kültürlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu bir anlamda hızla küreselleşen dünyanın da bir etkisidir. Küreselleşen dünyanın kitleler üzerindeki en önemli etki aracı olarak televizyon ilk sırada yer alır.¹⁴⁴

İnsanların bilişsel yapılarına göre belirli TV programlarını izlediği düşünüldüğünde televizyon programlarının insanın din anlayışında önemli bir yere sahip olabileceği düşünülebilir. Verilmek istenen dini mesajlar televizyon ile geniş kitlelere ulaşabilmekte, ortak duygu birliğini sağlayabilmektedir. TV programları aynı zamanda insanların dini ve kültürel tercihlerini yansıtmaktadır. Türkiye'de artan TV kanal sayısına paralel olarak, TV programlarının sayısı ve türü de artmıştır.¹⁴⁵

¹⁴² İbrahim Turan, “Dini İçerikli Televizyon Programlarının Yetişkinler Üzerine Etkisi”, *Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (2005), 47.

¹⁴³ Ayşe Zişan Furat, “Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX (2009),39.

¹⁴⁴ Sadi Özdemir, *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1998),74.

¹⁴⁵ Erol Mutlu, *Televizyon ve Toplum* (Ankara: TRT Eğitim Dairesi Yayınları, 1999), 79-80; Recep Kaymakcan, “Religious Education Culture in Turkey”, *International Handbook of the Religious, Moral and Spiritual Dimensions in Education*. Springer,(2006),390.

Televizyon aracılığıyla çocuklara ulaşan görsel-işitsel yayınlar, din ve değer eğitimi içeren mesajları çocuklara hareketli videolarla sunarak muhatabının dikkatlerini çekmekte, öğretimi kalıcı kılmaktadır. Diyanet TV de yayın hayatını sürdüren Şeker Hoca, Yusuf'un Dünyası, Değerler Takımı, Dedemin Hikayeleri gibi çizgi filmler çocuklar için din ve değer öğretiminde kullanılabilecek animasyonlara örnektir. Dedemin Hikayeleri çizgi filminde Allah, Peygamber ve Kitap kategorilerinde; dua, rızık, şükür, âmin, israf gibi dini terimler dedenin anlattığı hikayelerle işlenmektedir. Yusuf'un Dünyası animasyonunda ise yoğun olarak namaz, abdest, besmele kavramları geçmekte ve Yusuf'un günlük hayat akışında işlenerek izleyiciye sunulmaktadır. Bu çizgi filmlerde dini kavramların yanında doğruluk, sabır, dürüstlük, şefkat ve merhamet gibi değerler eğitimiyle yakından ilişkili kavramlarda öyküleyici anlatım ile işlenmektedir.¹⁴⁶

2.5.3.2. Bilgisayar

Bilgi iletişim teknolojisi (BİT), bilgi işlem sistemlerinin yanı sıra bilgisayar donanımı ve yazılımının tasarımı, uygulanması, değerlendirilmesi, kullanımı ve bakımı ile ilgilidir. Bilgi teknolojisi, toplumdaki bilgisayar sistemleri ve teknolojik uygulamalar kümesi olarak tanımlanmaktadır.¹⁴⁷ Bu temelde BİT, bilgi teknolojisinin diğer ilgili teknolojilerle ve özellikle iletişimle birleşimi olarak tanımlanmaktadır. BİT'nin okullarda kullanımı yararlı bir öğretim aracı, müfredatın iletişimi, keşfi, kavranması ve denatürasyonu için alternatif bir bilişsel araçtır.

Bilgisayarın öğretim sürecindeki işlevselliği, öğretimin boyutlarını genişletir, öğrencilerin ilgisini artırır, hayal güçlerini harekete geçirir, öz-tepkisel öğrenme koşulları yaratır ve stokastik ve esnek bir şekilde yansıtma ve diyalog için uyarıcılar sağlar. Teknoloji sayesinde öğrenme motivasyonu devreye girer ve öğrencilerin öğretim konusuna olan ilgisi artar.¹⁴⁸ Öğretim uygulaması ve yeni teknolojinin öğrenme sürecinde

¹⁴⁶Semra Çinemre, “Diyanet TV Çizgi Filmlerinin Din Eğitime Katkısı Açısında İncelenmesi”, *Hitit İlahiyat Dergisi*, 20/1 (2021), 96-103; Semra Çinemre, “Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 19/41 (2021), 221-222.

¹⁴⁷ Erdoğan Tezci, “Teachers' effect on ICT use in education: The Turkey Sample”, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1 (2009), 1285–1294.

¹⁴⁸ Özdemir, Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme, 87.

kullanılması öğrencilerin yaş ve seviyelerine uygun olmalı, öğrencileri aktif olarak katılmaya ve ilgili deneyimlerine yanıt vermeye motive etmek için etkileşimli doğası ile ayırt edilmelidir.

Öğretmenler ve ebeveynler din eğitiminde BİT uygulamasıyla belirli etkinlikler düzenleyerek ve hazırlayarak, sosyal öğrenme süreçlerini sistematize edebilir, teşvik edebilir ve geliştirebilir, bu şekilde sosyal öğrenme dolaylı ve doğal bir yolla geliştirilir. Ancak, öğretme ve öğrenme, uygun öğrenme ortamında ve iyi oluşturulmuş bir ilişki içinde gerçekleşmelidir.¹⁴⁹ Öğretmenler her eğitim sürecinde, aile ortamında gelişmeye başlayan iletişimsel ve sosyal beceri ve yeterliliklerin kazanılmasını geliştiren ve genişleten, öğrencilerin sosyalleşmesine ve bilişsel gelişimine katkıda bulunan BİT stratejileri kullanmalıdır. Öğrenci için en büyük fayda, öğretmen merkezli modelde olduğu gibi din öğretimi konusunda pasif bir bilgi alıcısı değil, aktif olması, akranlarıyla iş birliği yapması, yargılaması, sohbet etmesi ve sentetik yetenekler geliştirmesidir.

2.5.3.3. Sosyal Medya Platformları

Günümüzde toplumsal olarak şartlandırıldığımız her türlü tüketim alışkanlığı bağlamında ihtiyaçlarımızı çeşitli yöntemlerle sağlamak en büyük hedefimiz ve aynı zamanda sorunumuz haline gelmiştir. Bu ihtiyaçların karşılanması için sosyal medya kanallarında ciddi talepler ortaya çıkmıştır. Değişen dünya yapısı, teknolojik gelişmelerin artması ve internet kullanım sıklığının artması ile sosyal medya kullanım oranı da artmıştır.¹⁵⁰ Bu durum sosyal medyanın gücünün önemini artırmaktadır.

Sosyal medya, bireylerin anlık duygularını, düşüncelerini, gözlemlerini, hislerini, deneyimlerini paylaşmak istedikleri veya hayatlarının herhangi bir detayını başkalarıyla paylaşmak, duygularını ifade etmek istedikleri çevrimiçi bir ortamda birbirleriyle iletişim kurmalarına olanak sağlayan sosyal paylaşım sitelerinin genel adıdır. Sosyal medya görüşlere ve bireylerin birbirlerinin paylaşımlarına yorum yapmasına olanak tanır.¹⁵¹

¹⁴⁹ Tezci, "Teachers' effect on ICT use in education: The Turkey sample", 1292.

¹⁵⁰ Emine Öztürk, Emin Seyhan, "Maddi Terakki, Kültürel Değişme, Gecikme ve Kültürel Buhranlarımız" *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2016), 47.

¹⁵¹ Başak Solmaz- H. Nur Görkemli, "Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Medya Kullanımı" *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 18 (2012), 14.

Bununla birlikte değişen dünya yapısında her yaştan pek çok kullanıcının sosyal çevresini genişletmek, iletişim kurmak, sosyalleşerek bilgi edinmek, bilgi ve deneyimlerini paylaşmak, eğlenmek ve boş zamanlarını değerlendirmek gibi farklı amaçlarla kullandığı etkileşim platformlarıdır.

Sosyal medyanın yoğun biçimde hayatın içinde olduğu düşünöldüğünde kültürü, toplum ahlakını ve din anlayışını etkilemesinin kaçınılmaz olduğu görölmektedir. Sosyal medyada paylaşılan içeriklere bakıldığında kişisel hayata dair paylaşımların yanında dini içeriklerinde paylaşıldığı göze çarpmaktadır. Bu ortamda doğru bilgiyle yanlış bilginin ayırt edilebilmesi noktasında zorluklar yaşanmaktadır.¹⁵² Günümüzde sosyal medya içerikleri çocuklar tarafından da üretilebilmekte, zaman zaman bu içeriklerde çocukları olumsuz etkileyen unsurlara yer verilmektedir. Youtube içeriği hazırlayan çocuklara dair yapılan akademik çalışmalarda bulunmaktadır.¹⁵³

Sosyal medya kapsamında eğitim alanında en çok kullanılan kanallardan biri Youtube'dur. Video çeşitliliğinin ve ulaşım imkanının kolay oluşu bu kanalı daha cazip kılmaktadır. Din eğitiminde de yine Youtube aracılığı ile ulaşılan çizgi filmler, şarkılar öğreticiler ve ebeveynler tarafından sık kullanılmaktadır. Bibercik TV, Diyanet TV, Didiyom TV din eğitiminde kullanılan Youtube kanallarına örnektir.

¹⁵²Recep Kaymakcan- Hasan Meydan, *Ahlaki Değerler ve Eğitim* (İstanbul: Dem Yayınları, 2016), 63-69.

¹⁵³ Detaylı bilgi için bkznz. Safa Atmaca- Mevlüt Akyol, "Çocuk Youtuberların Sosyal Medyada Oluşturduğu Reklam İçerikler", *İnönü Üniversitesi İletişim Faköltesi Elektronik Dergisi*, 2/6 (2021).

BÖLÜM 3

YÖNTEM

1.Araştırmanın Modeli

4-6 yaş aralığında çocuğu olan ebeveynlerin çocuklarına din eğitimi verirken kullandıkları kaynakları, en çok kullanılan kaynağın türünü ve bu kaynağın sağladığı yarara yönelik ebeveynlerin düşüncelerini tespit etme gayretinde olan bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma nitel araştırma desenlerinden olgu bilim desenine göre yapılandırılmıştır. Olgu bilim, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir bilgiye sahip olmadığımız olgulara derinlemesine inceleyen bir nitel araştırma türüdür. Olgubilim, birden fazla kişinin yaşam deneyimlerinin anlamlarını olgusal bağlamda analiz etmektedir.¹⁵⁴

Bu araştırmada “amaçlı örnekleme” yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunun tamamı, 4-6 yaş grubunda çocuğu olan ve bu dönemdeki çocuğuna farklı kaynaklar vasıtasıyla din eğitimi veren ebeveynlerden oluşmaktadır. Amaca uygun örneklem grubu üzerinde veri toplama aracı olarak nitel araştırmalar için uygun olan ‘yarı yapılandırılmış görüşme formu’ kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği yapılandırılmış görüşme tekniğine göre daha esnektir. Sorulara görüşmenin seyrine göre ilaveler yapılabilir, soruların sayısı ve sırası değiştirilebilir.¹⁵⁵

2. Veri Toplama Aracının Oluşturulması ve Uygulanması

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Görüşmeler 4-6 yaş aralığında çocuğu olan, farklı meslek gruplarından 25 ebeveyne uygulanmıştır. Ebeveyn cinsiyetinin elde edilecek verilerde farklılığa sebep olacağı düşünüldüğünden, görüşme yapılan anne ve baba sayısı dengede tutulmaya çalışılmıştır.

Ebeveynlerin din eğitiminin gerekliliğine dair tutumları, din eğitimi alıp almamalarının bu gerekliliğine dair düşüncelerine etkisi, 4-6 yaş din eğitiminde

¹⁵⁴ Emine Akkaş Baysal- Nilda Hocaoglu, “Nitel Araştırma Modelleri-Desenleri”, *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, ed. Gürbüz Ocak (Ankara: Pegem Yayıncılık, 2019), 150.

¹⁵⁵ Metin Kozak, *Bilimsel Araştırma: Tasarım, yazım ve Yayımla Teknikleri* (Ankara: Detay Yayıncılık, 2018), 82.

kullandıkları kaynak ve materyaller, onları kaynak seçimine yönlendiren etmenler ve kaynak seçiminde zorlandıkları hususları tespit etmeye yönelik 16 tane açık uçlu soru hazırlanmıştır. Bu sorular dışında katılımcının yaş, eğitim düzeyi, çocuk sayısı, 4-6 yaş aralığında olan çocuğunun çocuk sırası, cinsiyeti ve katılımcının telefon numarası gibi kişisel bilgileri içeren kişisel bilgi formunda yer almaktadır. Görüşme, katılımcının kişisel hayatına dair özel bilgiler içermesi sebebiyle görüşmeye başlamadan önce katılımcıya kişisel bilgilerinin korunacağı ve elde edilen verileri kullanırken isim verilmeyeceğine dair bilgiler içeren alıntılama yapma izni imzalatılarak teminat verilmiştir. Görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiş, yazıya geçirilirken uygun yazım kurallarının kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Araştırma, Covid-19 salgınının yaygın olduğu ve sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemde başladığı için, mülakatlardan üçte biri telefon araması ile gerçekleştirilmiştir. Kalan büyük kısmı ise katılımcının belirlediği ev yahut iş yerinde gerçekleştirilmiş, görüşme sırasında yalnız olmaya, ortamın gürültüden uzak olmasına dikkat edilmiştir. Katılımcının rahat cevap verebilmesi için görüşmenin sohbet havasında geçekleşmesine gayret edilmiş, katılımcıya toplamda 16 soru yöneltilmiştir. Katılımcının soruyu anlamadığı ve ek açıklamaya ihtiyaç duyduğu anlarda sorulara dair açıklamalar yapılmıştır. Sorulan hususa yeterli cevap alınamadığı durumlarda ara sorular sorularak cevaplar desteklenmiştir.

Görüşmeye başlamadan önce çalışmanın amacı katılımcıya açıklanmış, görüşmeye ara vermek yahut sonlandırmak istediğinde katılımcının bunu açıkça ifade edebileceği belirtilmiştir. En uzun süren görüşme 42 dakika olmakla birlikte en kısa süren görüşme 23 dakika olarak kaydedilmiştir. Bir katılımcı hariç tüm görüşmeler bölünmeden tek oturum halinde yapılmıştır.

Görüşme esnasında ciddi bir sıkıntı ile karşılaşılmamıştır. Fakat bazı katılımcılar gerekli örneklendirmelere rağmen sorulara yeterli ve açık cevap verememişlerdir. Katılımcının eğitim seviyesinin ve mülakat yapan kişi ile sosyal hayatta yakın ilişkiler içerisinde olmalarının bu hususta etkili olduğu düşünülmektedir.

3. Araştırmanın Örneklemi ve Katılımcıların Nitelikleri

Araştırmanın evrenini 4-6 Yaş aralığında çocuğu olan katılımcılar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise İstanbul, Konya, Gaziantep, Düzce, Sakarya, Yozgat ve Şanlıurfa'da yaşayan 25 ebeveynidir.

Katılımcıların tamamı İslam dinine müntesip ve fiziksel olarak sağlıklı bireylerdir. Katılımcılar belirlenirken araştırmanın sağlıklı yürütülmesi için, ön yargıdan uzak durma ve taraf tutmama ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Araştırmada cinsiyet açısından bir denge olmasına dikkat edilmişse de erkek ebeveynlerden görüşme talep edilenlerin çalışmaya katılmada isteksiz oluşları sebebiyle 8 baba ve 17 anne ile mülakat yapılmıştır. Çeşitliliği yansıtması bakımından katılımcılar değişik meslek gruplarından seçilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca katılımcıların yaş, eğitim, sosyo-ekonomik durum, 4-6 yaş aralığındaki çocuğun cinsiyeti ve çocuk sırası gibi özellikler açısından da bakıldığında yeterli çeşitliliğe sahip olduğu düşünülmektedir.

4. Verilerin Çözümleme Süreci

Görüşme formu yazıya geçirildikten sonra yazım hataların en aza indirilmesi ve verilerin yorumlanmasında herhangi bir hususun atlanılmaması için tekrar okunmuştur. Veriler çözümlenirken tarafsızlık ilkesi korunmuş, gizlilik ilkesi gereğince mülakat metinleri yalnızca araştırmacı tarafından incelenmiştir.

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde nitel veri analiz yöntemlerinden “betimsel analiz” tekniği kullanılmıştır. . “Betimsel analiz; veri analizinin çoğunlukla ilk ve en alt düzeyinde yer alan analiz biçimi olarak bilinmektedir. Betimsel analizde araştırmada kullanılan görüşmede yer alan soru, konu ya da temalar temel alınarak analiz edilir. Betimsel analiz doğrudan alıntılar ile beslenir ya da desteklenir birincil düzey veri analizi olarak da bilinen betimsel analiz doğrudan bir konunun resmedilmesi tanımlanması ve açıklanmasını amaçlar.”¹⁵⁶

Veriler çözümlenirken katılımcıların ismi gizli tutulmuş, örneğin birinci kadın katılımcı için KK1, dördüncü erkek katılımcı için KE4 kısaltmaları kullanılmıştır.

¹⁵⁶ Durmuş Ekiz, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Anı Yayıncılık, 2020), 85.

BÖLÜM 4

BULGULAR VE YORUM

Çalışmanın bu bölümünde katılımcıların; 4-6 yaş döneminde din eğitiminin gerekliliğine dair düşünceleri, din eğitiminde hangi kaynakları kullandıkları, yönelimin yoğunlaştığı kaynakları ve bu kaynakları seçerken ebeveynleri yönlendiren etmenlere, kaynakların yeterliliğine dair ebeveyn görüşlerinin tespitine yer verilecektir.

Katılımcıların kişisel yaşantısına dair sorulan sorulardan hareketle 8'inin erkek, 17 sinin kadın ve tamamının medeni halinin evli olduğu bilinmektedir. Ebeveynlerin meslekleri, eğitim seviyeleri, gibi özellikleri ve 4-6 yaş aralığındaki çocuğun çocuk sırası aşağıdaki tablolarda belirtildiği şekildedir:

Kodu	Eğitim Durumu	Mesleği	4-6 Yaş Aralığındaki Çocuğun Çocuk Sırası
KE1	Lisans	İmam-Hatip	2.Çocuk
KE2	Lisans	Kâtip	2. Çocuk
KE3	Yüksek Öğretim	Vaiz	1.Çocuk
KE4	Lisans	Avukat	2.Çocuk
KE5	Yüksek Öğretim	Öğretim Üyesi	1.Çocuk
KE6	Yüksek Öğretim	Tekniker	1.Çocuk
KE7	Lisans	İmam-Hatip	1.Çocuk
KE8	Ortaokul	Esnaf	3.Çocuk
KK1	Ortaokul	Ev Hanımı	3.Çocuk
KK2	Ön lisans	Muhasebeci	2.Çocuk
KK3	Lise	Ev Hanımı	2.Çocuk
KK4	Ortaokul	Ev Hanımı	4.Çocuk
KK5	Ön Lisans	Kur'an Kursu Öğreticisi	3.Çocuk
KK6	Ön Lisans	Ev Hanımı	2.Çocuk
KK7	Lisans	Ev Hanımı	1.Çocuk

KK8	Lisans	Ev Hanımı	3.Çocuk
KK9	İlkokul	Ev Hanımı	3.Çocuk
KK10	Yükseköğretim	Ev Hanımı	1.Çocuk
KK11	Yükseköğretim	Öğretmen	1.Çocuk
KK12	Lisans	Ev Hanımı	1.Çocuk
KK13	Lise	Ev Hanımı	4.Çocuk
KK14	Lise	Terzi	3.Çocuk
KK15	Ön Lisans	Ev Hanımı	1.Çocuk
KK16	İlkokul	Ev Hanımı	4.Çocuk
KK17	Ön Lisans	Satış Danışmanı	1.Çocuk

Tablo 1: Katılımcılara Dair Kişisel Bilgiler

4.1. ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİ

4.1.1. Ebeveynin Aldığı Din Eğitimine Dair Bulgular

Ebeveynlerin din eğitimi alıp almadıkları, bu eğitimin katılımcı üzerinde olumlu olumsuz etkileri ve katılımcıların aldıkları eğitimi, çocuk yetiştirmede yeterli bulma düzeylerini tespit etmek amacıyla katılımcılara açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Burada katılımcının aldığı din eğitiminin, çocuğunun din eğitiminde kullandığı yöntem ve kaynaklar üzerindeki etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

25 katılımcıya; “*Evlenmeden önceki hayatınızda din eğitimi aldınız mı?*” sorusu yöneltilmiş, KK7, KK11 ve KK17 dışında tüm katılımcılar çeşitli yollarla din eğitimi aldıklarını aktarmıştır. Katılımcılardan KK12, KK14, KE2 din eğitimlerini yalnızca ailelerinden almışlardır. Aileler, bu katılımcıların din eğitimine rol model olarak katkı sağlamış, herhangi bir basılı, görsel kaynağa yahut din eğitimi kurumuna başvurmamıştır. Diğer katılımcılar ise ailelerinden din eğitimi alırken aynı zamanda basılı-görsel kaynaklar ve din eğitimi kurumları ile eğitimlerini beslemişlerdir. Bu din eğitimi kurumlarından en çok tercih edilen genellikle camilerde eğitim faaliyeti gösteren yaz kuran kurslarıdır. 7 katılımcı (KE1, KE4, KE6, KK3, KK9, KK13, KK16) temel dini bilgilerle ilk olarak bu kurslarda karşılaştıklarını, Kur’an’ı Kerim okuma eğitimlerini yaz dönemi içerisinde bu kurslar vasıtasıyla öğrendiklerini ifade etmiştir. Katılımcılar

buradan aldıkları eğitimin kendilerine olumlu olumsuz etkilerine dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Katılımcıların tamamı camilerde aldıkları din eğitiminin, dini bilgilerinin artması yönünde olumlu katkı sağladığını ifade etmişlerdir. KK3 ve KK9 ise olumlu etkilerin yanında bir takım olumsuz izler bıraktığını da belirtmiştir. KK3 din eğitimi almak için gittiği kurumun kendisinde bıraktığı olumsuz izleri şu cümleler ile ifade etmektedir:

“Cuma günleri hocanın kıyamet alametlerini anlattığını hatırlıyorum. Yetişkine anlatır gibi anlatmıştı. Uzun süre korkmuştum kendi kendime kaldığımda. Hatta büyüyünce kendime: ‘Ben korkutarak değil, severek, Allah’ın güzel yönlerini vurgulayarak anlatacağım.’ diyordum. Şimdi gezmek için bir yere gittiğimizde: ‘Bak oğlum Allah ne güzel yaratmış, bizi ne kadar seviyor.’ diye anlatıyorum.”

KK9 ise karşılaştığı öğretim metodunun çocukken korkmasına sebep olduğunu fakat bunun kendisine olumlu katkı da sağladığını ifade etmiştir:

“...ne öğrendiysek yanımıza kar kaldı, olumlu etkisi bu bence. Her zaman öğrendiklerimiz için şükrediyorum. Camide cüz okuyorduk ama uzun süre devam etmedim, babam sert biriydi göndermezdi. Cami hocamız döverek öğretirdi, korkardık, dersimizi çalışıp gitmek zorunda kalırdık. Ona rağmen güzelce öğrendik.”

Katılımcıların verdiği cevaplarla din eğitiminde üslubun doğru kullanımı ve konu seçiminde yaşa görelik ilkesinin önemli olduğu yaklaşımını desteklenmektedir. Aynı zamanda KK3’un maruz kaldığı olumsuz etkinin çocuğuna din eğitimi verirken üslup ve yöntem seçiminde etkili olduğu açıkça görülmektedir. Kocaman’a göre din eğitimi verilecek kitleye dair yaş ve cinsiyet bilgilerine sahip olunması, muhatabın ihtiyacına ve seviyesine uygun konular seçilmesi eğitimi hedefine yaklaştırarak kişilerde istenilen dini davranışın geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu hususların göz ardı edilmesi ise eğitimin işlevselliğini olumsuz etkilemekte ve başarısız olmasına sebep olmaktadır.¹⁵⁷

Din eğitimlerini imam-hatip liseleri, yatılı resmi Kur’an Kursu ve gayri resmi medreselerde alan katılımcı sayısı ise 11 dir (KE3, KE5, KE7, KE8, KK1, KK2, KK4, KK5, KK7, KK8, KK10, KK13, KK15). Bunların içerisinde KE1 ve KK10 imam hatip

¹⁵⁷ Kasım Kocaman, “Yaygın Din Eğitimi İletişimi Sürecinde Hedef Kitlenin Özelliklerini Bilmenin Önemi”, *Journal of Turkish Studies* 8/12 (2013), 747.

liselerinde din eğitimi almışlar, eğitimi ilahiyat ön lisans ve lisans programlarıyla devam ettirmişlerdir. Kalan katılımcılar ise yatılı Kur'an kursları ve medreseler vasıtasıyla din eğitimi almışlardır. Bu kurslarda Kur'an-ı Kerim okuma eğitimi yanında Hadis, Tefsir, Fıkıh gibi temel İslami ilimler de aldıklarını belirtmişlerdir. KK2, KK6, KK7 ise hafızlık eğitimlerini bu kurumlarda tamamladıklarını aktarmışlardır.

Sözü edilen 11 katılımcıdan KE3 ve KK2 dışında tamamı bu kurumların kendileri üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğunu, kurumlarda aldıkları din eğitimine dair olumsuz izlerinin olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların belirttiği olumlu etkiler genel olarak; yaşamı anlamlandırmada sorulan sorulara cevap bulabilme (KK6), dini ilimler bağlamında kendini yetiştirme fırsatı yakalama (KK2), ahlaklı birey olmaya yönlendirme (KE1), öğrenme azmini artırma (KK5) olarak sıralanabilir. KK4 ve KK1 bu kurumlardan almış oldukları din eğitiminin olumlu etkilerini şu sözlerle aktarmaktadır:

“...Kur'an-ı Kerimi yüzeysel okumak yerine Rabbimin sana ne demek istediğini anlıyorsun. İlmin sadece namazdan abdestten ibaret olmadığını öğrenmiş oluyorsun. Ruhun da ihtiyaçlarının olduğunu öğreniyorsun. Medrese eğitimi almamış olsaydım bunun farkında olmazdım.” (KK4)

“Hep olumlu etkileri oldu her şeyi kursta öğrendik. Annem babam biraz daha cahildi ama namazı, dini emirlerin tamamını kursta öğrendik.” (KK1)

KK2 ve KE3 ise yatılı kurumlarda aldıkları din eğitiminin olumlu etkilerinin yanında olumsuz izlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Tek olumsuz yanı yatılı kurslarda çocuk yaşlarda bulunduğumuz için ihtiyaçlarımızı tam karşılayamamamız ve ev hayatından uzak kalmış olmamızdı.” (KK3)

“Birtakım konulara bağnaz yaklaşımdan dolayı ve o konuları değerlendirme noktasında yanlış tutumlarımız olabiliyor bunu daha ileriki yaşlarda bunun farkına vardık.” (KE3).

Yatılı Kuran Kurslarında katılımcıların olumsuz etkilendikleri noktalara bakıldığında fiziki şartların kısıtlılığı ve fikri anlamda yanlış yönlendirilmiş olmaktan yakındıkları görülmektedir.

Din eğitimi almış katılımcılardan KK3 ve KK5'in aileleri kaynak olarak din eğitimi kurumlarının yanında aynı zamanda basılı-görsel materyallerden de faydalanmışlardır. Katılımcılar, ailelerin kullandıkları materyalleri ve bu materyallerin etkilerini aşağıdaki cümlelerle ifade etmişlerdir:

“...Annem ilmi hal okurdu, bizlere de-kardeşlerini kastediyor- okuturdu hatta evlenirken de aileye özel ilmi hallerden hediye etmişti. Peygamberlerin hayatlarını anlatan bir kitap almıştı annem, onu okuturdu. Menkıbeler okuduğunu hatırlıyorum. İmam Gazali'nin Kalplerin Keşfi'ni okuduğunu hatırlıyorum.” (KK3)

“... Babamın büyük bir kitaplık arşivi vardı. İmam Gazali'nin eserlerini okuduğunu, kitaplığında bulundurduğunu hatırlıyorum. Lise dönemimde veya Kur'an kursuna giderken babamın o büyük, kalın kitaplarına heveslenir, okumaya çalışırdık. Hafızlık yaparken bana verilen ödevleri babamın kitaplarından yapardım. Babam okuduklarından hoşuna giden bir şeyler olursa bizimle paylaşırdı. Bu anlamda ailemin din eğitimi verirken kaynak olarak kitapları kullandığını söyleyebilirim. Bizim zamanımızda çok fazla başvurulabilecek kaynakta yoktu.” KK5'in verdiği cevap ile ailelerin din eğitiminde kaynak olarak kitapları kullanmalarının bireylerde okuma azmini olumlu etkilediği düşünülebilir.

Katılımcılara, aldıkları din eğitiminin çocuk yetiştirmede yeterli olup olmadığı ve kendi din eğitimlerinde kullanılan yöntemlerin çocukları için de kullanılıp kullanılamayacağı sorulmuştur. Birer tane yeterli ve kısmen yeterli cevabının dışında tüm katılımcılar, aldıkları eğitimin çocuk yetiştirmede yetersiz olduğunu ifade etmiştir. Yeterli (KE2) ve kısmen yeterli (KE1) cevabını veren katılımcılar aynı zamanda kendi din eğitimlerinde kullanılan yöntemlerin çocukları içinde kullanılabileceğini düşünmektedirler. K1E bu hususla ilgili: *“Kısmen yeterli...” “...Çocuk yetiştirmede bazen eksik kalabiliyorum. Çocuk psikolojisi bilmememiz en önemli sebeplerden biri, bu konuda zorluklar yaşadım.”*, *“Kullanılabilir.”* ifadelerini aktarırken KE2 ise: *“Yeterli olduğunu düşünüyorum. “Neyi ne kadar vermem gerektiğini, detaya inmeden verilmesi gerektiğini biliyorum.”*, *“...Aynı yöntemler kullanılabilir.”* cevabını vermiştir. Buradan, katılımcının kendi din eğitimlerinde kullanılan yöntemlerin çocuklarında kullanılmasında bir sakınca görmediği anlaşılabılır.

Aldıkları din eğitimini çocuk yetiştirmede yetersiz gören KE2, KE6, KK1, KK3, KK6, KK8 de kendi din eğitimlerinde kullanılan aynı yöntemlerin çocukları içinde kullanılabilir olduğunu vurgulamışlardır. Sebep olarak; kendilerinde kullanılan yöntemlerin dini gelişimlerinde olumlu etkisini ve temel dini bilgilerin değişmeyecek olmasını göstermişlerdir. Örneğin KK3:

” ...Sonuçta anlatılan şeyler aynı. Abdest nasıl alınır, namaz nasıl kılınır, bunlar aynı.” ifadeleriyle görüşünü açıklamıştır.

Kendilerinde kullanılan yöntemleri yetersiz bulan katılımcılardan bazıları ise bu durumu şu sözlerle gerekçelendirmişlerdir:

“Zaman değiştikçe şartlar da değişti. Buna bağlı illaki eğitim yöntemin de o minvalde değişmesi gerekiyor.” (KE3)

“Tüm yöntemler kullanılamaz. Mesela demin söylediğim döverek öğretme işini şimdiki çocuklara yapamazsın. Bir daha okula, kursa gitmezler. Artık severek, ısındırarak öğretmek gerekiyor.” (KK9)

“...teknoloji gelişti, artık imkânlar daha fazla. Bu nedenle yöntemlerde geliştirilmeli.” (KK5)

Görüldüğü gibi zaman şartlarının değişmesiyle çocukların ihtiyaçlarının da farklılaşması ve teknolojinin gelişmesi, katılımcıların kendilerinde kullanılan yöntemleri yetersiz bulmalarına, bu yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini düşünmelerine sebep olmaktadır.

Din eğitimi alan bireylerin kendilerini çocuk yetiştirmede yeterli düzeyde görmeme sebepleri ise -verilen cevaplardan hareketle- aşağıdaki maddelerle sıralanabilir:

- Yeterli dini bilgiye sahip olmama (KK7, KE6, KK8)
- Çocuk yetiştirmenin özel pedagojik bilgi gerektirmesi (KE5, KE3)
- Dini bilgilerin çocuk yetiştirmede tek başına yeterli olmaması (KK1)
- Bilginin sürekli güncellendiği görüşü (KK6, KE3, KK3, KK5)

- Zaman şartlarının değişmesiyle çocukların ihtiyaçlarının da çeşitlenmesi ve bu ihtiyaçlara halihazırda sahip olunan donanım ile cevap verilememesi (KK10, KK2, KK9, KE4)

4.1.2. Çocuğun Din Eğitimi Alması Konundaki Düşüncelere Dair Bulgular

Katılımcılara 4-6 yaşta din eğitiminin gerekliliğine dair düşüncelerini tespit etmek amacıyla: “Çocuğunuz din eğitimi almalı mı?” sorusu yöneltilmiş, KE4: “Almamalı” cevabını verirken 24 katılımcı: “Almalı, kesinlikle almalı, katiyen almalı.” cevaplarını vermişlerdir. Çocuğunun din eğitimi alması gerektiğini düşünen katılımcılar; 4-6 yaşın öğrenmeye en açık yaş aralığı olduğunu, çocukların inandıkları gibi yaşamaları için temel dini bilgileri bu yaşlarda öğrenmeleri gerektiğini, din eğitiminin yaşayış biçimine tesir ettiği için sosyal hayatında da çocuğa katkı sağlayacağını düşünmektedirler:

“...inançlı yetişmesini istiyoruz ayrıca inancında onun sosyal hayatında ve kişisel gelişimine katkıda bulunacağını düşünüyorum.” (KE5)

“...En azından yaşadığı çevreye uyum sağlaması, yadırgamaması için temel düzeyde bir din eğitimi almalı...(KK7)

“Din hayatın tamamını etkiliyor. Yiyip içme, yatıp kalkma, tüm alanlarda var. 4-6 yaş melekelerin en açık olduğu zaman. O yüzden şimdi öğrenmesi en doğru olan.” (KK4)

Hayatı anlamlandırma da dinin etkisinin büyük oluşu yadsınamaz bir gerçektir. Birey varoluşa dair zihnindeki sorulara din ile cevaplar bulur. Buradan hareketle din eğitiminin bir amacının da hayatı anlamlandırmada bireye yol göstermek olduğu söylenilebilir.¹⁵⁸ Bu tezi destekleyen ifadelerde bulunan katılımcılar, çocuğun büyüdüğünde hayatı anlamlandırma ve sığınma ihtiyacını aldığı din eğitimi ile karşılayabileceğini vurgulamışlardır:

“...Din eğitimi her doğan çocuğun birey olabilmesi için ruhun istediği bir ihtiyaçtır. Çok zengin veya maddi anlamda ileri seviyede olan insanların bazen manevi

¹⁵⁸ Ahmet Çakmak, *Din Eğitiminde Hayatı Anlamlandırma* (Ankara: Pegem Yayınları, 2020), 113.

ve dini eksiklikten dolayı ruhunun aç olduğunu görebiliyoruz. Bundan dolayı çocuklara çok küçük yaşta din eğitimi verilmesi gerektiğini düşünüyorum. “(KK6)

“...din eğitimi almış bir insanın dünyaya bakışıyla ölümden sonraki hayata bakışı ve bu şekilde hayatını şekillendirmesi, din eğitimi almamış insanlara göre çok farklı. Hem dünya hem ahret mutluluğu için din eğitimi küçük yaşta alması onun için ve içinde yaşadığı toplum için çok önem arz ediyor.” (KE3)

Din eğitimi almamış katılımcılardan KK17: *“...evlendikten sonra yeni şeyler öğrenmek çok zor oluyor. Ben keşke daha önce öğrenseymişim diyorum. Çocuğum bir şey sorduğunda Allah’la ilgili, cevap veremiyorum. O yüzden bu yaşlarda başlamalı.”* ifadeleriyle kendisinde eksikliğini hissettiği durumun çocuğunda oluşmaması için küçük yaşlardan itibaren din eğitimi alması fikrini savunmaktadır.

Çocuğunun din eğitimi almasını istemeyen KE4 ise gerekçesini: *“4-6 yaş bunun için erken. 8-10 yaş aralığında başlamalı din eğitimine.”* ifadesi ile vurgulamıştır. Sözlerinin devamında: *“Her şeyi felsefeyle açıklayamam. Her insanın aciz olduğu ya da aklının kavrayamadığı şeyler var...”* diyerek din eğitiminin gerekliliğini de açıklamıştır. Görüldüğü gibi KE4 her ne kadar kendisine yöneltilen ‘Çocuğunuz din eğitimi almalı mı?’ sorusuna: *“Almamalı.”* şeklinde cevap verse de daha sonra yaptığı açıklamalar ile cevabını yalnızca 4-6 yaş dönemi ile sınırlandırmış, din eğitiminin birey için önemli olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca KE4, 4-6 yaş aralığındaki çocuğunu din eğitimi kurumuna göndermektedir. Bu kurumu tercih etme sebebini: *“...iyi ilgileniyor olmaları. Özel bir kurumdur.”* cümlesiyle açıklamıştır. Buradan hareketle KE4’ün okul öncesi din eğitimine tamamen karşı olmadığını, verdiği cevap ile gerekçelerinin ve okul öncesi eğitim için din eğitim kurumunu tercih etmesinin örtüşmediği görülmektedir.

Katılımcıların çocuklarını din eğitimi kurumlarına gönderme oranları ve hangi kurumu tercih ettikleri aşağıdaki tablo ile verilmiştir:

Herhangi bir din eğitimi kurumuna göndermeyen katılımcılar	Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kursu'nu tercih eden katılımcılar	Din eğitimi veren özel kurumları tercih eden katılımcılar
KE2, KE5, KE6, KE7, KK8, KK10	KE1, KE3, KE8, KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK6, KK9, KK11, KK12, KK13, KK15, KK16, KK17	KK4, KK7, KK14

Tablo 2: Katılımcıların Din Eğitimi Kurumunu Tercih Etme Durumları

Mülakat yapılan ebeveynlerden din eğitimi kurumuna gönderenlerin bu kurumları tercih etme sebepleri farklılık göstermektedir. Bu gerekçelerin başında çocuğun sosyalleşmesi gerektiği düşüncesi gelmektedir. KK2 bu düşüncüyü: *“Hem anaokulu eğitimi veren hem de din eğitimi veren bir yer arıyorduk. Çocuğumuzun da sosyalleşmesini istiyorduk. Mahallemizde olduğu için, dinine dair bir şeyler öğrenmesi ve sosyalleşmesi için o kursa gönderdik.”* ifadesi ile açıklamıştır.

Katılımcıları din eğitimi kurumuna yönlendiren diğer bir gerekçe ise kurumda verilen eğitimin ev ortamında verilecek eğitime göre daha kalıcı ve öğretici olacağı fikridir. KK3'ün cevabı bu fikri kuvvetlendirmektedir: *“Benim evde öğrettiklerim okula göre solda sıfır kalır. Hem birlikte öğrendikleri için hem de oyun gibi algıladığı için beyinde daha çok yer ediyor.”* Çocuğuna din eğitimi vermeyi kendisinin bir sorumluluğu olarak gören KK3: *“Çocuğum Allah'ı bilsin, temel şeyleri öğrensin, ilerde geçmişine bir Fatıha okuyabilsin hem bize hem geçmişimize faydası olsun diye düşündüm. Çocuğun bir besmelesiyle babasının kabir azabının dindiğine dair bir hikâyede hatırlıyorum. Az çok bilgi sahibi olsun, benden vebali de kalsın diye gönderiyorum.”* diyerek din eğitimi kurumunu tercih etme gerekçelerinden bir tanesinin de bu sorumluluğu yerine getirme arzusu olduğunu açıklamıştır. Aynı zamanda kabir azabına dair dini anlayışının da bu kurumu tercih etme sebeplerinden biri olduğu söylenebilir.

Din eğitimi kurumlarının tercih edilme sebeplerinden bir diğeri ise anne babanın dışında bir öğreticiye ihtiyaç duyulmasıdır. Bu durumu KK4: *“Anne baba ne kadar donanımlı olursa olsun 3. bir şahısla ilim almalı çocuk. ...annenin babanın eksik kaldığı*

kısımları 4-6 yaş da öğreneceği bilgilerle tamamlıyor. Yani anne baba tuğlaysa hocayı da araya koyulan harç gibi düşünün.” cümleleri ile açıklamaktadır.

Katılımcıların ekonomik şartları da özel yahut Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı din eğitimi kurumlarını tercih etmeye yönlendiren sebeplerden bir tanesidir. Çocuğunu Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş Kur'an Kursuna gönderen KK9 çocuğunu gönderdiği din eğitim kurumu ile ilgili: *“Burayı tercih etme sebebim hem dini eğitiminin olması hem evime yakın olması hem de maddi olarak bütçemi aşmamasıydı.”* diyerek ekonomik durumun kurum seçiminde etkisini vurgulamıştır. Yapılan akademik çalışmalar kurum seçiminde ekonomik durumunun etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalarla 4-6 yaş Kur'an Kurslarını tercih eden ailelerin gelir düzeylerinin orta olduğu saptanmaktadır.¹⁵⁹

Katılımcıların çocukları inandıkları değerler ışığında yetiştirmek istemeleri de din eğitimi kurumlarını tercih etmeye yönlendirmektedir. KK6: *“Bu kurumları tercih etme sebebim, çocuğumun yetişirken İslami değerleri öğrenmesi, bu şekilde yetişmesi ve rol model olarak Peygamber Efendimizi örnek alması gerektiğini inandığım için gönderdim. Müslümanlara gönderilmiş en güzel şeyin Kur'an-ı Kerim olduğunu ve çocuğumun çok küçük yaşlarda bununla tanışması gerektiğine inandığım için bu tür kurumlara gönderdim ve göndermeye devam edeceğim. Çünkü her insanın kendisine rol model alması gereken bir insan olması gerektiğini düşünüyorum. Şüphesiz buradaki en güzel örneklik Peygamberimizden başkası olamaz. Ruh boşluk kabul etmez. O boşluğun küçük yaşlarda doldurulması gerektiğini düşünüyorum. Bu boşlukta Peygamberimiz, onun ashabı ve gelen elçilerin, peygamberlerin hayatları ile ancak dolabilir.”* cümleleriyle bu düşünceyi temellendirmektedir.

Tablo 2 de görüldüğü üzere ebeveynler en çok Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş Kur'an Kurslarını tercih etmektedirler. Bu tercihlerinin gerekçeleri arasında; kursların ikamet ettikleri evlere yakın oluşu, din eğitimi ağırlıklı öğretim programı uygulanıyor olması ve resmi bir kurum olduğu için veliler tarafından güvenilir bulunması yer almaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığının bir mensubu olan ve çocuğunu bu dairenin

¹⁵⁹ İbrahim Kurt, *Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)*, (Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 53.

Kur'an Kursuna gönderen velilerden KE3 duyduğu güveni şu cümlelerle ifade etmiştir: ”*Diyanet işleri başkanlığının açtığı 4-6 yaş kuran kursuna gönderiyorum. Bizde o kurumun elemanı olduğumuz için oranın içindeki eğitimi bildiğimiz için... ”.*

Diyanet İşleri başkanlığına bağlı 4-6 Yaş Kur'an Kursu'nun tercih edilmesinde bir diğer gerekçe; öğretim programında din eğitimi ile değer eğitiminin ve çocuğun gelişimine katkı sağlayacak etkinliklerin bulunmasıdır. Bu hususla ilgili KK5' in ifadeleri: “*Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı, 4-6 yaş Kur'an kursuna gönderdim. En önemli tercih sebebim kursun dini eğitiminin yoğun olmasıydı. Diğer kreşler gibi okul öncesi eğitimin yanında yoğun olarak da bir din eğitimi veriliyordu. Ahlak gelişiminin bu kurumda daha iyi olabileceğini düşündük. Sofra adabı, selamlaşma adabı, Kur'a-Kerim harfleri gibi temel konuları kurs vesilesiyle öğrendi.*” şeklindedir

Diyanet İşleri Başkanlığı 4-6 yaş Kur'an Kursu Öğretim Programı'nın hedefleri, ebeveynlerin bu düşüncelerini destekler niteliktedir. Nitekim programda hedeflerin bazıları: “Türk Milli Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkelerine uygun olarak çocukların; İslam dininin değerlerini, kendi seviyesinde, insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmelerini, kazanacağı değerleri gündelik hayatta kullanmalarını, iyi alışkanlıklar kazanmalarının yanı sıra beden, zihin ve duygu gelişimlerine katkı sağlayacak nitelikte öğrenim görmelerini sağlayacak uygun bir ortam sunmayı amaçlamaktadır.”¹⁶⁰ şeklinde belirtilerek din eğitiminin yanı sıra değer eğitime de yer verileceği vurgulanmıştır.

Özel kurumları tercih edenler bu kurumları tercih etme sebeplerini şöyle anlatmışlardır: “*Bu kurumu tercih etme sebebimizin başında eğitim alanlarının fazlalığı geliyordu. Kur'an-ı Kerim dersi, İngilizce ve müzik dersleri vardı programda. Kreşin hijyenik olmasına ve öğretmenlerin tutumlarına da dikkat ettik.*” (KK7), “*Sınıflarda daha az öğrenci olduğu için hocalar daha iyi ilgilenabiliyorlar.*” (KK14). Görüldüğü gibi özel din eğitimi kurumlarına çocuklarını gönderen velilerin tercih sebebi genellikle kurumun fiziki şartların iyi olması ve din eğitiminin yanı sıra çeşitli derslerin bulunmasıdır.

Din eğitimi kurumuna göndermeyen ebeveynlerin genellikle herhangi bir eğitim kurumuna göndermek için çocuklarının yaşlarını küçük buldukları saptanmıştır.” *kendim*

¹⁶⁰ DİB, *Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kuran Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)*, 7.

eğitim verdiğim süreçte de yaşı küçük olduğu için fazla detaya girmeden, oyun şeklinde kısa kısa veriyoruz” (KE2), *“Ya şu an henüz göndermedim. ... daha küçük olduğu için o şekilde çocuğa öğretiyorum”* (KK8), *“...Bir kursa göndermek için yaşı küçük.”* (KE6) ifadeleri bu tespiti doğrulamaktadır.

Din eğitimi kurumuna göndermeyen ebeveynler çocuklarının din eğitiminde en fazla rol model olma yöntemini kullanmaktadırlar. Bu katılımcılar çocuğun görerek ve taklit ederek daha çabuk ve kalıcı öğrendiklerini aktarmaktadırlar. Bunun dışında dini içerikli oyunlar, şarkılar, hikayeler ve çizgi filmlerle çocuğunun din eğitimini destekleyenler de bulunmaktadır: *“Mesela örnek olmak için çabalıyorum mesela örtü konusunda namaz konusunda sonra çizgi film izletiyorum Diyanet çocuktan.”* (KK10), *“Evde dini şarkılar açıyoruz. Çizgi filmler izliyor.”* (KE7)

4.1.3. Ailede Çocuğun Din Eğitimine Dair Bulgular

Katılımcılara: *“Evinizde çocuğunuzun din eğitiminde daha ağırlıklı olan kişi kimdir, neden?”* sorusu yöneltilmiş ve cevaplar aşağıdaki tablo 3 ile aktarılmıştır.

Din Eğitiminde Ağırlıklı Olan Ebeveynin Kendisi Olduğunu Düşünenler	Din Eğitiminde Ağırlıklı Olan Ebeveynin Eşi Olduğunu Düşünenler	Din Eğitiminde Eşi ve Kendisinin Eşit Ağırlıkta Olduğunu Düşünenler
KK1, KK3, KK4, KK8, KK10, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17,	KE1, KE3, KE4, KE6, KK2, KK12,	KE2, KE5, KE7, KE8, KK5, KK6, KK7, KK11,

Tablo 3: Çocuğun Din Eğitiminde Ağırlıklı Olan Ebeveyn

Tabloda KK9’un soruya verdiği cevap yer almamaktadır. Katılımcı bu soruya: *“Ben ve büyük kızım. Eşimin dini bilgileri çok fazla yok. O yüzden vaktim olunca ben ilgileniyorum, benim işim olursa da ablası ilgileniyor.”* cevabını vererek çocuğunun din eğitiminde kendisi ve çocuğunun ablasının eşit ağırlıkta etkin olduğunu, eşinden dini bilgilerinin eksik olması sebebiyle bu konuda destek alamadığını belirtmiştir.

Tabloda da görüldüğü üzere çocukların din eğitiminde ağırlıklı olan ebeveyn annelerdir. Annelerin hemen ardından babalar ile annelerin eşit ağırlıkta ilgilenmeleri gelmektedir. Sayıca en az olan grup ise erkek ebeveynlerin ağırlıkta olduğu gruptur. Katılımcılardan kadın olup, çocuğunun din eğitiminde ağırlıklı olan kişinin kendileri olduğunu söyleyenlerin çoğunluğu, bu durumu çalışmadıkları için çocuklarla daha fazla vakit geçirmelerine bağlamaktadırlar:

“Şu an ev hanımı olduğu için ben. Gündüzleri ben akşamları babaları ilgileniyor. Bu konuda birbirimizden destek alıyoruz.” (KK6).

“Ben ya. Eşim şey, hani dışarıda falan çalıştığı için bu tür şeylerde eksik. Biraz da daha böyle hani kendi gibi zannediyor şimdiki çocuğu. Biz nasıl öğrendiysek işte Kuran Kursuna gittik, ne bileyim yazları camiye gittik, öğrendik. O şekilde çocuklar kendi kendine öğrensin taraftarı. Ama ben her şeyin ilk önce ailede başladığında taraftarım. O yüzden ilk dini eğitimi kendim böyle altyapıyı oluşturmak istiyorum çocuklara, o yüzden ben daha çok gayret ediyorum.” (KK8)

KK8’in ifadelerine bakıldığında çocuğun din eğitiminde ağırlıklı olan ebeveyn oluşunun ev hanımı olmasının yanında diğer bir sebebi ise; eşinin çocuk eğitimine dair yöntemine katılmamasıdır. O, eşinin yalnızca din eğitimi kurumlarına göndermek suretiyle çocukların kendi kendilerine yetişmesi fikrine katılmamaktadır. KK8’e göre çocuklara dini eğitim ilk olarak ailede verilmelidir. Bunun içinde kendisi bu noktada daha fazla gayret göstermektedir.

Çocuğun din eğitiminde kendilerini daha ağırlıklı gören diğer anneler ise bu durumu farklı sebeplerle açıklamaktadırlar: *“Ben. Burada mizaçlar devreye giriyor. Benim mizacım daha uygun eğitmeye. O yüzden ben daha çok ilgileniyorum.”* KK4’ün beyanına göre çocuklara din eğitimi verilirken fitri özellikler ve mizaç belirleyicidir. Katılımcının ifadelerinden anlaşıldığı üzere o, çocuğunun eğitimi için eşinin mizacı uygun bulmamakla birlikte kendisinin mizacının çocuğun eğitimi ile ilgilenmeye daha yatkın olduğunu düşünmektedir.

Erkek katılımcılardan çocuğunun din eğitiminde ağırlıklı olan kişinin eşi olduğunu söyleyenler, bu durumu daha çok kendilerinin iş yoğunluğuna ve eşlerinin dini bilgilerinin daha fazla olmasına bağlamaktadırlar:

“İş yoğunluğum fazla olduğu için kızımın daha çok eşim ilgileniyor. Ben ancak akşamları ve pazar günleri görebiliyorum. Çok fazla vakit geçiremiyoruz. Annesi ile gün boyu evdeler. Bu yüzden sadece din eğitimiyle değil, tüm eğitimleriyle ağırlıklı olarak annesi ilgileniyor. Ben de müsait olduğum vakitlerde elimden geldiği kadar destek olmaya çalışıyorum.” (KE6)

“Annesi. Daha çok vakit geçiriyorlar, çünkü daha çok yanında. Ablası kursta hafızlık yapıyor, evde değil. Ben de çok fazla evde olmadığım için annesi daha fazla etkileşimde.” (KE1)

“Annesidir çünkü annesi onunla daha çok vakit geçiriyor. Daha iyi iletişim kurabiliyor.” (KE3)

“Annesi. Hafız olduğu için.” (KE4)

Katılımcılara eşlerinin çocuklarının din eğitimine katkıda bulunup bulunmadıkları ve bulunanların hangi hususlarda katkı sağladıkları sorulmuştur. KK9 ve KK1 dışında tüm katılımcılar, eşlerinin çocuklarının din eğitimine katkı da bulunduklarını ve bu katkıyı olumlu değerlendirdiklerini ifade etmişlerdir:

“Rol model oluyor eşim. Zaten siz çocuğa ne kadar öğretirseniz öğretin rol model yoksa çocuk bazı davranışları tekrar etmez, unuttur. Evde rol model olunca çocuk üzerine koyarak ilerler.” (KK4) Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere KK4’ün eşi çocuklarının din eğitimine rol model olarak katkı sağlamaktadır.

“Genellikle otorite isteyen konularda eşim daha etkili oluyor. Çocuğum dersinin başına otururken, ödevlerini yaparken ya da öğrendiklerini tekrar ederken babasının sözünü daha çok dinliyor. Tabi ki olumlu katkılarda bulunuyor. Eşim çok yoğun çalışıyor. Buna rağmen elinden geleni yapıyor.” (KK5) Bu katılımcı eşinin katkısını olumlu değerlendirirken çocuğun din eğitiminde eşinin otoriter tavrını eğitim sürecinde olumlu bir tutum olarak görmekte ve desteklemektedir.

“Eşim akşamları ilgilenirken onlara masal ve hikâye tarzı şeyler anlatır. Bunlar da çocukların bilinç altına yerleşiyor. Çocuklar da farklı masallar dinlemektense gerçekçi şeyler dinlemek istiyor. Oğlum babasına Peygamberimizin hayatını sorduğunda onlara seviyelerine uygun kitaplardan siyer okuyor. Bu da bilinç altına yerleşiyor. Bunun dışında eşim namaza durduğunda çocuklar bizim zorumuz olmadan kendi istekleriyle

yanında namaza duruyor. Babalarından görerek öğreniyorlar. Sorularına mantıklı ve seviyelerine uygun cevaplar veriyor. Kur'an ı Kerim okurken sesli okuması onların da bilinç altına yerleşiyor. Bütün bunları ben olumlu değerlendiriyorum. Çünkü evde olması gereken bir kültür var. Bu da İslami kültür olması gerekiyor. Ben de bu kültürün onlara eşim tarafından aktarılmasını istiyorum.” KK6'nın ifadelerine bakıldığında evlerinde bir İslam kültürünün olması gerektiğini ve bunu sağlayacak ebeveynin baba olduğunu düşündüğü görülmektedir. O, çocukların din eğitiminde eşinin katkılarında söz ederken çocukların seviyelerine uygun materyaller seçmesini ve konuyu çocukların seviyesine göre anlatmasını da olumlu değerlendirdiğini ifade etmektedir.

Katılımcılardan erkek ebeveynlerin tümü çocuklarının din eğitiminde eşlerinin katkıda bulunduklarını, bu katkıyı desteklediklerini ve olumlu değerlendirdiklerini ifade etmektedirler.

“Çevreden gelebilecek zararlı davranışları öğrenebilmesi noktasında koruyarak yetiştirmede katkı sağlıyor. Çocuğum ister istemez teknoloji ile hem hal oluyor. Bu noktada annesinin kontrolünde olması önem arz ediyor. Çocuklar büyürken sordukları sorulara cevap verme noktasında katkısı oluyor. Konuyu anlatabilme yeterli ifade edebilme noktasında katkıları oluyor. Çocuğun İslam'a ve dine bakışında, hayata bakışının şekillenmesinde katkısı oluyor. Hassasiyetleri aktarmada katkısı oluyor. Bunun dışında daha birçok katkısı oluyor.” KE1 çocuğun din eğitiminde eşinin katkısını çok yönlü değerlendirmektedir. Öncelikle eşinin çocuğunu çevreden gelebilecek zararlara karşı koruma ve bu zararları ona tanıtmada katkısının olduğunu ifade etmektedir. Çocuğun teknoloji kullanımında annesinin kontrolünden söz eden katılımcı bu denetimin önemli olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca eşinin çocuğu İslam dini ve hayata bakışı konularında destek verdiğini ve bu nokta birtakım hassasiyetleri aktardığını söylemektedir.

“Değerler eğitimi konusunda. Hem sözlü olarak hem de bunu fiili olarak öğretiyor. Neyin nasıl olması gerektiğiyle alakalı sosyal haklarda bulunuyor ve bunu yaşayarak da göstermeye çalışıyor. Yapılan şeyler doğru olduğu sürece bu etkili oluyor. Sözlü değil davranışla yapılan eğitimlerin daha etkili olduğunu düşünüyorum.” KE3, çocuğun din eğitiminde eşinin katkılarını değerler eğitimi bağlamında değerlendirmektedir. Eşinin söz ve davranış birliği ile rol model olduğunu düşünen

katılımcı, davranışın daha önemli olduğunu, eşinin de çocuğuna din eğitimi verirken söylemden çok eylemle bunu sağladığını vurgulamaktadır.

“Çocuğa izleteceğimiz videoları o seçiyor, öğreteceğiz konuları o belirliyor. Onun çabası olmasa ben hiçbir şey yapamam. Çocuğun eğitilmesi tek başına yapılacak bir şey değil. Annenin ve babanın beraber hareket etmesi gerekiyor. Bizde daha çok annenin yardımı oluyor. Ben de destek olmaya çalışıyorum.” (KE6) Katılımcıya göre çocuk eğitimi tek ebeveyn tarafından yürütülemez. Burada anne ve baba birbirlerine destek olmalı ve beraber hareket etmelidirler.

Çocuklarının din eğitiminde eşlerinin katkıda bulunmadığını belirten KK9 ve KK11 ifadeleri şu şekildedir:

“Katkıda bulunmuyor, çünkü çok uzun süreli çalışıyor ve anlatacak, öğretecek kadar dini bilgisi yok.” (KK9) KK11’ bu ifadelere yakın cümleler kurmakta, bu konuda KK9 ile aynı düşüncüyü paylaşmaktadır: *“Eşim çalışıyor her gün. O yüzden hep ben ilgileniyorum.”*

Katılımcılara, çocuklarının din eğitimi sürecinde olumlu yahut olumsuz etkilendikleri örnek şahsiyetler olup olmadığı sorulmuştur. Katılımcılardan 10 kadın ve 4 erkek çocuklarının din eğitiminde tavsiye aldıkları olumlu yahut olumsuz örneğin olmadığını belirtmiştir (KE2, KE5, KE7, KE8, KK1, KK3, KK11, KK12, KK13, KK14, KK15, KK16, KK17, KK10). Geriye kalan katılımcılardan 7’si olumlu örneklerin olduğunu belirtirken (KE1, KK2, KK4, KK5, KK6, KK8, KK9), KK7 ve KE3 hem olumsuz hem de olumlu örneklerin olduğunu aktarmıştır.

Çocukların din eğitiminde olumlu örneklerle karşılaştığını belirten bazı katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Büyüklelerimizden, eğitim aldığım kurumlardan. Onların metodunu devam ettirmeye çalışıyorum. Ancak bir insanı bütünüyle örnek alınmasına karşıyım. Sonuçta insani boyutta herkes hata yapabilir. Dolayısıyla burada önemli olan örneklemeye devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Çocuklarımın da bir insanla bütünüyle örnek almasını istemem. Ben de kendi hocalarımı örnek alırken ilmi kısmını alıp ahlaki anlamda kötü kısımlarını almamaya gayret ettim. Dolayısıyla çocuklarımın da bu şekilde büyümelerini isterim.” KK6’nın ifadelerinden çocuklarına din eğitimi verirken yetiştirdiği

ortamda bulunan hocalarının örnekliliğini takip ettiği görülmektedir. Katılımcının dikkat ettiği husus, hocaların bütün yönlerini tamamıyla örnek almayıp, belli bir süzgeçten geçirerek örnek almasıdır. KK9 ve KK4 de çocuklara din eğitimi verirken tavsiye aldıkları kişilerin, yetiştikleri kurslardaki hocaları olduğunu aktarmaktadırlar.

Katılımcılardan KK5 çocuklarının din eğitimi sürecinde pedagoğlardan, kitaplardan, yazarlardan ve ailesinden beslendiğini ifade etmektedirler. KK5 olumsuz örnekleri değerlendirirken dini eğitim almayan akrabalarının ona farkındalık kazandırdığını, bunun kendisini araştırmaya sevk ettiğini belirtmiştir. Katılımcı olumlu örnek olarak babasını görmektedir. O, çocuklarına babasının onun eğitiminde yaptığı gibi kitap okuma saatleri uyguladığını da aktarmıştır:

“Olumsuz örnek olan kişi yok aslında. Din eğitimi hiç almamış veya dini hassasiyetleri olmayan akrabalarım bana farkındalık kazandırdı. Ben böyle olmamalıyım, öğrenmem çalışmam lazım dedim. Ama olumlu olarak babamı örnek alıyorum. Aynı zamanda akademisyenleri, çocuk yazarlarını, pedagoğları takip ediyorum. Alişan Kapaklıkaya, Hatice Kübra Tongar, Sıtkı Arslan gibi eğitimcilerin tavsiyelerini uygulamaya, örnek almaya çalışıyorum. Babam gibi çocuklarımla okuma saati yapıyorum. Her gün olmasa da haftada bir veya iki gün tekrarlamaya çalışıyorum. Eğitimcilerin tavsiyesiyle öğreteceğim şeyleri oyuna dökmeye çalışıyorum.” (KK5)

KK5’in çocuğunun din eğitimi sürecinde tavsiye aldığı yazarların din eğitimcisi yahut ilahiyat fakültesi mezunu olmamaları dikkat çekmektedir. Adı geçen yazarların sosyal medyayı aktif kullanmaları ve kitle iletişim araçları yoluyla geniş gruplara hitap edebilme imkânı bulmuş olmaları birçok ebeveyn tarafından tanınmalarına sebep olmuştur. Bahsi geçen yazarlar okuyucularıyla konferans, söyleşi, imza günü gibi programlarla etkileşim halindedirler. Öznel bir yorum olarak ebeveynlerin bu yazarları tercih etme sebepleri arasında sosyal medyada hayatlarına dair paylaşımlarıyla okuyucunun zihninde oluşan samimi tablodan ve söz konusu -okuyucu-yazar etkileşimi- etkileşimden doğan duygusal yakınlığın yer aldığı söylenebilir.

Din eğitiminde tavsiye aldıkları olumlu örnekler olduğunu belirten diğer katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Çevremde gördüğüm, İslami hassasiyetleri olan insanlardan örnek aldım. Etkileşim halinde olduğum, komşuluk ilişkilerinden, arkadaşlık ilişkilerinden gibi birçok yönden onlardan faydalandık. Ahlaki anlamda onları örnek aldım bazen.” (KE1)

“Tavsiye aldım olumlu örnekler oldu. Seneler önce İstanbul'da bir seminere katılmışım çocukların din eğitimiyle alakalı. Oradaki yöntemler hoşuma gitmişti. Mesela Allah'ı çocuğa anlatırken ve din eğitimi verirken daha çok olumlu bir şekilde. Mesela güzel bir iş yaptığı zaman karşılığında mükâfatın cennet olacağını, güzel bir iş yapanın güzel işlerle karşılaşacağına, kötü bir iş yaparken cehennemden bahsetmek yerine bunun güzel bir davranış olmadığını, biraz daha cennet örneğinin de ön planda tutmamız gerektiğini orada anlamışım.” (KE3)

Çocuğun din eğitiminde olumlu ve olumsuz örnekler olduğunu belirten KK7 olumsuz örneği açıklarken:

“Komşularımdan birkaç kez gözlemlediğim olumsuz örnekler oldu. Benim şiddet konusunda kesinlikle toleransın yoktur. Birkaç kez onların çocuklarına şiddet uyguladıklarını ve bir kez oğlum sözünü dinlemediğini de bana ‘Bir tane yapıştır, al içeriye, niye küçücük çocuğa dil dökmekle uğraşıyorsun?’ dediklerine şahit oldum. Tepkim zaten sertti. Ama olumsuz örnek olarak bunları örnek verebilirim.” ifadelerini kullanmıştır.

4.1.4. Çocuğun Din Eğitimde Takip Edilen Yol ile İlgili Bulgular

Eğitiminde başarıyı etkileyen birçok etmen bulunmaktadır. Bunların başında cinsiyet, yaş gibi bireysel farklılıklar gelmektedir. Her çocuğun ilgi alanları, anlayış kabiliyeti farklıdır. Ebeveynler tarafından bu özelliklerin bilinmesi, eğitimde çocuğun öğrenme potansiyelini geliştirecek yönde yollar izlemeleri için büyük önem taşımaktadır. Katılımcılardan KK4 çocuklarda bireysel farkların gözetilmesi ilkesini şu sözlerle vurgulamıştır: *“...İnsanlar farklı mizaçta olduğu için standart eğitime karşıyım aslında. Osmanlı zamanında medreselerin kapılarına:” Hiçbir kuşa yüzmeyi hiçbir balığa uçmayı öğretmeyiz.” yazarlarmış. Keşke eğitim bunun gibi olsa günümüzde de. Her insanın karakterine göre bir eğitim düzeni olsa. Benim dört evladım var, dördünün de mizacı, anlayış kabiliyeti farklı. Oysa anneleri babaları bir. Evde aynı şeyleri yiyip içiyorlar.*

Evlatlar arasında bile böyle ise, standart bir eğitim o kadar çocuğun hepsini eğitebilir mi?”.

Ailede çocuklar arasında bireysel farklılıkların din eğitiminde kullanılan yöntemlere etkisini saptamak için katılımcılara: *“Çocuklarınızın din eğitiminde aynı yöntemleri mi kullandınız? Kız ve erkek çocuklarınızın din eğitimi sürecinde farklılıklar oldu mu?”* sorusu yöneltmiştir. 9 katılımcının 4-6 yaş aralığındaki çocuğu ilk çocukları olduğu için bu soruya cevap vermemişlerdir. Diğer katılımcılar ise; cinsiyet, çocuk sırası ve çocuğun karakter yapısının din eğitiminde belirledikleri yolu etkilediğini vurgulamışlardır.

Çocuk eğitimin de cinsiyet farklılığının ve çocuk sırasının etkisine dikkat çeken KK2, bu düşüncesini: *“Din eğitimi verirken de oğlumda zorlandım. Yeni anne olduğum için nasıl bir yol izleyeceğimi, neler yapacağımı tam olarak bilmiyordum Şu an kızımın din eğitimde daha rahat hareket ediyorum. Tecrübem oluştu, ne yapacağımı, hangi kitabı okutacağımı, neyi izletip neyi izletmeyeceğimi biliyorum.”* sözleriyle açıklamıştır. KK2 ile aynı fikirde olan KK14: *“İlk çocuğumda şaşkın gibiydim. Tek derdim onun sağlıklı olması, yemek yemesiydi. Dini bir şeyler öğretince: ‘Günah, Allah sevmez, yakar.’ diyordum. Sonra bunun yanlış olduğunu öğrendim, şimdi yapmıyorum kızıma.”* ifadeleri ile düşüncesini desteklemiştir. KK3’te diğer çocuğu ile şu an 4-6 yaş aralığında olan çocuğunun eğitim sürecindeki deneyimini: *“İki çocuğumda erkek ama bazı farklılıklar oldu ikisini de yetiştirirken. İkinci de daha deneyimliydim. İkinci çocuğumda daha sakin ve sabırlıydım. Davranışsal olarak değiştiğim için daha kolay öğretebildim. Mesela küçük oğluma Sübhaneke duasını öğretirken yeri geldi üzerini değiştirirken, yeri geldi oyun oynarken öğrettim. İlk oğlumda bu kadar net değildim, hemen pes ediyordum.”* cümleleri ile aktarmıştır. KE1: *“Tabi ki ilk çocuğumuz olması hasebiyle bazı tecrübesizlikler yaşadık. İkinci çocuğumuzda bunları daha düzenli kılmaya çalıştık. Uyarılması, dikkat edilmesi gereken noktaları daha yoğurarak, ağırlaştırarak verdik ikinci çocuğumuza.”* sözleriyle yukarıda sözü edilen düşünciyi desteklemektedir.

Katılımcıların paylaşımlarına bakıldığında ilk ebeveynlik deneyiminden doğan tecrübe eksikliğinin çocuğun eğitim sürecine de yansıdığı görülmektedir. Ebeveynler ilk çocuklarının eğitim süreçlerinde gözlemledikleri olumsuz izler bırakabilecek yöntemleri diğer çocuklarında denemekten kaçınmaktadırlar. Anne-babalığın ilerleyen yıllarında

kendilerinde davranışsal değişimler gerçekleştiğini ve bu değişikliklerin çocuğun eğitim sürecine etki ettiğini düşünen katılımcılar, ikinci, üçüncü çocuklarında daha bilinçli yöntemlerle eğitim verdikleri kanaatindedirler.

Çocuklarının din eğitimi için eğitim kurumlarını tercih eden katılımcıların birçoğunun bundan önceki çocuklarını da din eğitimi kurumuna gönderdikleri saptanmıştır. VE8: *“Büyük çocuğumu da göndermiştim Kur’an Kursuna. Orası daha disiplinli olduğundan eve göre iyi öğreniyor.”* ifadeleriyle bu tezi desteklemektedir.

KK9’da okul öncesi dönemde olan çocuğu gibi diğer çocuklarını da din eğitim kurumuna gönderdiğini fakat eğitim sürecinde çocukların cinsiyetlerinden kaynaklanan birtakım farklılıklar olduğunu vurgulamıştır: *“...Diğer çocuklarımı da kursa göndermiştim, hatta onlar yatılı kurslara gittiler. Sadece kız çocukları daha sakin oluyor, onlara ders çalıştırmak daha kolay oluyordu. Ama oğlumu ikna etmek için biraz daha zorlanıyorum.”* Katılımcılardan KK5 ise henüz kız ve erkek çocuğu arasında yöntem farkı gözlemediğine fakat ilerleyen yıllarda bu farkın yöntem seçimini etkileyeceğini düşünmektedir: *“Oğlum henüz çok küçük olduğu için bu farklılığı tam anlayamıyoruz. Ama muhtemelen eğitim süreçlerinde farklılıklar olacak. Oğlum üç yaşında olmasına rağmen bazen babası kucağında camiye götürüyor. Hatta takkemiz bile var. Belki çok büyük farklar olmayacak ama az da olsa farklı eğitim yöntemleri kullanacağız gibi duruyor.”*

4.2.ÇOCUĞUN DİN EĞİTİMİNDE KULLANILAN KAYNAKLAR

4.2.1. Çocuğun Din Eğitiminde Kaynak Kullanma İhtiyacı ve Kullanılan Kaynakların Katkısına Dair Bulgular

Katılımcılara yöneltilen *‘Çocuğunuzun din eğitimine katkı sağlamak amacıyla (Basılı-görsel bilgisayar destekli internet vb.) farklı kaynaklara ihtiyaç duyuyor musunuz?’* sorusuna bütün katılımcılar ihtiyaç duyduklarını belirtmiştir. *‘Bu kaynaklar arasından en fazla hangi kaynağı tercih ediyorsunuz, neden?’* sorusuna verilen cevaplar tablo 4 de verilmiştir.

Basılı-Görsel Yayınlar	Dijital Kaynaklar (TV-Bilgisayar Destekli vb.)
KK2, KK5, KK6, KE4, KE5, KK11, KK14	KK1, KK9, KK10, KE1, KE3, KE6, KK3, KK4, KK7, KK12, KE2, KK8, KK12, KK13, KK15, KK17, KE7, KE8, KK16

Tablo 4: Ebeveynler tarafından en fazla tercih edilen kaynak

Yukarıdaki tabloya bakıldığında dijital kaynakların tercih edilme oranının diğer kaynaklara göre daha fazla olduğu ortaya çıkmaktadır. Dijital kaynakları kullanan katılımcılardan bazıları aynı zamanda basılı-görsel materyallerden de yararlanmaktadırlar. (KK10, KE1, KE3, KE6, KK3, KK4, KK7, KK12)

Basılı- görsel yayınları en fazla kullanan katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“Peygamberimizin hayatını anlatan kitaplar okuyoruz, farklı kitaplara ihtiyaç duyuyoruz. En fazla kitapları kullanıyoruz. Kitaplar basılı, somut kaynaklar. Elle dokunabileceğim, daha sonra da kullanabileceği bir kaynak. İnternette farklı şekilde olumsuz şeylerle karşılaşabilir. Dini yanlış öğrenebilir, öğrendikleri kendisine zarar verebilir. Kitapları kendisi de seviyor. Okuyamıyor ama dikkatini çekiyor.” KE4 çocuğun din eğitiminde daha çok basılı kaynakları tercih ederken dijital kaynaklardan internet kaynaklarını zararlı görmektedir. KK11 de bu konuda KE4 ile aynı fikirdedir:

“Kitaplar insanların en büyük dostu. Ben hem işim gereği hem de sevdiğim için kitaplarla çok haşır neşirim. Çocuğumu da küçüklüğünden beri kitaplarla büyütüyorum. Hareketli videolar çocukların beynini donuklaştırabiliyor ama kitaplar hayal güçlerini artırıyor” (KK11)

“Dergilerden, sinevizyonlardan yararlanıyoruz. Özellikle D.İ.B yayınlarının çıkardığı aile ve çocuk dergilerinden düzenli olarak yararlanıyoruz, zaten aboneyiz. Dergileri çok seviyor çocuklar işlerinde boyamalar, eşleştirmeler, resimler var. Dini kitaplar da alıyoruz bazen. Kurum din eğitimi veriyor, ama bu eğitimi hem pekiştirmek hem de kalıcı hale getirmek için ya da ahlakına yansıtmak için evde de kaynak kullanmaya ihtiyacımız oluyor. Ben genellikle eğitimcilerin kullandığı yöntemleri din eğitimine uyarıyorum. Mesela sevdiğim bir akademisyenin bir milli bayramı kalıcı hale getirmek için kullandığı oyunları, teknikleri dini bayramlar ya da mübarek gün ve

gecelemi uyarlayarak kullanıyorum.” (KK5) Katılımcının ifadelerine bakıldığında çocuğun din eğitiminde ağırlıklı olarak basılı kaynaklardan dergileri tercih ettiğı, bu yayınların aynı zamanda çocuklar içinde ilgi çekici olduğunu düşündüğü görülmektedir. Katılımcının aynı zamanda bu yayınlardan edindiğı yöntemlere farklı yorumlar getirerek çocuklarının din eğitiminde kullandığı saptanmaktadır.

Çocukların din eğitiminde en fazla dijital kaynakları kullanan katılımcılar bu kaynakları tercih etme sebeplerini şu cümlelerle açıklamışlardır:

“Öğrenmesi için çizgi filmleri izletiyorum. Dikkatini çekiyor, sıkılmadan izleyebiliyor. Televizyonda bazı kanallarda İslami çizgi filmler var, genellikle birlikte onları izliyoruz. İnternette de şarkılar, videolar izliyoruz.” (KK9)

“Videolardan yararlanıyoruz. En fazla internette faydalanıyoruz. İnterneti kullanmak hem daha kolay hem de daha hızlı. Çocuğumun dikkatini de en çok internetteki videolar çekiyor. Kuran harflerini de bu çizgi filmleri izleyerek öğrendi. Kitap okuyunca video izlediğı süre kadar uzun durmuyor. Boyama yaparken de eğleniyor ama yeteri kadar öğrenmiyor. O nedenle videolardan daha çok yararlanıyoruz. Şarkıları dinlemesi de öğretici oluyor. Şarkıları birkaç kez dinleyince ezberliyor, böylece oradaki bilgileri de öğrenmiş oluyor. Evde hamur oynarken, koştururken ya da uykuya geçerken bu şarkıları devamlı dinletiyoruz. (KE6)

“Sosyal medya ya da görsel basından yararlanıyorum. En fazla görsel basından yararlanıyorum. Çünkü ulaşması daha pratik. Oradan aldığım hizmete devam edebiliyorum. Ama kitaptan veya diğer kaynaklardan yarım kalabiliyor. Ama internette açtığımı durdurup tekrar kullanabiliyorum.” (KE2)

“En çok internette, YouTube’dan. Duaları birkaç kez tekrar eden videolar var. En çok onları kullanıyoruz genelde onlardan çalışıyoruz. Çoğunlukla internetteki videolardan yararlanıyorum.” (KK3)

Katılımcıların dijital kullanmalarındaki temel sebeplerin; buradaki animasyonların çocuk için dikkat çekici, katılımcı için kolay ulaşılır olması, öğreticiliğinin yüksek olduğu düşüncesi olduğu görülmektedir.

Dijital kaynaklardan çizgi filmler çocuğun hem ruhuna hem de aklına hitap etmesi sebebiyle çocuğa ulaşmanın en kolay aracı olarak görülmektedir. Zaman zaman

çocuğun yaşadığı hayattan parçaları çizgi filmlerde görmesi ve zıt kavramların çocuğun seviyesine inilerek dinlendirici ve eğitici üslupla işlenmesi de çizgi filmlere olan dikkati ve izleme isteğini artırmaktadır.¹⁶¹ Katılımcılar çizgi filmlerden faydalanırken içeriklerinin çocuğun din eğitimi destekler nitelikte olmasına dikkat etmektedirler. En fazla TV kanallarından faydalandığını ifade eden katılımcılardan KE3 bu kaynaktan yararlanırken kullandığı yayınları da örneklendirmiştir: “Mesela diyanet TV’nin çizgi filmleri var, orada bir takım din değerler eğitimi dolaylı olarak anlatılmış ve çocuğun bilinç altına yerleştirilmiş oluyor. TRT çocuk da aynı mesela. TRT çocukta ‘Rafadan Tayfa, Elif ve Arkadaşları’ var. ‘Şeker Hoca’ var Diyanet TV’de.”

Yapılan araştırmalarla Diyanet TV’nin yayınladığı çizgi filmlerin çocukların dini, bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerine katışı sağladığı saptanmıştır. Diyanet TV’de yayınlanan Dedemin Öyküleri, Şeker Hoca, Yusuf’un Dünyası gibi çizgi filmler çocuklar için olumlu dini figürler oluşturma gayretindedir. Aynı zamanda bu yayınlar ibadetlerle ilgili temel bilgileri de içermektedir.¹⁶²

4.2.2. Çocuğun Din Eğitiminde Ebeveynleri Kaynak Seçimini Etkileyen Faktörlere Dair Bulgular

Katılımcılara, çocuklarının din eğitimi sürecinde kaynak seçiminde zorlandıkları hususları ve onları kaynak seçiminde yönlendiren etmenleri tespit etme amacıyla: “*Hem kendiniz hem de çocuğunuz için kaynak seçiminde yaşadığınız zorluklar var mı? Sizi kaynak seçiminde yönlendiren etmen nedir, bu kaynakları nasıl belirliyorsunuz?*” sorusu yöneltilmiştir. 3 katılımcı (KE6, KE7, KK11) dışında tüm katılımcılar kaynak seçiminde zorlanmadıklarını, kaynakların çok çeşitli ve ulaşılabilir olduğunu ifade etmişlerdir.

KE6 kaynak seçiminde karşılaştığı zorluğu: “*İçeriğinin doğru olup olmadığını kestirmek en zorlandığımız nokta. Bazen hepsini baştan sona izleyemiyoruz. İçeriği doğru mu yanlış mı kontrol etmeden izletebiliyoruz. Bu yüzden güvenilir kaynaklar bulabilmek en zorlandığımız noktalardan biri.*” cümleleri ile ifade etmiştir. KK11 de kaynak

¹⁶¹ Recep Demir, *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 35-37.

¹⁶² Çinemre, “Diyanet TV Çizgi Filmlerinin Din Eğitimine Katkısı Açısında İncelenmesi”, 104.

seçiminde doğru kaynağa ulaşma noktasında zorlandığını dūřunen katılımcılardandır: *“Doęruyu anlatmıyor her kanal. Seçmek bazen zor oluyor. Dinin oyunların içine bile bilinç altını etkileyen kōtū şeyler koyabiliyorlar biz fark etmeden.”* KE7 ise çocuğun seviyesine uygun kaynakları seçme hususunda zorlandıklarını vurgulamışlardır: *“Kursa gōndermedięim için izleteceğim şeyleri biz seçiyoruz. Hangisinin yaşına uygun olacağını bazen belirleyemiyoruz.”* (KE7). Gōrōldūęu gibi kaynak seçiminde zorlanan katılımcılar, doğru bilgi akışını sağlayan kaynağı tespit etme ve çocuğun seviyesine uygun kaynakları belirleme noktasında zorluk yaşamaktadırlar. Buradan hareketle bu katılımcıların kaynak seçerken doğru bilgi içermesi ve çocuğun seviyesine uygun olması şeklinde iki temel hususa dikkat ettikleri dūřünülebilir. Kaynak seçiminde zorlanmayan katılımcıları da kaynak seçimine yōnlendiren etmen doğru bilgi içermesidir. KK7 bu gōrūřünü: *“Doęru kanal olmasına dikkat ediyorum. Çocuklar kopyala yapıştırı çok iyi yapıyorlar. O nedenle doğru videolar bulmaya çalışıyorum. Biz fark etmeden de subliminal mesajları alabiliyor. Açılan videoyu onunla takip etmek gerekiyor.”* şeklinde ifade etmiştir.

Katılımcıları kaynak seçerken etkili olan diğer unsurlar; inanılan değerlerle çelişmemesi, oğretici ve ulaşılmasının kolay olması, aynı kaynağı kullanan diğer ebeveynlerin yorumları, kaynağın kullanıcıya gūven vermesidir. Katılımcıların bu etmenlerle ilgili ifadeleri řu şekildedir:

“Yōnlendiren etmen de ulaşımının kolay olması ve dikkat çekici olması. Faydalı olacağını dūřündūęüm videoları açıyorum, birlikte izliyoruz. Kitaplarda da genellikle belli başlı yayınları almaya çalışıyorum. Yorumlarını okuyorum, elime alıp bakıyorum.” (KK3)

“Seçerken yazarlara bakıyorum. Ehl-i sūnnet çizgisinden kopmamış yazarları tercih etmeye çalışıyorum.” (KE4)

“Genellikle gūvenilir olmasına, inandığımız değerlerle eliřmemesine dikkat ediyoruz. Kaynakların dikkat çekici olması, çocuğumuzun yaşına uygun olması, oğreticiliğinin yōksek olmasına dikkat ediyoruz.” (KK5)

“Kaynakları seçerken, kitapları alırken ōnce yorumlara bakıyorum. Annelerin yorumlarına dikkat ediyorum. Telegramda ve WhatsApp 'da kaynaklarla ilgili annelerin kurduğu gruplar var, bu gruplara ūyeyim. Orada istişareler yapıyoruz. Kitabı aldıktan

sonra kendim okuyorum, sonra anlatıyorum. Beğenmediğim kısımlar varsa oraları değiştirip farklı cümleler kuruyorum. “(KK2)

4.2.3. 4-6 Yaş Din Eğitiminde Kullanabilecek Kaynakların Yeterliliğine Dair Bulgular

Katılımcılara, 4-6 yaş din eğitiminde kullanılabilecek kaynakların yeterliliğine dair görüşlerini tespit etmek amacıyla: “4-6 yaş din eğitiminde kullanılabilecek kaynakların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Verilen cevaplar tablo 5’le aktarılmaktadır.

Yeterli	Yetersiz
KK1, KK3, KK6, KK11, KK12, KK13, KK16, KK17, KE1, KE4, KE6	KK2, KK4, KK5, KK7, KK8, KK9, KK10, KK14, KK15, KE2, KE3, KE5, KE7, KE8

Tablo 5:4-6 Din Eğitiminde Kullanılabilecek Kaynakların Yeterliliğine Yönelik Görüşler

Tabloda görüldüğü üzere katılımcılardan erkek ebeveynlerden 3’ü kaynakları yeterli bulurken, 5’i bu kaynakları yetersiz bulmaktadır. Kadın katılımcılara bakıldığında 8’i kaynakları yeterli görürken, 9’unun kaynakları yetersiz bulduğu görülmektedir.

Kaynakların yeterli olmadığını düşünen bazı katılımcılar aynı zamanda geliştirilmesi gerektiğini de düşünmektedirler:

“Kaynakların yeterliliği olmadığını ve geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Herkes kitaplara dergilere ulaşamıyor olabilir. Çocukların en ilgisini çeken şey televizyon. Fakat televizyon da onlara hitap eden dini yayınlar çok az. Oysa sinevizyonlar, çizgi filmler çocuklar için daha kalıcı oluyor. Bu nedenle görsel-işitsel kaynakların geliştirilmesi, yeni kaynaklar eklenmesi gerektiğini düşünüyorum.” (KK5)

Katılımcı çocuklara hitap eden dini içerikli TV yayınlarının çeşitliliğinin az olduğundan yakınmaktadır. Bu yayınlara yenilerinin eklenmesi gerektiğini düşünen katılımcı, TV yayınların çocuklar için en ilgi çekici kaynak olduğunu vurgulamaktadır. KK2’de bu hususta KK5 ile aynı görüştedir:

“Animasyonlarda eksiklikler var. Yeteri kadar kaliteli çizgi film bulmakta zorlanıyoruz. Diyanet TV’nin programlarını takip ediyoruz, ama orada da yeterli çizgi film olduğunu düşünmüyorum.” (KK2)

Çocukların din eğitiminde kullanılacak kaynakları yetersiz bulan katılımcılardan bazıları kaynakların geliştirilmesi ile ilgili önerilerde bulunmuştur:

“Kaynakların tanıtımı noktasında eksik kalındığını düşünüyorum. Bunların tanıtımı çok fazla yapılmıyor, kullanım alanı da şehirden şehre değişiyor diye düşünüyorum. Ama daha fazla animasyon ya da çizgi film olabilir. Normal çizgi filmler çok daha fazla, çok daha ilgi çekici. Diyanet TV’de bir ara sürekli yayın yapan dini bir çizgi film oldu diye hatırlıyorum. Bunlar sürekli ve daha fazla olabilir.” KK3 mevcut kaynakların tanıtımının iyi yapılmadığını düşünmektedir. Ayrıca katılımcıya göre dini içerikli olmayan çizgi filmlerin sayısı fazla olduğu için onlara ulaşım daha kolay olmaktadır. Katılımcı dini içerikli çizgi filmlerin de sayısının arttırılması gerektiğini düşünmektedir. KK3 gibi var olan çizgi filmlerin dini içerikli bir biçimde zenginleştirilmesi gerektiğini düşünen KK7’nin ifadeleri şu şekildedir:

“Eğer normal çizgi filmler sık yayınlanan biliyorsa, dini içerikli çizgi filmler de yayınlanabilir sık sık. Özellikle TRT’de yayınlanan çizgi filmleri seviyoruz, izliyoruz. Orada ilgi çekici dini çizgi filmler yayınlansa güzel olurdu. Çünkü çocukların dikkatini çekiyor, seviyorlar.” (KK7)

KE3 de bu kaynakların nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi gerektiğini düşünen katılımcılardandır:

“Hayır kesinlikle yeterli değil. Çünkü bu konuda çalışma yapan kurumlar az, üretilen kaynaklar çok daha az, yeterli bulmuyor yani geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Yani hem nitelik anlamında da hem nicelik anlamında birtakım fazlalaştırma gerekli olduğunu düşünüyorum.” (KE3)

Katılımcılardan KE2 ve KE5 ise teknolojinin sürekli geliştiğini buna göre kaynakların sürekli güncel tutulması gerektiğini düşünmektedir:

“Bu noktada hiçbir zaman yeterli var diyemeyiz. Çünkü teknoloji sürekli gelişiyor. Güncelliğini korumalı.” (KE2)

“Geliştirilebilir, zenginleştirilebilir. Bu anlamda zenginliğin, çeşitliliğin faydalı olacağı kanaatindeyim.” (KE5)

Dijital kaynakların aksine, basılı yayınların eksik olduğunu ifade eden KK10 bu görüşünü: *“Bence yeterli değil. Geliştirilmesi lazım. Eksik olan bence kitap. Yani kitap eksik, masal kitabı falan. Sonra normal bebeklerin, benim çocuğumun yaşına uygun yok. 4 yaşına uygun yok. Daha böyle üst seviyede oluyor. Genelde bir de din eğitimi çok soyut olduğu için onların yaşına uygun olması lazım. Biraz somutlaştırmak adına lazım. Eksik olduğunu düşünüyorum.”* cümleleri ile ifade etmiştir. Katılımcının ifadelerine bakıldığında kendisi din eğitimi alanını soyut bir alan olarak gördüğü, bu alanla ilgili bilgiler verirken çocukların yaşına uygun seviyede kitaplar bulmakta zorlandığı göze çarpmaktadır.

KK4 diğer katılımcılardan farklı olarak çocukları tamamen internet kaynağından uzak tutmak gerektiğini düşünmektedir. Katılımcı kaynakları değerlendirirken öneri olarak; çocukların ilişki içinde olduğu dijital oyunlara dini figürlerin konulmasını sunmaktadır:

“Yeterli değil, ilahiler bile çalgılı. Daha fazla görseller olabilir. Mesela çocukların oynadığı bilgisayar oyunları var. Onlar dini bilgilerle donatılabilir. Youtube kanalları var saçma sapan. Bu tarz kanallar olabilir. Mümkün olsa da çocukları tamamen engelleyebilmek internetten. Ama mümkün değil. Keşke en azından daha doğru şeyler öğretebilsek. (KK4)

Katılımcılardan din eğitiminde kullanılabilecek kaynakların yeterli bulanlardan bazılarının ifadeleri şu şekildedir: *“Yeterli olduğunu düşünüyorum. Bir sürü video var, boyama var, oyuncak var... Din eğitimi verilmek isteniyorsa ulaşılabilir, alınabilecek ucuz, pahalı bir sürü kaynak var. Televizyondan bile izlenebiliyor, internet zaten hep elimizin altında. Çeşitli kurslar kreşler var. Yazın camilerde de eğitim veriliyor. Bu nedenle kaynak konusunda sıkıntı yaşanabileceğini düşünmüyorum.”* (KE6) Katılımcı, çeşitli kurum ve kuruluşlar, kitaplar çizgi filmler gibi pek çok kaynağa ulaşımın kolay olduğu ve kaynakların yeterli olduğunu düşünmektedir. Bu teze katılan KE1: *“Yeterli olduğunu düşünüyorum, günümüzde yeterli. Biz iki çocuğumuzla da 4-6 yaş dönemini gözlemledik. O dönemle bu dönem arasında farklar var. Onun döneminde bu kadar kaynak yoktu, ama şu anda imkanlar arttı.”* Cümleleriyle KE6’yı desteklemektedir.

Katılımcı aynı zamanda bir önceki çocuğun din eğitimi döneminde kaynakların çeşitliliği konusunda sıkıntı yaşarken şu anda 4-6 yaş aralığında olan çocuğunun din

eğitiminde böyle bir problem ile karşılaşmadığını ifade etmektedir. KK6 da son yıllarda çocuğun din eğitimi konusunda kaynakların arttığını kurumlarda çalışan öğretmenlerin donanım ve ilgi bakımından yeterli olduklarını düşünmektedir. Kendi çocukluk döneminde kaynakların yetersiz olduğu, ama çocuklarının bu anlamda şanslı olduklarını ifade etmektedir: *“Evet son yıllarda 4-6 yaş için açılan kurslar ve buralarda çalışan öğretmenler son derece donanımlı ve ilgili. Yazılan kitaplar, sinema dünyası, yaz kuran kursları çok güzel bir şekil de ilerliyor. Bizim küçüklüğünüzde maalesef böyle yerler yoktu. Ama çocuklarımız bu açıdan çok şanslılar. Ama burada önemli olan anne ve babanın bilinçli olması. Vesile olanlardan Allah razı olsun.”*



SONUÇ VE ÖNERİLER

Okul öncesi eğitim bireylerin kişilik gelişimini etkilemektedir. Kişilik özelliklerinin birey yaşantısının temelini oluşturduğu düşünüldüğünde okul öncesi eğitimin önemli olduğu sonucu çıkmaktadır. Gelişim bir bütündür ve gelişim alanları birbirini etkilemektedir. Buradan hareketle dini gelişimin bilişsel ve ahlak gelişimi gibi diğer alanlardan bağımsız olduğu düşünülemez. Birbiri ile ilişkili olan din ve ahlak gelişimi ilk olarak ailede başlamaktadır. Ailenin okul öncesi dönem din eğitiminde kullandığı yöntem ve kaynaklar çocuğun dini gelişimini etkilemektedir. Çalışma; okul öncesi dönem çocuğu olan ailelerin din eğitimde kullandıkları kaynakları, bu kaynakların çocuğun din eğitime katkısına dair ebeveyn görüşlerinin tespitini, 4-6 yaş dönemi din eğitiminin veliler için gerekli gerekliliğine dair ebeveyn görüşlerini içermektedir.

Çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmış ve yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Çalışmaya 18 yaşından büyük, 4-6 yaş aralığında çocuğu olan 25 katılımcı dahil edilmiş, kişisel bilgileri içeren sorulan dışında çalışmanın amacına yönelik toplam 16 soru sorulmuştur.

Çalışmanın ilk kısmında 4-6 yaş çocuklarının gelişim özelliklerine, 4-6 yaş din eğitimine dair genel bilgilere, din eğitimi sürecinde dikkat edilmesi gereken hususlara ve din eğitiminde kullanılabilecek kaynaklara yer verilmiştir. Bulgular kısmında ise katılımcılardan görüşme esnasında elde edilen veriler aktarılmış ve yorumlanmıştır.

Elde edilen veriler, 4-6 yaş aralığında çocuğu olan katılımcıların din eğitimini gerekli gördüğünü ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin din eğitimini gerekli görme nedenleri: dinin hayatı anlamlandırmada önemli rolü, din ve ahlak eğitiminin paralel görülmesi, dinin hayatın tüm alanlarını etkilediği, bu nedenle çocuğun toplumla uyumlu hale gelmesi için din eğitimi alması gerektiği, ailenin inandığı değerlerin çocuk tarafından da benimsenmesinin istenmesi, ebeveynlerin ahiret inancından doğan, öldükten sonra arkalarından dua eden bir nesil bırakma arzusu olarak sıralanabilir.

Katılımcıların büyük kısmının çocuk gelişim alanının özel bir alan olduğu ve pedagojik formasyon gerektirdiği, yalnızca din eğitimi olarak çocuk yetiştirilemeyeceğini düşündükleri saptanmıştır. Bu bağlamda kendilerinin aldıkları din eğitimi çocuk yetiştirmede yetersiz görmektedirler. Eğitim fakültesi lisans mezunu olup pedagojik

Formasyonu olan ve çocuk gelişimi alanında ön lisans mezunu ebeveynlerin de aynı düşüncede olması sadece eğitim bilgisinin de sağlıklı bir din eğitimi vermede yeterli olmadığını bunun için dini bilginin gerekli görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Ebeveynler kendi din eğitimlerinde ailelerinin kullandıkları yöntemlerin bir kısmının aynen kullanılabilir olduğunu, bir kısmının ise geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler. Ebeveynlerin kendi din eğitimi süreçlerinde ödül-ceza yönteminin şiddetin ayarlanamaması ve seviyeye göre konu seçiminin yapılamamasından doğan olumsuz izleri hatırladığı ve bu yöntemleri çocuklarına uygulamaktan kaçındıkları tespit edilmiştir. 4-6 yaş aralığındaki çocuğun kardeşler arasındaki sıralaması da din eğitiminde kullanılan yöntemleri etkilemektedir. Ebeveynlerin ilk çocukları olmalarından kaynaklanan yöntem hatalarını diğer çocuklarında yapmaktan kaçındıkları görülmüştür.

Çocukların din eğitimine ağırlıklı olan ebeveynin anneler olduğu saptanmıştır. Bu duruma neden olan etmenlerin başında araştırmaya katılan annelerin çalışma durumları gelmektedir. Ev hanımı olan anneler çocuklarla daha fazla vakit geçirmekte, din eğitimleri ile babalara oranla daha fazla ilgilenmektedirler. Diğer bir neden ise babaların, çocukları ile annelerinin daha iyi iletişim kurduğunu düşünmeleri ve bu sebeple çocuğun eğitiminde anneyi etkin görmeleridir. Anne ve babanın birlikte çalıştığı ise ailelerde çocuğun din eğitiminde genellikle ebeveynler eşit ağırlıkta etkin olmaktadır. Babaların çocuğun din eğitiminde daha baskın olduğu ailelerde ise neden olarak babanın otoritesinin çocuk üzerinde daha etkin olması gösterilmektedir.

Ebeveynlerin 4-6 yaş din eğitiminde genellikle din eğitimi veren kurumları tercih ettiği tespit edilmiştir. Bunların sebepleri arasında çocuğun okul ortamında sistemli bir eğitim alması, ebeveynlerin çocuğun okulda daha çok bilgi öğreneceği düşüncesi, çocuğun sosyalleşme ihtiyacı, evde kaliteli zaman geçirememesi endişesi ve temel dini bilgileri okul öncesi dönemde öğrenilmesi gerektiğine dair düşünce yer almaktadır. Ebeveynler din eğitim kurumlarından en çok Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarını tercih etmektedirler. Bu kurslarda din eğitimi ve okul öncesi eğitimin birlikte veriliyor olması, devlete bağlı bir kurum olmasından dolayı duyulan güven ve ekonomik olarak özel kurumlardan daha uygun olması bu kurumların tercih edilme sebeplerinden birkaç tanesidir. Din eğitimi veren özel kurumları tercih edenler ise genellikle bu kurumların fiziki şartları ve öğrenci sayısının az olmasından dolayı

öğreticinin çocuk ile daha fazla ilgileneceği düşüncesini sebep olarak göstermektedirler. Ayrıca özel kurumların programlarında yabancı dil, müzik gibi farklı alanlara yönelik derslerin bulunması da bu kurumların tercih edilme oranını artırmaktadır. Çocuğunu din eğitimi kurumuna göndermeyen katılımcılar farklı kaynaklar kullanarak ve kendileri rol model olarak çocuklarının din eğitimi sürecini yönetmektedirler.

Ebeveynler çocuklarına din eğitimi verirken farklı kaynaklara ihtiyaç duymakta ve basılı-görsel, dijital kaynakları kullanmaktadırlar. Bu kaynaklardan en fazla tercih edilen dijital kaynaklardır. Dijital kaynaklar çocuklar için daha ilgi çekici görülmektedir. Dijital kaynaklardan en fazla tercih edilen YouTube da yer alan dini içerikli animasyonlar, şarkılar ve çizgi filmlerdir. Bu kaynaklarda dini bilgilerin öyküleyici anlatımla, zaman zamanda ritim ile veriliyor olması çocukta öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Ayrıca dijital kaynakların kolay ulaşılabilir olması da bu kaynakların tercih edilme sebeplerindendir. Dijital yayınlardan en fazla tercih edilen Diyanet TV de yer alan çizgi filmlerdir. Bunun dışında değerler eğitimi için TRT çocuk da tercih edilmektedir. Ebeveynlerin birçoğu tercih ettikleri dijital kaynağın doğruluğuyla ilgili bilgi sahibi değildir. Ebeveynler genellikle çocuklar için dijital kaynak tercih ederken tanınmış kanallara yönelmektedirler. Bunun dışında televizyon gibi ulaşımı ve kullanımı kolay olan kitle iletişim araçları da kaynak olarak sık tercih edilmektedir. Dijital yayınlardan en çok Şeker Hoca, Yusuf'un Dünyası, Elif ve Arkadaşları çizgi filmleri kullanılmaktadır.

Ebeveynlerin kaynak seçiminde eğitim seviyeleri de belirleyici rol oynamaktadır. Eğitim seviyesi lisans ve yüksek öğretim olan katılımcıların çocuklarının din eğitiminde dergi ve kitaplardan da sık sık faydalandığı, çocuklarla okuma saati yaptıkları saptanmıştır. Bununla birlikte ebeveynler çocuğa rol model olarak din eğitimi vermeyi önemli görmektedir. Kaynaklardan aldıkları bilgileri çocuğa aktarırken çocuğun seviyesine inerek yorumladıkları ve uygulayarak taklit metodu ile çocuğa öğretmeyi hedefledikleri tespit edilmiştir.

Ebeveynlerin çoğu 4-6 yaş din eğitiminde kullanılacak kaynakları yetersiz bulmakta ve geliştirilmesi gerektiğini düşünmektedirler.

Ebeveynlerin dijital kaynakların doğru bilgiyi içerdiğine dair tereddütleri bulunmakta fakat zaman yetersizliğini sebep göstererek çocuğa sunulan kaynağı her zaman gözden geçirmedikleri görülmektedir.

Sonuç olarak konuyla ilgili şu önerilerde bulunulabilir:

- 4-6 yaş din eğitiminde kullanılabilecek kaynaklardan süreli yayın yapan çizgi filmlerin artırılması, bilgiyi somutlaştıran 3 boyutlu oyuncakların dini bilgilerin aktarımında kullanılması ve içeriği zengin YouTube kanallarının oluşturulması kaynak çeşitliliğini artıracaktır.
- Dijital kaynakların içeriğine yönelik, ebeveynlerin tarayabileceği akademik çalışmaların artırılması bu kaynakların güvenilirliği hakkındaki tereddütleri büyük oranda ortadan kaldıracaktır.
- YouTube da içeriğini çocukların ürettiği kanalların ve izleyenlerinin arttığı göz önüne alındığında, bu içeriklere alternatif olabilecek, din ve değer öğeleri içeren kanalların içeriklerinin çocuklar tarafından üretilmesi- ebeveynler kontrolünde-, eksikliği hissedilen dijital kaynaklar için de olumlu bir adım olacaktır.
- 4-6 yaş din eğitiminde kullanılan kaynakların çocuklar üzerindeki etki oranlarına dair nitel çalışmalar bulunmamaktadır. Aynı yaşta farklı çocuk gruplarına çeşitli kaynaklar ile bir süre din eğitimi verildikten sonra yapılacak testler sonucunda elde edilecek sayısal veriler, hangi kaynağın çocuklar üzerinde daha etkili olduğu konusunda aydınlatıcı olacaktır. Bu bağlamda yapılacak akademik çalışmalar yalnızca araştırmacılar için değil, Kur'an Kursu hocaları ve ebeveynlerin kaynak seçiminde kolaylık sağlayacak, daha etkili kaynaklara yönelmelerine sebep olacağı için zamandan tasarruf etmelerine zemin hazırlayacaktır.
- Sosyal medya içeriklerin çocukların yaşına ve dini değerlere uygunluğunun tespit edilip bunun YouTube kanalları üzerinden paylaşılması önemli bir hizmet olacaktır. Diyanetin çizgi film yelpazesini geliştirmek için bütçesini artırması ve nitelikli çizgi film yapımcıları ile iş birliğine gitmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Adam, Baki. *Din Hakkında Genel Bilgiler*. Dinler Tarihi El Kitabı. Ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 2016.
- Akıncı, Âdem. *Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem: Hikâye*. İstanbul: Feza Yayınları, 2001.
- Akkaş Baysal, Emine- Hocaoglu, Nilda. “Nitel Araştırma Modelleri-Desenleri”, ed. Gürbüz Ocak. 126-154. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2019.
- Akman Yasemin- Erden Münire. *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme*. Ankara: 2008
- Akseki, Ahmet Hamdi. *Yavrularımıza Din Dersleri*. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 6. Basım, 1968.
- Aksoy, Pınar- Baran, Gülen. “Dil Gelişimi”. *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II*. ed. Aysel Köksal Akyol. 143-166. Ankara: Anı Yayıncılık, 2.Baskı, 2020.
- Aktepe, Vedat. “Eğitimde Bireyi Tanımanın Önemi”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 6/2 (2005), 15-24.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59538/856359#article_cite
- Alaylıoğlu, Ruşen- Oğuzkan, Ferhan. *Ansiklopedik Eğitim Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka, 1996.
- Altıntaş, Muhammet (ed.). *0-6 Yaş Grubu Çocuk Gelişimi Eğitimi ve Sağlığı*. İstanbul: Ekbil Matbaacılık, 2007.
- Aral, Neriman- Gülen, Baran. *Çocuk Gelişimi*. İstanbul: Ya-Pa, 2011.
- Araz, Hacer. *Türk Aile Yapısında Aile İçi Dini İletişim Problemleri ve Bunların Çocuğun Din Eğitimine Etkileri*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Atmaca, Safa, Akyol, Mevlüt. "Çocuk YouTuberların Sosyal Medyada Oluşturduğu Reklam İçerikler". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)* 6 / 2 (Kasım 2021), 521-543.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Ailede Çocuğun Ahlak Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2008.

- Aydın, Mehmet Zeki. *Din Öğretiminde Yöntemler*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım,2013.
- Aydın, Muhammed. “Kur'an ve Sünnet'e Göre Çocuk Gelişiminde Ödül ve Ceza”. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 13 (2014), 78-84.
https://dergipark.org.tr/tr/pub/sakaefd/issue/11226/134025#article_cite
- Bacanlı, Hasan. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları,2005.
- Bakırcıoğlu, Rasim. *Çocuk ve Ergende Ruh Sağlığı*. Ankara: Anı, 7. Basım, 2020.
- Bilecik, Sümeyra. “Anne Baba Tutumlarının Bireylerin Din Algısına Etkisi”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 15/33, (Haziran 2017), 7-38.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/712341>
- Bilgin, Beyza. “Okul Öncesi Çağı Çocuğunda Dini Kavramlar”. *M.E.G.S.B. Yayını Din Öğretimi Dergisi*. 8/9 (1986), 21-30.
- Bolay, Süleyman Hilmi- Sankavak, Kazım. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2001.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1996.
- Cihandide, Zeynep Nezahat. *Okul Öncesi Din ve Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Dem Yayınları, 4. Basım, 2014.
- Clark, W. Houston. “Çocuklukta Din”. Çev. Adil Çiftçi- Murat Yıldız. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (1998), 182-194.
http://ktp.isam.org.tr/pdfdrq/D00036/1998_10/1998_10_CIFTCIA_YILDIZM.pdf
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi,7.Basım, 1997.
- Çağdaş, Aysel- Şahin Seçer, Zarife. *Anne Baba Eğitimi*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2011.
- Çağrııcı, Mustafa. “Ahlak”. Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. Erişim 21 Kasım 2022.
- Çalışkan, İsmail. “Kur'an' da Din Kavramı”. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1.Baskı, 2002.

Çanakçı, Ahmet Ali. “Çocukluk Dönemi Gelişim Özellikleri ve Din Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri Üzerine Bir Araştırma”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 6 (2018), 51-93. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/993076>

Çaplı, Orhan. *Çocukların ve Gençliğin Eğitimi*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1974.

Çayır, Celal. “Çocuklarda Tanrı Tasavvuru Üzerine Bir Araştırma”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/2 (2013), 25-60.

Çeçen Eroğul, Ayşe Rezan- Yurtel, Filiz (ed.), *Eğitim Psikolojisi El Kitabı*. Ankara: Mentis, 2014.

Çinemre, Semra. “Diyanet TV Çizgi Filmlerinin 4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursu Öğretim Programında Yer Alan Değerler Açısından İncelenmesi”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 19/41 (2021), 207-243.

Çinemre, Semra. “Diyanet TV Çizgi Filmlerinin Din Eğitime Katkısı Açısından İncelenmesi”. *Hitit İlahiyat Dergisi* (2021), 81-110.

Çocuk Gelişimi ve Çocuk Eğitimi. “Fiziksel gelişimin tanımı ve özellikleri”. Erişim 3 Haziran 2022. <http://www.cocukgelisimi.gen.tr/index.php/cocuk-gelisimi/24-fiziksel-gelisimin-tanimi-ve>

onemi#:~:text=Fiziksel%20geli%C5%9Fim%2C%20bedeni%20olu%C5%9Fturun%20t%C3%BCm,gibi)%20ve%20duyu%20organlar%C4%B1n%C4%B1n%20geli%C5%9Fi

Çocuk Gelişimi ve Eğitimi. Ankara: Meb, 2011.

Çoknaz, Hakkı. *Psiko-Motor Gelişim Doğum Öncesinden Ölüme Kadar*. Ankara: Gazi Kitabevi, I.Basım, 2020.

Dam, Hasan. “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi, Ankara*. ed. Mustafa Köylü. Ankara: Nobel Yayınları, 2013.

Davaslıgil, Ümit. “Bebeklik dönemi”. *Ana-Baba Okulu*. ed. Haluk Yavuzer. 9-34. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5.Basım, 1993.

Demir, Recep. *Türkiye’de Çocuk Kanallarında Yayınlanan Çizgi Filmlerde Dini ve Kültürel Değerler Eğitimi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

DİB, *Diyanet İşleri Başkanlığı 2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2021.

DİB, *Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü (DİBEHGM), "Kur'an Kursları Öğretim Programı (4-6 Yaş Grubu)* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.

Didin, Elifcan- Köksal Akyol Aysel. "Bilişsel Gelişim". *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim II*. ed. Aysel Köksal Akyol. 110-137. Ankara: Anı Yayıncılık, 2.Baskı,2020.

Doğan, Şahin. "Dini Tutumların Oluşmasına Etki Eden Sosyo-Kültürel Faktörler". *Toplum Bilimleri Dergisi*. 8 (2010), 102-124.

Dökmen, Üstün. *İletişim Çatışmaları ve Empati*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1995.

Ekiz, Durmuş. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık, 6.Basım. 2020.

Elkind, David *Çocuk ve Toplum Gelişimi Üzerine Denemeler*. çev. Demet Öngen. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, 1999.

Erdoğan, Fatih. *Çocuk Açısından Resimli Kitap Üzerine*. İstanbul: 1987 Çocuk Edebiyatı Yıllığı, 1987.

Furat, Ayşe Zişan. "Yaygın Din Eğitiminde Kitle İletişim Araçlarının Yeri: Televizyon Örneği". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIX (2009), 37-49.

Genç, Muhamed Fatih. "Diyanet İşleri Başkanlığı'na Bağlı 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarında Din Eğitimi". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 5/2 (2019), 502-526.

Güneş, Âdem. *Şiddet, Din Eğitimi ve Değerler*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2016.

Gür, Çağla. *Çocuk Eğitiminde Önemli Noktalar*. İstanbul: İkinci Adam Yayınları, 1.Basım, 2011.

Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2012.

Ilgaz Büyükbaykal, Ceyda. "Kitle İletişim Araçları ve Toplumsal Yaşam". *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 0 / 21 (Ocak 2012), 71-76.

İbn-i Haldun. *Mukaddime*. Çev. Zakir Kadiri Ugan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1986.

İçemli, Celalettin. “Çocuklukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişimi”. *Konuralp Tıp Dergisi* 5/3 (2013), 57-75.

Kanad, Halil Fikret. *Ailede Çocuk Terbiyesi*. İstanbul: MESY Yayınları. 1986.

Kandemir- Alper Kaşkaya- Mehmet Palancı. Ankara: Pegem Akademi, 1. Basım, 2015.

Karaca, Faruk. *Dini Gelişim Teorileri*. İstanbul: Dem, 2007.

Karacoşkun, Mustafa Doğan. “Okul Öncesi Çocuklarında Dua”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/1 (2005), 115-136.

Kaya, Mevlüt. “Ailede Anne-Baba Tutumlarının Çocuğun Kişilik ve Benlik Gelişimindeki Rolü”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 9/9 (1997), 193-204.

Kaya, Zeynep. *Din Eğitimi Açısından İnanç Gelişim Teorisi Üzerine Bir Araştırma ve Değerlendirme*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=CfW-TKekc-tI_JMzkgSdPQ&no=0nw5mo1hvy5Usbpflux-S4w

Kaymakcan, Recep- Meydan, Hasan. *Ahlaki Değerler ve Eğitim*. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.

Kaymakcan, Recep. “Religious Education Culture in Turkey”. *International Handbook of the Religious Moral and Spiritual Dimensions in Education*. Springer (2006), 387-398.

Kitap-ı Mukaddes. Erişim 15.12.2022. <https://kutsalkitap.info.tr/>

Kozak, Metin. *Bilimsel Araştırma: Tasarım, yazım ve Yayım Teknikleri*. Ankara: Detay Yayıncılık, 4. Basım, 2018.

Köksal Akyol, Aysel (ed.). *Erken Çocukluk Döneminde Gelişim I*. Ankara: Anı, 2. Basım, 2019.

Erden, Münire-Akman, Yasemin. *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 15. Basım, 2006.

Köse, Ali- Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

Köylü, Mustafa. “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Dini Eğitimi” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/2, (2004), 138-154.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/40637/488860>

Köylü, Mustafa-Oruç, Cemil, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimine Gelişimsel Bir Bakış Açısı”. *Çocuk ve Medeniyet* 6/12 (2021), 27-46.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2167808>

Kur'an Yolu. Erişim 15.10.2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr/>

Kurt,İbrahim. *Velilerin 4-6 Yaş Grubu Kur'an Kurslarından Memnuniyet Düzeyleri ve Beklentileri Üzerine Bir Araştırma (Ankara Örneği)*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Kuşat, Ali. “Bilişsel Gelişim Açısından Din-Fıtrat İlişkisi”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*., 4/12, (2012), 26-46.

Küçük, Mehmet- Yangın, Selami. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayınları, 2012.

Küçükahmet, Leyla. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.

Lindberg Ahioğlu, Emine Nihal. “Piaget Ve Ergenlikte Bilişsel Gelişim”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 19/1 (Ocak 2011), 1-10.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49053/625815>

Mehmedoğlu Ali Ulvi. *İnanç Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.

Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Tanrıyı Tasavvur Etmek*. İstanbul: Dem Yayınevi, 2011.

Millî Eğitim Bakanlığı Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Okul Öncesi Eğitim Programı (Ankara: MEB Yayınları, 2013).

Mutlu, Erol. *Televizyon ve Toplum*. Ankara: TRT Eğitim Dairesi Yayınları, 1999.

Nicolopoulou, Ageliki. “Oyun, Bilişsel Gelişim ve Toplumsal Dünya: Piaget, Vygotsky ve Sonrası”, çev. Melike Türkân Bağlı. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004), 137-169. https://doi.org/10.1501/Egifak_0000000100

Okman Fişek, Güler- Sükan Zafer, *Çocuğunuz ve Siz*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1983.

Okumuş, Ejder. *Din Sosyolojisi*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2018.

Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi, 1997.

Oruç, Cemil. “Erken Çocukluk Dönemi Dini Gelişim Teorileri Bağlamında Din Eğitimi”. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish* 8/8 (2013), 971-987.
https://turkishstudies.net/turkishstudies?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=1913085817_057Oru%C3%A7%20Cemil-971-987.pdf&key=16394

Oruç, Cemil. “Okul Öncesi Dönem Çocuğunda Ahlaki Değerler Eğitimi”, *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi* 2 (2010), 37-60.

Oruç, Cemil. *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 2014.

Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Özdemir, Sadi. *Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1998.

Özer, Kâmil- Sevimay Özer, Dilara. *Çocuklarda Psikomotor Gelişim*. Ankara: Nobel Yayınları, 5.Basım, 2007.

Öztürk Zurnacı, Şükran. *İmam Hatip Ortaokulu Öğrencilerinde Allah Tasavvuru*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Öztürk, Emine. - Seyhan, Emin. “Maddî Terakki, Kültürel Değişme, Gecikme ve Kültürel Buhranlarımız”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (2016), 44-61.

Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2003.

Sayar, Kemal- Dinç, Mehmet. *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları, 2017.

Selçuk, Ziya. *Eğitim Psikolojisi*. Ankara: Nobel, 2007.

Selçuk, Ziya. *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Yayınları,2004.

Semenoglu, Nuray. “İlk Çocukluk Döneminde Gelişim. *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi*”. *Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi*. ed. Esra Ceyhan. 121-141. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi Yayınları, 2006.

Semenoglu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim, Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Pegem,2009.

Semenoglu, Nuray. *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Yargı Kitabevi,2013.

Sezer, Özcan. “Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları ve Bazı Faktörlerle İlişkisi” *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2010) 1-19.

Sine Nazlı, Rengim- Sarı, Gülşah. “Kitle İletişim Araçlarının Çocukların Algısına Etkisi: 15 Temmuz Örneği”. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi* Özel Sayı (2019), 13-31. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turcom/issue/45685/459361>

Siyez, Diğdem Müge. “Fiziksel Gelişim”. *Eğitim Psikolojisi*. ed. Alim Kaya. 47-81. Ankara: Pegem Yayıncılık, 2.Baskı, 2007.

Solmaz, Başak- Görkemli, Nur. “Büyükşehir Belediyeleri ve Sosyal Medya Kullanımı”. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 18 (2012), 12-28.

Tavukçuoğlu, Mustafa. “Okul Öncesi Çocuğunun Eğitiminde Din Duygusu ve Din Eğitimi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/14 (2002), 52-55.

TDK Sözlüğü. 19 Kasım 2022. <https://sozluk.gov.tr/>

Temizyürek, Fahri. “Çocukta Dil Gelişimi”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 7, 172, (2007), 169-176. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkiyat/issue/16655/340875>

Tetik, Hayati. "Anne Baba Tutumları ve Ailede Çocuğun Dini Gelişimi". *Universal Journal of Theology* 5 / 2 (Aralık 2020), 135-171. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ujte/issue/58173/806978#article_cite

Tezci, Erdoğan. “Teachers’ effect on ICT use in education: The Turkey sample”,n *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1 (2009), 1285–1294.

Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Yayınları, 2. Baskı, 2002.

Turan, İbrahim. “Dini İçerikli Televizyon Programlarının Yetişkinler Üzerine Etkisi”. *Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2005), 223-245.

Türk, Esra. “Din Eğitimi Açısından Çocukluk Döneminde Dua Kavramının Önemi”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/3 (2015), 445-471.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/imad/issue/18471/194498#:~:text=%C3%87e%C5%9Fitli%20ara%C5%9Ft%C4%B1rmalardan%20elde%20edilen%20veriler,geli%C5%9Fimine%20destek%20olaca%C4%9F%C4%B1n%C4%B1%20ortaya%20koymaktad%C4%B1r.>

Ucur, Zeynep Elvan. *Farklı Aile Tutumlarının Okul Öncesi Dönem 5 Yaş Çocuklarının Bilişsel Performans Düzeylerine Etkisi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Uluğtekin, Sevda. “Çocuk Yetiştirme Yöntemleri Açısından Ana-Baba Çocuk İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi* 2 (2004), 42-57.

Ummanel, Azize- Dilek, Aytaç. “Gelişim ve Öğrenme”. *Öğretim İlke ve Yöntemleri*. ed. Süleyman Çelenk. 32-48. Ankara: Pegem Akademi, 5.Baskı, 2021.

Usta, Mustafa. *Türkiye’de Yüksek Din Eğitiminin Kurumsallaşma ve Ekolleşme Sorunları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2001.

Ünal, Dilek. *Çocuğun Din Eğitiminde Ana-Baba Rollerini Bilecik Örneği*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Ünver, Günay. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 5. Baskı, 2002.

Wolpe, David. *Teaching Your Children About God*. New York: Harper Collins Publishers Inc, 1995.

Yapıcı, Asım. “Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi)”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Özel Sayısı* (Nisan 2016), 83-113. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuifd/issue/26804/282806>

- Yapıcı, Asım. “Güdü ve İçerik Açısından Çocuk Duaları ve Dualara Yansıyan Sorunlar”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (2005).
- Yavuz, Kerim. *Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*. İstanbul: Boğaziçi, 2012.
- Yavuzer, Haluk. *Ana- Baba ve Çocuk*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1.Basım, 1986.
- Yavuzer, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015.
- Yıldırım, Mehmet Emin. *Nebevi Eğitim Modeli Darü'l Erkam.*, İstanbul: Siyer Yayınları, 12.Basım, 2018.
- Yılmaz, Hüseyin. “Hz. Peygamber’in Eğitiminde Bir İlke Olarak Hoşgörü”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Haziran 2004), 109 –132.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4300/256590>
- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1. Baskı, 2003.
- Yorulmaz, Bilal. *Okul Öncesi Din Eğitimi ve Tarihsel Süreci, Diyanet İşleri Başkanlığı Öğretici Kitabı 4- 6 Yaş Grubu*. Ankara: DİB Yayınları, 2014.
- Yörükoğlu, Atalay. *Çocuk ve Ruh Sağlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları, 12.Baskı, 1986.

EKLER

EK 1

MÜLAKAT SORULARI VE MÜLAKAT İZİN FORMU

Mülakat Tarihi ve Saati:

Mülakat Yeri:

Mülakatı Yapan Kişi:

Katılımcının Adı-Soyadı:	Medeni Durumu:
Yaşı:	Eğitim Durumu:
Cinsiyeti:	Çocuk Sayısı:
Mesleği/Çalışma Durumu:	Telefon (Vermek İsterse):
4-6 Yaş Aralığında Olan Çocuk Ya Da Çocukların Cinsiyeti:	Çocuk Sırası:
Evlenme Yaşı:	Evlilik Süresi:

Alıntı Yapma İzni:

Araştırma maksadıyla yapılan bu çalışmada mülakatımdan alıntılar yapılmasını kabul ediyorum. Mülakat metninin isimsiz tutulacağından ve ifadelerimin alıntılanmasında kimliğimin kesinlikle belirtilmeyeceğinden haberdarım.

Mülakatı Kabul Eden Kişinin Adı Soyadı

Tarih- İmza

EK 2

MÜLAKAT ÖRNEĞİ

Genel Olarak Evlilik Hayatına Dair Sorular

1. Evliliğinizden ne kadar süre sonra çocuk sahibi oldunuz?
2. Çocuğunuzu kendiniz mi büyüttünüz, bu süreçte yardım aldınız mı? Kimlerden yardım aldınız?
3. Çocuk yetiştirirken en çok hangi konularda zorlandınız?

Çocuğun Din Eğitime Dair Sorular

4. Evlenmeden önceki hayatınızda din eğitimi aldınız mı? Ailenizin din eğitiminizde kullandığı kaynaklar nelerdi? Bu kaynakların sizin üzerinizde olumlu ya da olumsuz etkileri oldu mu?
5. Aldığınız din eğitiminin çocuk yetiştirmede yeterli olduğunu düşünüyor musunuz? Sizin din eğitiminizde kullanılan yöntemler çocuğunuz için de kullanılabilir mi, neden?
6. Çocuğunuz din eğitimi almalı mı, neden?
7. Çocuğunuzu herhangi bir din eğitimi kurumuna gönderdiniz mi? Bahsi geçen kurumu tercih etme sebebiniz nedir? Göndermediyseniz çocuğunuzun din eğitimi le ilgili nasıl bir yol izlediniz?
8. Evinizde, çocuğunuzun din eğitiminde daha ağırlıklı olan kişi kimdir, neden?
9. Eşiniz çocuğunuzun din eğitimine hangi yönlerde katkıda bulunuyor, siz bu katkıları nasıl değerlendiriyorsunuz?
10. Çocuklarınızın din eğitimde tavsiye aldığınız olumlu yahut olumsuz örnekler oldu mu? Size örnek teşkil eden kişiler kimlerdi, hangi hususları örnek aldınız?

11. Diğer çocuklarınızın din eğitiminde nasıl bir yol izdiniz? Aynın yöntemleri mi kullandınız? Kız ya da erkek çocuklarınızın din eğitimi sürecin de farklılıklar oldu mu?

Din Eğitiminde Kullanılan Kaynaklara Dair Sorular

12. Çocuğunuzun din eğitimine katkı sağlamak amacıyla (Basılı-görsel- bilgisayar destekli internet vb.) farklı kaynaklara ihtiyaç duyuyor musunuz? En fazla hangi kaynağı tercih ediyorsunuz, neden?
13. Hem kendiniz hem de çocuğunuz için kaynak seçiminde yaşadığınız zorluklar var mı? Sizi kaynak seçiminde yönlendiren etmen nedir, bu kaynakları nasıl belirliyorsunuz?
14. Sizce, çocuğunuzun din eğitimine bu kaynaklardan hangisi daha fazla katkı sağlamaktadır?
15. Bu kaynaklardan aldığınız bilgileri çocuğunuzun eğitiminde nasıl kullanıyorsunuz? Yorumlama ve uygulamada hangi yöntemlere başvuruyorsunuz?
16. 4-6 yaş din eğitiminde kullanılabilecek kaynakların yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?